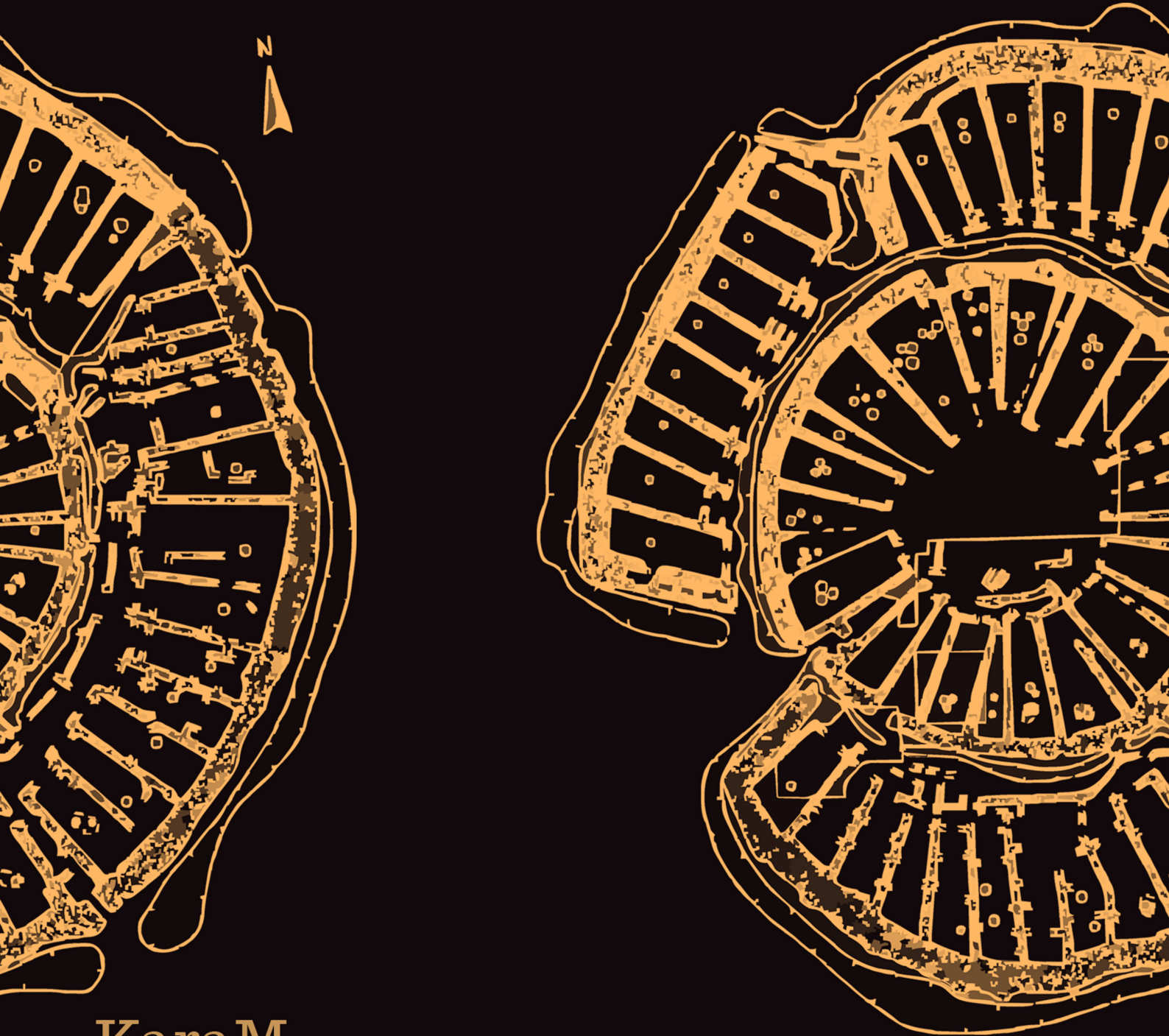

Ali Güler

Sintaşta Kültürü

İlk Türklerin İzinde

KaraM

SİNTAŞTA KÜLTÜRÜ:
İLK TÜRKLERİN İZİNDE

Ali GÜLER

KaraM Yayınları: 31

Eskiçağ Kitaplığı: 3

Sintaşta Kültürü: İlk Türklerin İzinde
Ali Güler

1. Baskı: Mart 2025

Telif Hakları ©: KaraM 2025

Yayıncı Sertifika No: 78629

ISBN: 978-625-97396-6-3

Editör: O. Karatay

Düzeltilme: Sait Kaya

Dizgi: KaraM

Kapak: Ali Güler

Kapak Resmi: Ali Güler

-KaraM-

Karadeniz Araştırmaları Derneği
Kazım Dirik Mh. Gediz Cad. No:15/1 D:120
35100 Bornova İzmir
0535 088 58 41
www.karam.org.tr
karam@karam.org.tr
karadenizarastirmalari@gmail.com

SİNTAŞTA KÜLTÜRÜ:
İLK TÜRKLERİN İZİNDE

Ali GÜLER

-KaraM-

2025

ALİ GÜLER

Ali Güler, 1995 doğumlu olup, ilkokul eğitiminin bir kısmını Kırşehir’de, daha sonra İstanbul’da aldı. Ortaöğretim ile lise eğitimlerine de İstanbul’da devam etti. Lisans eğitimini 2013 yılında girdiği Nevşehir Üniversitesi Arkeoloji bölümünde tamamlayıp 2017 yılında mezun oldu. 2018 yılının şubat ayında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı ve 2022 yılında mezun oldu. Aynı yıl aynı bölümde doktora eğitimine başlamış olup halen devam etmektedir. Arkeoloji eğitiminin yanında profesyonel seviyede fotoğrafçılık ve futbol hakemliği yapan Güler, çok sayıda bilimsel projede yer almıştır. Halen Türkiye ile Özbekistan arasında ortaklaşa sürdürülen “Türk Halkları Kültür Tarihi” projesinin sekreterliğini yürütmektedir. Daha önce, Kırgızistan ve Özbekistan’da dağınık halde yaşayan Türkatalar adlı Türk topluluğuna dair bir alan araştırması için bulunduğu Kırgızistan’da, ekip arkadaşları ile birlikte daha önce hiç bilinmeyen zengin bir kaya resimleri mağarası keşfetti. *Sintaşta Kültürü* kitabının ardından bu keşfin kitabını da önümüzdeki günler içinde yayınlayacaktır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ.....	5
I. BÖLÜM	
SİNTAŞTA KÜLTÜRÜ'NÜN GENEL ÖZELLİKLERİ	
Sintaşa Kültürü'nün Ortaya Çıkışı ve Yayılım Alanları.....	9
Sintaşa Kültürü'nün Araştırma Tarihçesi.....	18
II. BÖLÜM	
SİNTAŞTA KÜLTÜRÜ'NÜN KÖKLERİ	
Sintaşa Kültürü Hakkındaki Etnogenetik Tartışmalar.....	23
Sintaşa Arabaları.....	31
Sintaşa Kültürü ve Hayvanlar.....	38
Sintaşa Yerleşimleri.....	42
III. BÖLÜM	
SİNTAŞTA KÜLTÜRÜ'NDE SOSYAL, DEMOGRAFİK VE EKONOMİK YAPI	
Sintaşa Kültürü'nde Sosyal Yapı	
1. Giysiler ve Süs Eşyaları.....	53
2. Araç-Gereçler.....	64
3. Seramikler.....	73
Sintaşa Kültürü'nde Demografik Yapı.....	80
Sintaşa Kültürü'nde Ekonomik Yapı	
1. Tarım ve Hayvancılık.....	84
2. Metalürji.....	90
3. Uzun Mesafeli Ticaret.....	95

Sintaşta Kültürü'nde l Gömme Uygulamaları	
1. Sintaşta Kültürü'nde Kurganlar.....	97
2. Sintaşta Kültürü'nde Cenaze Törenleri.....	105
Sintaşta Kültürü'nde Savaş: Tahkimatlar ve Silahlar.....	108
Sintaşta Kültürü'nde Yerleşimler ve Konut Mimarisi.....	114
Sintaşta Kültürü'nde İki Tekerlekli Arabalar.....	118
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA.....	127

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1: Sintaşta ve Petrovka kültürlerinin bölgelerinden evcil hayvanların kemiklerinin dağılımı (Güney Urallar ve Kuzey Kazakistan, yüzde cinsinden)	86
--	----

HARİTALAR LİSTESİ

HARİTA 1: M.. 2800-2200, Orta Tunç Çağının kültür grupları.....	10
HARİTA 2: Araştırma alanı: Sintaşta-Petrovka arkeolojik alanlarının haritası.....	13
HARİTA 3: Sintaşta yerleşimlerinin dağılımını (siyah noktalar) ve tespit edilen tarih öncesi bakır madenlerinin (siyah yıldızlar) yerini gösteren harita.....	114

şEKİLLER LİSTESİ

şEKİL 1: Sintaşta yerleşimleri ve mezarlıkları. SM mezarlığının ayrıntıları.....	17
şEKİL 2: Sintaşta mezarlığı, mezar 30'un genel planı.....	25
şEKİL 3: Bolshekaragansky mezarlığı (Arkaim). Sintaşta CM mezarı. At iskeleti ve mezar hediyeleri.....	27
şEKİL 4: Sintaşta mezarlığından ele geçen bir savaş arabasının V. F. Gening tarafından yapılan rekonstrüksiyonu.....	32

ŞEKİL 5: Hakasya Znamenki'de keşfedilen Andronovo kültürüne ait taş-baba üzerindeki boğa-araba.....	34
ŞEKİL 6: Arkaim şehrinin bir rekonstrüksiyonu.....	38
ŞEKİL 7: 1-Mandala çizimi; 2-Arkaim rekonstrüksiyonu; 3-Arkaim yerleşimini mimari planı; 4- Otağ çizimi; 5-Otağ üstten görünümü; 6- Otağ planı.....	43
ŞEKİL 8: Güneş yüzü olduğu düşünülen karakterlere ve çiftçilik sahnelerine sahip petrgolifler.....	45
ŞEKİL 9: Sintaşta Kurgan Halvay 5'te 1 no'lu çukurdan ele geçen 25-30 yaşlarındaki bir erkeğin restore edilmiş kafatası.....	46
ŞEKİL 10: Sintaşta kadın kostümünün görünümü.....	54
ŞEKİL 11: Stepnoye VII mezarından elde edilen verilere göre kadın ve çocuk kostümlerinin E. Kupriyanova tarafından yapılan rekonstrüksiyonu.....	55
ŞEKİL 12: Sintaşta Bilezikleri.....	56
ŞEKİL 13: Sintaşta süs eşyaları.....	58
ŞEKİL 14: Gümüş ve kil boncuklardan kolye seti. Sintaşta CM mezarlığı, mezar 22.....	59
ŞEKİL 15: Stepnoye 7 mezarlığından kolye rekonstrüksiyonu.....	60
ŞEKİL 16: Sintaşta, Stepnoye mezarlığı kadın eşyaları.....	61
ŞEKİL 17: Sintaşta Kültürü kompozit başlık ve Andronovo Kültürü Alakul safhası başlık kolyesi.....	63
ŞEKİL 18: Sintaşta Kültürü, kemik ve kil araç gereçler.....	64
ŞEKİL 19: Sintaşta CM mezarlığından baltalar.....	65
ŞEKİL 20: Arkaim yerleşiminden Taş balta örneği.....	66
ŞEKİL 21: Kazılardan ele geçen keserler.....	67
ŞEKİL 22: Kazılarda ele geçen keserler.....	68
ŞEKİL 23: Kazılarda ele geçen keserler.....	69
ŞEKİL 24: Kazılarda ele geçen oraklar.....	70

ŞEKİL 25: Kazılarda ele geçen olta uçları.....	71
ŞEKİL 26: Kazılarda ele geçen bızlar.....	72
ŞEKİL 27: Sintaşta seramik kap örnekleri.....	73
ŞEKİL 28: Sintaşta mezarlığı ve yerleşiminden seramikler.....	75
ŞEKİL 29: Seramiklerin kumaş kullanılarak yapılışını gösteren çizim.....	76
ŞEKİL 30: Sintaşta seramik kap örnekleri.....	77
ŞEKİL 31: Hakasya Yenisey havalisinde Orak Ulusu'nda ve Ust Erbi'da bulunan Andronovo Kültürü ve Erken Karasuk Kültürü dönemi çömlekler.....	79
ŞEKİL 32: Sintaşta, Arkaim yerleşimi ve Kamennyi Ambar V, k.2 mezar 8 'den yanak parçaları.....	88
ŞEKİL 33: Kamennyi Ambar'dan balık kalıntıları.....	89
ŞEKİL 34: Usty'e yerleşiminden Sintaşta fırınının kalıntıları.....	91
ŞEKİL 35: Metalürjik buluntular.....	92
ŞEKİL 36: Arkaim ve Sintaşta yerleşimlerinden fırınlar.....	94
ŞEKİL 37: Sintaşta kültürünün metalürjik tesislerinin geliştirme şeması.....	95
ŞEKİL 38: Sintaşta mezarlık kompleksinin planı.....	100
ŞEKİL 39: Krivoye Ozero mezarlığı, kurgan 9, mezar 1, plan görünümü.....	102
ŞEKİL 40: Kurgan yapılarının parçaları. Sintaşta CI mezarlığının V. Gening ve G. Zdanovich tarafından yapılan rekonstrüksiyonu.....	103
ŞEKİL 41: Sintaşta kurganları.....	103
ŞEKİL 42: Mezar 24. Bolshekaragansky mezarlığı kurgan rekonstrüksiyonu.....	104
ŞEKİL 43: Sintaşta yerleşim tahkimat görünümü.....	108

ŞEKİL 44: Arkaim yerleşimi surları. Kuzey girişi. Zdanovich tarafından yapılan rekonstrüksiyonun, Gubin tarafından yapılan illüstrasyonu.....	109
ŞEKİL 45: Mızrak uçları.....	111
ŞEKİL 46: Sintaşta yayının parçaları.....	112
ŞEKİL 47: Sintaşta silah buluntuları.....	113
ŞEKİL 48: Arkaim yerleşimi.....	115
ŞEKİL 49: Sintaşta evi.....	116
ŞEKİL 50: Arkaim yerleşiminin planı.....	117
ŞEKİL 51: Arkaim yerleşimi, kale ve merkezi meydan.....	117
ŞEKİL 52: Sintaşta mezarlığından ele geçen bir savaş arabasının V. F. Gening tarafından yapılan rekonstrüksiyonu.....	119
ŞEKİL 53: Krivoye Ozero mezarlığı, kurgan 9, mezar 1, plan görünümü.....	120
ŞEKİL 54: Sintaşta Arabası.....	121

ÖNSÖZ

Zaman ilerledikçe köklerimizden daha da uzaklaşıyoruz. So-yumuza yeni katılan her yeni bireyle geriye doğru sayabildiği-miz aile kuşaklarımızdan en eskisini tamamen unutuyoruz. Bu durum sadece şahsiyetimiz özelinde değil, toplumumuz açtı-sında da aynıdır. Toplumumuza katılan her yeni kuşakla geç-mişimizden bir kuşak eksiliyor. Hal böyle olunca bir süre sonra “Biz kimiz”, “Nereden geldik”, “Atalarımız kimdi”, “Ak mıydı, kara mıydı”, “Uzun muydu, kısa mıydı” gibi birçok so-ruyu tarihçilere ve arkeologlara yöneltiyoruz. Üstelik tüm bunların üzerine bir de sizi, varlığınıza rağmen görmemezlik-ten gelen, tarihte hiç olmamışsınız gibi davranan içinde bilim insanlarını, düşünürleri, siyasetçileri ve normal bireyleri ba-rındıran bir nefret silsilesi vardır. Bu durum maalesef tarihçi-lerin, arkeologların ve dahasının işlerini yapmasını oldukça zora sokmaktadır. Dünya üzerinde, bugün ve geçmişte varlı-ğını bildiğimiz birçok oluşum, medeniyet ve kültür her daim Avrupalıların atalarıyla ilişkilendirilmektedir. Durum öyle bir hal almıştır ki, geçmişten günümüze yaşam sürmüş bunca olu-şum arasında kendi atalarınızı bulmanın zorluğu bir yana, ba-zen uzaydan geldiğinizi düşünmekten kendinizi alıkoyamı-yorsunuz.

Şimdiye dek, yazılı kaynakların ve dedelerimizin bize an-lattıklarından hareketle Türk toplumu olarak, atalarımızın en erken varlığını Hunlar ve Göktürklere kadar takip edebildik.

Elimizdeki birçok kanıtta, özellikle Orhun abidelerinin varlığına rağmen bu iki Türk kavminin, Türk olmadığını öne sürerler oldukça fazladır. Korkunç olan, içimizdeki birçok Türk bilim insanının da bu tezlere alkış tutmasıdır. Tüm bunların en net sebebi kuşkusuz Türk bilim insanları yeterince müstakil çalışma yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Bugün Hunlar ve Göktürkler üzerine elimizdeki bilgilerin neredeyse tamamına, Orhun abideleri dışında, Çin, Arap ve Bizans kaynaklarından ulaşıyoruz. Halbuki, buldukları coğrafyada bu kavimler birçok kültürel iz bırakmıştır. Bu izlerin takibi bizleri muhakkak ki bozkırın en eski halkları arasında Türklerin varlığına dair kanıtlara götürmektedir. Fakat bu alanda yapılan çalışmalar oldukça azdır. Özellikle Ön-Türklerin varlığına dair atıfta bulunulan bozkırın tarih öncesi kültürleriyle ilgili bilgiler, çalışmalar da birkaç paragraftan daha fazla anlatılmamıştır.

Son yıllarda bazı Türk araştırmacılar, tarihimizle ilgili kör talihin dönmesine sebep olacak önemli araştırmalara imza atmışlardır. Özellikle Sintaşta kültürünün Türkiye'ye tanıtılmasının yanında Türlüğün erken dönemleriyle ilişkisi konusunda önemli çalışmaları bulunan ve bu alanda birçok ilke imza atan Prof. Dr. Osman Karatay Hocamızın adını burada zikretmeden geçemeyiz. Yerli yabancı birçok eleştiriye rağmen Hint-Avrupa/İran teorisyenlerinin tezlerini oldukça güçlü dilbilimsel ve materyal kültür öğeleri ile çürütmeyi başarmış, Türklüğün oluşumu ve anayurdu ile ilgili öne sürdüğü teorilerle yolumuzu aydınlatmıştır. İşbu çalışmamızın ortaya çıkması Hocamızın teşviki ve danışmanlığı sayesinde gerçekleşmiştir.

Biz de Sintaşta Kültürü üzerine hazırlamış olduğumuz bu kitap ve bundan sonra yapmayı amaçladığımız çalışmalar ile

Türklüğün eski çağlarının aydınlatılması hususunda bir nebze olsun katkı sağlamayı amaçlıyoruz. Bu alanda önemli çalışmalar yapmaya cesaret eden tüm değerli bilim insanlarımıza ve bu çalışmaların yapılmasını teşvik eden Hocalarımıza teşekkürü bir borç bilirim.

Beni bu dünyaya getiren, aldığım kararlarda her zaman arkamda duran aileme ve varlığıyla her zaman mutluluk duyduğum, iyi ve kötü günlerim de desteklerini asla esirgemeyen, başarılarımın arkasındaki en önemli etken olan yol arkadaşım, eşim Zeynep'e çok teşekkürü ederim.

Ali GÜLER

İzmir, 25 şubat 2022

GİRİŞ

Doğu Avrupa ve Orta Asya bozkır bölgelerinin sınırları içerisinde yer alan Sintaşta kültürü, Avrasya bozkırlarının önemli Tunç Çağı kültürlerinden biridir. Sintaşta yerleşimleri, bakır madenciliği ve tunç metalürjisi yoğunluğu aynı zamanda bilinen en eski savaş arabalarına ev sahipliği yapması sebebiyle bozkır kültürleri arasında ön plana çıkmaktadır. Sintaşta Petrovka Kültürü ya da Sintaşta Arkaim Kültürü olan bilinen bu kültür, Ural dağlarının hemen doğusundaki bozkırda yerleşmiştir. Sintaşta asıl olarak, Rusya'nın Chelyabinsk Bölgesinde yer alan bir Tunç Çağı yerleşimidir. Yerleşim adını hemen yanı başında akan ve Tobol Nehri'nin bir kolu olan Sintaşta Irmağı'ndan almıştır.

Sintaşta'nın adını taşıyan sitenin keşfi ve incelenmesi ilk olarak 1970'lerde yapılmıştır, ancak değerinin farkındalığı daha sonra gerçekleşmiştir. Ardından, bu sitelerin olağanüstü özelliklerini aydınlatan, büyük ölçekli Sintaşta yerleşim ve mezarlık kazılarının ardından, akademisyenler Tunç Çağı arkeolojisine ilişkin birçok soru hakkındaki görüşlerini değiştirmeye başlamışlardı. Kronolojisi kesin olmamakla birlikte yerleşimler şimdilik M.Ö 2100-1800 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Sintaşta yerleşimlerinin mezar buluntuları incelenmiş olup, bu incelemeler neticesinde ayin faaliyetlerinin kadim Hindu din kitabı olan Rig Veda'da tarif edilen cenaze merasimleri ile benzerlik gösterdiği düşünülerek kültür Proto-

Hint İrani gelenekle ilişkilendirilmiştir. Fakat Rig Veda'da bu bölge düşman olarak nitelenmektedir ve gerek maddi buluntuların gerekse genetik verinin Hint-İran nüfusuyla eşleşmesinde sıkıntılar bulunmaktadır ve Sintaştalılar daha çok bölgenin yerlileri görünümündedir. Maddi kültür ve genetik verileri çoğunlukla Türklere ait kalıntılarla bağdaşmaktadır.

Ele alacağımız bu kültür aynı zamanda Orta Asya'da kurulan önemli Türk devletlerine de ev sahipliği yapan bir coğrafyada bulunmaktadır. Konunun incelenmesi Türklüğün Tunç Çağı dönemlerine ve muhtemelen kökenlerine dair ayrıntılı bilgi sağlayacaktır.

Her ne kadar konu hakkında arkeolojik çalışmalar yapılmakta ise de arkeoloji ilmi tek başına, maddi kültürün yorumlanması hususunda yeterli olamamaktadır. Bu sebeple aynı zamanda arkeoloji ilminin bize sunmuş olduğu arkeolojik malzemeler üzerinde tarih ilminin üslup ve metodolojisi kullanıldığı vakit daha doğru çıkarımlarda bulunabileceğinden hem kitabımızın konusu olan bu kültürün hem de yazı öncesi devirlerin özellikle de Türklüğün eskiçağlarının aydınlatılması hususunda bu çalışmalarının gerekliliği oldukça mühimdir.

Filolojik açıdan bozkır kavimlerinin etnik yorumlamaları yapılıyorken, bugün arkeolojik malzemenin dahi etnik tanımlamalarda yeterliliği tartışma konusudur. Fakat bozkır kavimlerinin etnolojik açıdan tatbiki hususunda bir istisnai durum söz konusudur. Filoloji biliminin etnolojik açıdan tanımlama konusunda henüz çok yeterli olmadığı oldukça aşıkardır. Aksine bozkır kavimlerinin arkeolojik kaynaklarının tahlili, kültürel devamlılığın Avrasya coğrafyasında yazılı dönemlere kadar devam ettiği sonucuna ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu se-

bepile şu an kısıtlı olmasına karşın yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler arasında karşılaştırmalı çalışmalar filolojik tahlillere de zemin hazırlamaktadır.

Tarih araştırmalarında Türklüğün eskiçağları konusunda önemli derece büyük boşluklar bulunmaktadır. Günümüzde Türk tarihi üzerine yapılan çalışmalarda Türk tarihi Göktürk ve Hunlardan daha önceye gtrlememekte ve henüz İskit Çağı bile tam olarak aydınlatılamamaktadır. Sintaşta Kültürü gibi Andronovo, Karasuk, Tagar vb. birçok bozkır kültürü bilinmektedir. Son yıllarda bu kültürler üzerinde yabancı akademilerde çalışmalar yürütülmekte ise de kültürlerin aidiyeti konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bizde bu sebeple Sintaşta kültürünün incelemesinin Türklüğün Tunç Çağı dönemlerinin aydınlatılması hususunda önem arz edeceğinden yola çıkarak bu konu üzerinde çalışmamızı inşa etme kararı aldık.

Sintaşta Kültürü Avrasya coğrafiyasında diğerk bozkır kavimleri arasında metal üretiminde kullandığı teknolojiler, arabalar, tahkimatlı yerleşimler ve daha birçok özelliğı ile ön plana çıkmıştır. Büyük bir medeniyetin bozkırda varlığının kanıtı olarak görülebilecek bu veriler nedeniyle birçok hipotez inşa edilmiştir. Bu hipotezler ağırlık olarak Sintaşta Kültürünün Proto-Hint-İrani gelenekle ilişkilendirilmesine yönelik olarak, Sintaşta medeniyetinin etnogenetik yapısı hakkındadır. Bu sebeple bu hipotezler ve bizim bunlara karşı yorumlarımız bu kitabın ana unsurunu teşkil etmektedir.

İlk bölümde Sintaşta Kültürü'nn bulunduğ coğrafiyayı ve çevresindeki diğerk kültürlerle olan ilişkilerini ve ortaya çıkmasındaki sebepleri inceledik. Hemen sonrasında kitabımızın inşasında kullandığımız kaynakların nasıl elde edildiğinden

hareketle, kültürün araştırma tarihçesine değindik. Üçüncü ve son bölümde kültürün genel özelliklerine dair bilgileri aktarmaya çalıştık. Özellikle belirtmeliyiz ki, elimizdeki verilerin çoğu kültürün ilk kaşifleri ve kazıcıları olan bir elin parmaklarını geçmeyen araştırmacıların eserleri ile elde edilmiştir. 1992'de Gening ve arkadaşları tarafından yazılan Sintaşta kitabı en önemli ve tek veri kaynağımız demek yanlış olmayacaktır. Kültür üzerine yazılan birçok kitap ve makale bu araştırmacıların eserleri üzerinden şekillendirilmiştir. Maalesef yapılan araştırmalarda belirli bir arkeolojik metodolojinin ve bilimsel disiplinin varlığına dair şüphelerimiz vardır.

I. BÖLÜM

SİNTAŞTA KÜLTÜRÜ'NÜN GENEL ÖZELLİKLERİ

Sintaşta Kültürü'nün Ortaya Çıkışı ve Yayılım Alanları

Avrasya bozkırında M.Ö 3. bin yıl civarlarında oldukça serin ve kurak bir iklim baş göstermiş ve M.Ö 1500'lere doğru zirveye ulaşmıştır. Ural Dağlarının güneydoğusundaki bozkırlarda artan bu kuraklık sebebiyle bölgenin antik çobanları için önemli bir barınma ve kışlık yem tedarikçisi konumunda olan bataklıklar küçülmeye başlamıştı. Sintaşta Kültürü'ne ev sahipliği yapan orman-bozkır kuşağının verimli ormanları da bu kuraklıktan etkilenerek çekilirken, otlaklar genişlemeye devam etmişti.¹

Tunç Çağında Güney Trans Urallar bölgesi, geriye çok sayıda anıt bırakan yerleşik antik toplumlara ev sahipliği yapıyordu. İklimdeki bu değişimle birlikte aynı zamanda bölgede var olan antik toplumlar arasında artan bir rekabet, uzun mesafeli ticaret ve bu kurak otlaklarda aşiretler arası savaş söz konusuydu. Azaldıkça değer kazanan bataklıklar, dere ve nehir

¹ Lavrushin, Y. A. –E. A. Spiridonova. 1999. Osnovnyje geologo-paleoekologicheskiye sobytiya kontsa pozdnego pleistitsena i golotsena na vostochnom sklone Yuznogo Urala. *Prirodnyje sistemy Yuzhnogo Urala*, (ed.) L. L. Gaidu-chenko. Chelyabinsk: Chelyabinsk State University, 66–103.

yatakları toplumların bu bölgelerde yerleşikleşmesini tetiklemiş gözükmektedir.

Harita 1: M. Ö 2800-2200, Orta Tunç Çağının kültür grupları
(Anthony, 2007: 379)

M.Ö 3.bin yılın ikinci yarısında bölge birçok kültüre ev sahipliği yapıyordu. İp Baskılı Seramik, Küresel Amfora ve Yamnaya kültürleri arasındaki etkileşim çeşitli bölgesel kültürlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. Bozkırın güneyinde geç Yamnaya ve Usatovo grupları inşa ettikleri kurganlar ile kendilerini gösterdiler.

Bu gruptan ayrılan bir bölüm orman bozkırlarına, Dinyester ve Dinyeper vadilerine doğru kuzeye girdi. Küresel Amfora ve Doğu Karpat grupları yukarı Dinyester bölgesinden doğuya doğru hareket etti. Orta Dinyeper vadisinde bulunan Yamnaya Kültürü'nden etkilenmiş olan Geç Tripolye grupları Kiev çevresindeki orman-bozkır bölgesinde Orta Dinyeper Kültürü'nün oluşumunu sağladı.²

Orta Dinyeper Kültürü'nün kuzeydoğu ucunda Fatyanov Kültürü kendisini göstermeye başladı. Fatyanov grupları aşağı Kama Nehri'nin yakınlarında yerleşim yerlerini kurdular. Fatyanov Kültürü'nün yerini, Moskova bölgesinin kuzeybatı sınırında konumlanan Abaşev Kültürü izledi.³ Rus orman bölgesi kültürlerinin en doğusunda yer alan ve sonradan Sintaşta Kültürü'nün ortaya çıkışında önemli rol oynadığı düşünülen Abaşev Kültürü M.Ö 2500 sıralarında ortaya çıktı.⁴ Sintaşta ve Petrovka mezarlarında rastlanan geç dönem Abaşev Kültürü'nün M.Ö 1900'e kadar varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

² Anthony, D. W. (2007). *The Horse, the Wheel and Language. How Bronze-Age riders from the Eurasian Steppes shaped the Modern World*. Princeton and Oxford, 380.

³ Lunkov V. – Engovatova A. (2003). Burial ground Orlovo 1 (Abashevo culture in territory between Volga and Oka rivers. *The Abash common historical culture*. Cheboksary, 193–197.

⁴ Anthony, (2007), 382.

Güney Trans-Urallar'da Sintaşa kültür kompleksinin ortaya çıkışının Abaşev⁵ ile neredeyse aynı anda gerçekleşmesi dikkat çekicidir.⁶ Özellikle mezarlıklarda karşılaşılan Abaşev seramik stilleri ve bıçak/hançer ve keski gibi buluntular üzerinden hareketle Sintaşa Pevrovka Kültürü'nün Abaşev'den etkilendiği düşünülmektedir.

Fakat özellikle Uralların güney yamaçlarında ve yukarı Ural havzasında konumlanmış olan Abaşev yerleşimleri üzerinden bu ilişki kurulmaya çalışılmıştır.⁷ Her iki kültürün ortaya çıkışının neredeyse eş zamanlı olması Sintaşa'nın Abaşev Kültürü'nden türediği fikrinin yanı sıra, her iki kültürün bireyleri arasında ticaret veya savaş odaklı bir etkileşim olabileceği fikrini de dikkate almak gerekir. Özellikle Abaşev kültür sahasında mezarlardan ele geçen toplu gömülerde, tamamı erkek olan cesetlerin başlarının kesik olduğu ve vücutlarının

⁵ Abashev kültürü hakkında detaylı bilgi için bkz Krenke, N. – Erschov, I. – Erschova, E. (2013). *Cord ware, Fatyanovo and Abashevo culture sites on the flood-plain of the Moskva River. Sprawozdania Archeologiczne*, 6; Kuzmina, O. V. (1999). Keramika Abashevskoi kul'tury. *Voprosy Arkheologii Povolzhya, Sbornik Stalei*, vol. 1, (ed.) A. A. Vybornov – V. N. Myshkin, Samara: Samarskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet; Pryakhin, A. D. (1980). Abashevskaya kul'turno-istoricheskaya obshchnost' epokhi bronzy i lesostepe. *Arheologiya Vostochno-Evropeiskoi lesostepi*, (ed.) A. D. Pryakhin, Voronezh: Voronezhskogo universiteta; Bolshov, S. V. (2003). Srednevolzhskaya abashevskaya kul'tura (po materialam mogil'nikov). *Trudy Mariiskoi arkheologicheskoi ekspeditsii (Proceedings of Mari Archaeological Expedition) VIII.*, Yoshkar-Ola.

⁶ Krenke, N., Erschov, I., & Erschova, E., (2013), 414.

⁷ Anthony, (2007), 382.

farklı bölgelerinde balta yaraları tespit edilmiştir.⁸ M. 2400-2200 yılları arasına tarihlenen bu mezar özellikle toplu gömülere ev sahipliği yapmasının yanı sıra kadın veya çocukların

Harita 2: Araştırma alanı: Sintaşta-Petrovka arkeolojik alanlarının haritası

⁸ Detaylı bilgi için bkz: Koryakova, L. – Epimakhov, A. V. (2007). *The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Ages*. Cambridge University Press.

yokluğu nedeniyle bölgede yoğun bir savaşın kanıtı olarak yorumlanmaktadır.⁹ Bu savaşların Sintaşta Kültürü'nün ve bu kültürün tahkimatlı yerleşimlerinin ortaya çıkışına zemin hazırladığı dikkat çeken fikirler arasındadır. Abaşev Kültürü'nün İp Baskılı Seramik kültüründen türediğinden hareketle Sintaşta Kültürü'nün aynı zamanda kısmen bu kültürün bir parçası olduğu da görüşler arasında yer almaktadır.

Araştırmacılar genel olarak bölgede yer alan kültürler arasında benzerlik ve ortaklıklar arayışı içerisindeyler. Özellikle Sintaşta Kültürü'nün daha batıda bulunan kültürel oluşumlarla benzerlik veya köken ortaklığı içerisine koymaya çalışmaları söz konusudur. Bu durum batıdan doğuya doğru bir Hint-Avrupa ilerleyişi çizmek için kullanılmaya çalışılmaktadır. Ele geçen veriler Avrasya kültürleri arasında kurgancılık geleneği de dahil olmak üzere, seramik stilleri, günlük kullanım eşyaları gibi buluntular üzerinden kültürler arası ortaklıklar kurulmasına zemin hazırlamaktadır. İncelenen bu veriler birçok kültür arasında, tartışmaya açık olsa da kayda değer etkileşimler olduğunu açıkça göstermektedir.

Sintaşta Kültürü Avrasya bozkırlarında yer alan çeşitli kültürel oluşumun arasında farklılıklarıyla ön plana çıktı. Bu farklılıklar veya yenilikler, tahkimatlı yerleşimler, ispitli tekerleğe sahip arabalar, yoğun metalürjik faaliyetler, büyük ölçekte hayvan kurbanı ve mezar eşyalarının sayısındaki artış olarak gözükmektedir. Tüm bunlar Sintaşta Kültürü'nü diğer bozkır kültürleri arasında benzersiz hale getirmiştir. Sintaşta

⁹ Anthony, D. (2009). The Sintashta Genesis: The Roles of Climate Change, Warfare, and Long-Distance Trade. In B. Hanks & K. Linduff (Eds.), *Social Complexity in Prehistoric Eurasia: Monuments, Metals and Mobility* (pp. 47-73). Cambridge: Cambridge University.

toplumları bölgedeki diğer kavimlerin aksine metalürjide büyük ilerleme kaydetmişlerdi. Bunun yanı sıra tarım, mühendislik ve mimari faaliyetlerde benzersiz ögelere imza atmışlardır.

Sintaşta Petrovka Kültürü ya da Sintaşta Arkaim Kültürü olan bilinen bu kültür¹⁰, Ural Dağları'nın hemen doğusundaki bozkırda yerleşmiştir. Burası Avrasya kıtasının merkezinde yer almaktadır. Sintaşta buradan Rusya'nın güney Ural Dağları boyunca ve Kazakistan'ın kuzey havalisine kadar yayılmıştır. Rusya idari haritasına göre, Chelyabinks Bölgesi'nin güneyinde, Başkurdistan Cumhuriyeti'nin güney doğusunda, Orenburg Bölgesi'nin doğu bozkırlarında ve Kazakistan'ın kuzeyinde yer almaktadır. Sintaşta asıl olarak, Rusya'nın Chelyabinsk Bölgesinde Rymniksky Köyü yakınlarında yer alan bir Tunç Çağı yerleşimidir. Yerleşim adını hemen yanı başında akan ve Tobol Nehri'nin bir kolu olan Sintaşta Irmağı'ndan almıştır.

Sintaşta Kültürü Uralların doğu yamaçlarında kuzeyden güneye doğru 400 km, batıdan doğuya doğru yaklaşık 300 km boyunca uzanan nispeten küçük bir bölgede yayılmıştır. Sintaşta tipi yerleşim yerleri ve mezarlıklar genel olarak güney Trans-Uralların kuzey bozkırlarında yoğunlaşmıştır. Kültürün yayılım alanının oldukça doğal hatlara sahip olması nedeniyle eşsiz bir karaktere sahip olduğu düşünülmektedir. Batısında Ural Dağları'nın sırtları ve Batı Sibiryta ovaları yer alan kültür bölgesinin kuzeyi ormanlarla çevrili ve güneyi ise Kazakistan'ın çölleriyle sınırlıdır. Bölge bakır cevherlerinin çokluğu

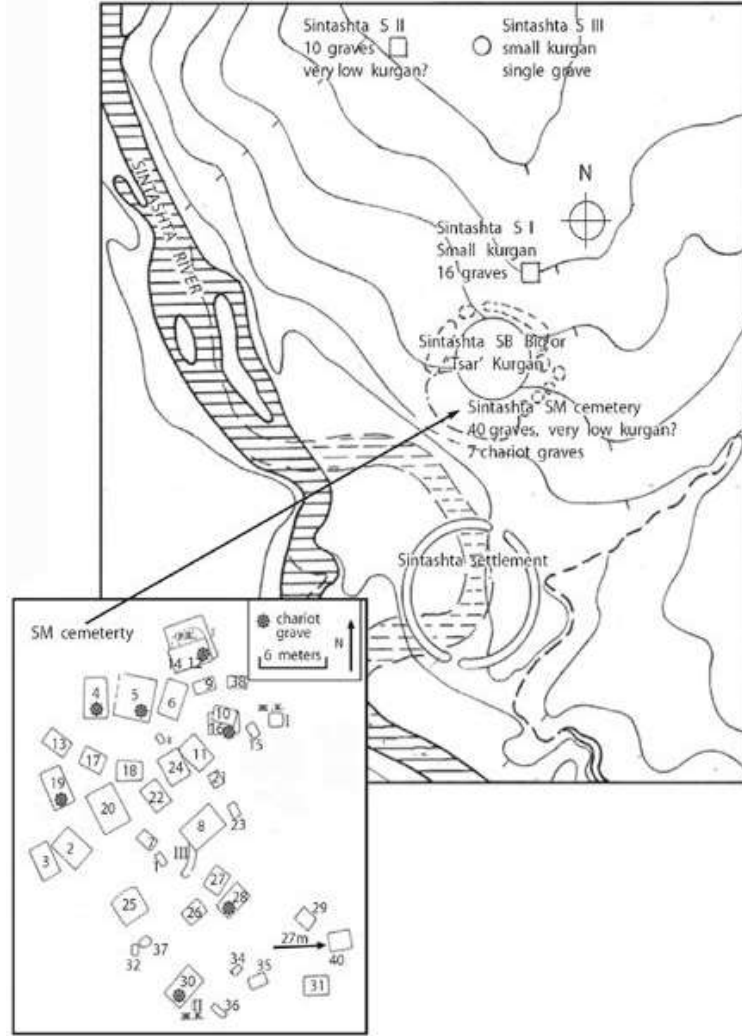
¹⁰ Koryakova, L. (1998). Sintashta-Arkaim Culture. The Center for the Study of the Eurasian Nomads (CSEN), Berkeley.

ve yakınlarındaki büyük orman masifleri ile dikkat çekmektedir. Sintaşta yerleşimlerinin çoğu, bataklık ve kıvrımlı bir derenin taşkın yatağına bakan ilk terasta inşa edilmiştir. Yerleşimler özellikle yakınlarındaki korunaklı tepeler yerine bataklık ve alçak alanlara yerleştirilmiştir (Bkz. Şekil 1).¹¹

Tüm yerleşim yerleri Tobol ve Ural nehirlerinin kolları üzerinde yer almaktadır. Göl kıyısında sadece bir site (Chekayatay) bulunmaktadır.¹² Yerleşimlerin aksine mezarlıkların daha geniş bir alana yayıldığı tespit edilmiştir.

¹¹ Anthony, (2007), 390.

¹² Koryakova, L. – Epimakhov, A. (2007), 67.

Şekil 1: Sintashta yerleşimleri ve mezarlıkları. SM mezarlığının ayrıntıları (Anthony, 2007).

Sintaşta Kültürü'nün Araştırma Tarihçesi

Sintaşta Kültürü'nün keşfi, Avrasya bozkırlarının Tunç Çağı arkeolojisinin araştırılmasını büyük ölçüde tetiklemiştir. 1970 ve 1980'lerde Sovyet arkeologları tarafından keşfedilen sitede yankı uyandıran verilere ulaşılmıştı. Bu verilerin en göze çarpanları, Avrasya bozkırlarının Tunç Çağı için şimdiye dek bilinmeyen yönlerine dikkat çeken, tekerlekli at arabaları ve tahkimatlı yerleşimler idi.

Defin özellikleri ve tekerlekli araç kalıntıları incelendiğinde Vedalar ve Avesta'da yer alan ilahilerdeki betimlemelerle benzerlikler taşıdığı öne sürülmüştür. Bu sebeple kültür Hint Avrupalıların kökenleriyle ilişkilendirilmek istenmiştir.¹³ Kültür, ilk olarak M.Ö. 2. bin yılın sonlarında ortaya çıkan Andronovo Kültürü'nün bir parçası olarak görülse de yeniden değerlendirme neticesinde kendine özgü karakteri olduğu belirlenmiştir.¹⁴ Sintaşta Kültürü M.Ö. 2150-1750 yılları arasına tarihlenmektedir.

1973 yılında güney Cis-Uralar'daki Novokumak mezarlığında kazılar yürüten Smirnov çalışmaları neticesinde Sintaşta'nın kültür olarak ele alınmasının temellerini atmıştır.¹⁵ Hemen ardından aynı yıllarda V.F Gening ve L.I. Ashikhmina tarafından Sintaşta mezar kompleksinin keşfi ile araştırmalar hız kazanmaya başlamıştır. Özellikle kültürün adını taşıyan

¹³ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm 2.

¹⁴ Sintaşta Kültürü, sonrasında Andronovo Kültürü'nün en erken aşaması olarak kabul görmeye başlanmıştır. Bkz: Kuz'mina, E. (2007). *The origin of the Indo-Iranians* (Vol. 3). Brill.; Frachetti, M. D. (2004). *Bronze Age pastoral landscapes of Eurasia and the nature of social interaction in the mountain steppe zone of eastern Kazakhstan*. University of Pennsylvania.

¹⁵ Koryakova, L. – Epimakhov, A. (2007), 67.

Sintaşta yerleşimi ve neredeyse sorunsuz koruna gelmiş olan Arkaim yerleşimlerinde yapılan geniş çaplı kazılardan sonra kültür, Avrasya Tunç Çağı kültürleri arasında bilim insanlarının dikkatini çekmeyi başarmıştır.

1980'lerin sonlarında- 1990'ların başında Chelyabinsk Devlet Üniversitesi arkeolojik keşif ekibi- "Arkaim" Merkezi tarafından Çelyabinsk Bölgesi topraklarında yürütülen araştırmalar, bölgedeki yeni bir arkeolojik katmanı tanımlamayı mümkün kılmıştır. 1980'lerin ortalarında Sintaşta yerleşiminde G.B. Zdanovich ve ekibi ile kazıların yeniden başlaması sırasında, karmaşık savunma yapılarının mimari kalıntıları ortaya çıkarılmış ve sonuçlar Bakü'deki All-Union Arkeoloji Konferansı'nda sunulmuştur.¹⁶

Yapılan detaylı kazılar sonucu Sintaşta, Orta Tunç Çağının başlangıcına tarihlendirilerek "Sintaşta Arkeolojik Kültürü" ya da "Sintaşta Tipi Anıtlar" olarak şekillendirilmiş, 1992 'de yayınlanan kolektif monografi ile de pekiştirilmiştir.¹⁷

1977'de ünlü Hintli arkeolog B.B. Lal ortaya çıkan eserler kümesi için "Sintaşta Grave Culture" ismini önermiştir. Bu öneriye karşı G. Zdanovich tarafından yerleşimlerin, tarımsalılık ve bakır metal üretimine dayalı bir ekonomiye sahip olduğu fikrinden hareketle önerilen "Şehirler Ülkesi" kabul görmeye devam etmiştir. Bu öneri bazı arkeologlar tarafından olumsuz eleştiriler olsa da önemli ölçüde takipçi kazanmayı

¹⁶ Zdanovich, G. B. (1985). Oboronitel'nyye sooruzheniya epokhi bronzy Uralo-Kazakhstanskikh stepey. In G. B. Zdanovich & V. V. Gening (Eds.), *Dostizheniya sovetskoy arkheologii v XI pyatiletke* (121-122). Baku.

¹⁷ Gening, V. F. (1992). *Sintashta* [Tekst], (ed.) V. F. Gening, G. B. Zdanovich, V. V. Gening. Chelyabinsk: Yuzh.-Ural. kn. izd-vo.

başarmıştır.¹⁸ Ayrıca kültür “Proto-Şehir Uygarlığı” olarak da anılmaktadır.

Sovyet döneminde hava fotoğrafçılığı ile tespit edilen 22 yerleşim, zemin etitüdü analizleri ile Sintaşa dönemine tarihlendirilmiştir.¹⁹ Hava fotoğrafçılığı ile kültürün yayılım alanı detaylı olarak incelenebilmiş, yerleşim yerlerinin dağılımı, büyüklükleri, sayıları ve yerleşim düzenleri ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkarılmıştır.

Sintaşa kültür kompleksi, büyüklükleri neredeyse 3,5 hektara ulaşan, Arkaim, Sintaşa, Ustye ve Alandskoye gibi büyük yerleşim yerlerinin varlığı nedeniyle ön plana çıkmıştır. Bugüne dek yürütülen saha araştırmaları ve kazılar sırasında Sintaşa kültürüne ait olduğu düşünülen 22 yerleşim yeri tespit edilmiştir.²⁰ Bu yerleşim yerlerinden şimdilik 7 tanesi kazılmış, bu kazılarda sadece Arkaim, Sintaşa ve Ustye yerleşimleri detaylı olarak incelenebilmiştir.²¹

¹⁸ Koryakova, L. – Epimakhov, A. (2007), 67.

¹⁹ Zdanovich, G. B. – Batanina, I. M. (2002). Planography of the fortified centers of the Middle Bronze Age in the southern Trans-Urals according to aerial photography data, *Complex Societies of Central Eurasia from the Third to the First Millennia BC: Regional Specifics in the Light of Global Models*, (ed.) Jones- Bley, K. – Zdanovich, D. G., Washington DC: Institute for the Study of Man, 121-47; Batanina, N. , & B. Hanks (2013). *Soviet period air photography and archaeology of the Bronze Age in the southern Urals of Russian*, in *Archaeology from Historical Aerial and Satellite Archives*, eds. W. S. Hanson & I. A. Oltean. London: Springer , 199-219.

²⁰ Kesin olmamakla birlikte son araştırmalarla birlikte 25 yerleşimin varlığından söz etmek mümkündür. Sintaşa yerleşimleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Bölüm 3/3.6.

²¹ Koryakova, L. – Epimakhov, A. V. (2007), 2.

Şimdiye kadar yapılan kazılar hakkında ayrıntılı bir monografi yayınlanmamıştır. Sintaşta Kültürü'nün özellikleri hakkında en detaylı bilgilere sadece 1992 yılında V. Gening ve arkadaşları tarafından yayınlanan eserde rastlamak mümkündür.²² Zaten Sintaşta'nın önemi de 1992 yılından sonra anlaşılmaya başlamıştır. Yerleşimlere nazaran mezar komplekslerinin büyük çoğunluğu kazılmıştır. Kazılan mezarlıklardan ölü gömme bulgularının ayrıntılı bir karşılaştırılma çalışması 2002 yılında Epimakhov tarafından yayınlanmıştır.²³ Son detaylı kazılar 2016 yılında gerçekleştirilmiş olup, sonraki yıllarda yüzey araştırmaları ve birkaç mezar kompleksi dışında verimli bir kazı çalışması yapılmamıştır. Sintaşta Kültürü'nün veri tabanı oldukça zengindir. Genel olarak bakıldığında, mezarlıkların büyük bölümü kazılmış fakat tespit edilen yerleşimlerin, kazılan yerleşimlere oranına bakıldığında tahmini olarak yüzde 30'luk bir kısmı kazılabilmektedir.

²² Hanks, B. – Doonan, R. – Pitman, D. – Kupriyanova, E. – Zdanovich, D. (2015). Eventful Deaths – Eventful Lives? Bronze Age Mortuary Practices in the Late Prehistoric Eurasian Steppes of Central Russia (2100–1500 BC). *Death Rituals, Social Order and the Archaeology of Immortality in the Ancient World. 'Death Shall Have No Dominion'*, C. Renfrew – M. J. Boyd – Iain Morley (ed.), Cambridge.

²³ Epimakhov, A. V. (2002). *Yuzhnoe Zaural'ye v epokhy Srednei Bronzy*. Chelyabinsk: Izd-vo Yuzhno-Ural'skovo Gosudarstvennogo Universiteta.

II. BÖLÜM

SİNTAŞTA KÜLTÜRÜ'NÜN KÖKLERİ

Sintaşta Kültürü Hakkındaki Etnogenetik Tartışmalar

Rusya'nın güney Ural Dağları'ndaki Sintaşta Kültürü'nün mezar komplekslerinden elde edilen buluntular üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Rig Veda ve Avesta'da betimlenen ritüeller ile Sintaşta-Arkaim Kültürü'nün arkeolojik anıtlarının ortak özelliklerini tanımlamaya izin veren, benzetme yoluyla karşılaştırmalı bir yaklaşım uygulanmıştır. Bu çalışmalar neticesinde, Rig Veda ve Avesta'da yer alan ilahi metinlerde anlatılan dini törenler ile Sintaşta ölü gömme gelenekleri arasında benzerlikler olduğu öne sürülmüştür. Bu benzerlikler Hint-Avrupacı teorisyenlerin dikkatini çekmiş bu nedenle Sintaşta ve Aryanların kökeni üzerine birçok fikir beyan edilmiştir.²⁴

²⁴ Bu fikirlerden bazıları için bkz: Anthony 2007; Kuzmina 2007; Witzel, M. (2003), *Linguistic Evidence for Cultural Exchange in Prehistoric Western Central Asia, Sino-Platonic Papers*, 129, 1-70; Parpola, Asko (1988), The Coming of the Aryans to Iran and India and the Cultural and Ethnic Identity of the Dāsas, *Studia Orientalia* 64, 195-302; Grigoriev, S. A. (1996). Sintashta i arijskie migracii vo II tys. do n.e., *Novoe v arheologii Juzhnogo Urala*, A. Grigoriev (Ed.), Chelyabinsk: Rifej; Grigoriev, S. A. (1999). *Drevnie indoevropejcy. Opyt istoricheskoy rekonstrukcii*. Chelyabinsk: Rifej, Gening, V. F. (1978). The Sintashta Burial Ground and the Problem of Early Indo-Iranian Tribes, *Soviet Anthropology and Archeology*, 17:2, 34-66; Smimov, K. F., &

Aryanların Avrasya bozkırlarındaki kökeni ve İran, Afganistan ve Hindistan bölgelerine göçleri genel olarak belirsizdi. Bu belirsizlik Sintaşa Kültürü'nün araştırmaları neticesinde çözümlenmek istenmiştir. Birçok araştırmacı için Aryanların kutsal metinleri ve Sintaşa Kültürü'nde yer alan benzerlikler ile Hint-Aryan kökeni sorunu çözülmüş kabul edilmektedir. Tartışmaların temel odağı Sintaşa Kültürü'nün Avrasya topraklarında diğer kültürlerin aksine farklı bir karaktere sahip olmasıdır. Sintaşa Kültürü, yerleşim mimarisi, cenaze gelenekleri ve şaşırtıcı derecede ön plana çıkan metalürjik gelişmeleriyle karakteristik yapısını ortaya koymuştur. Özellikle de savaş arabaları olduğu ileri sürülen, mezarlarda ele geçen ispitli tekerleğe sahip araba kalıntıları üzerine önemli teoriler ortaya atılmıştır. Yine de Sintaşa Kültürü üzerine ortaya konulan hipotezler arasında fikir birliğine varılmış değildir.

Cenaze törenleri²⁵ ile ilgili ilk dikkat çeken husus hayvan kurban etme ritüelleri olmuştur. Neredeyse her mezarın olmazsa olmazı olan üç temel hayvan vardır: at, sığır ve koyun.²⁶ Bunların yanında bir de köpek kurbanları mezarlardaki görülme azlığı nedeniyle öne çıkmasa da teorilerin içerisinde yer almayı başarmıştır. Mezarlarda ele geçen kurban edilmiş hayvanlar hiyerarşik bir sıraya konulmuştur.²⁷ At bu hiyerarşinin

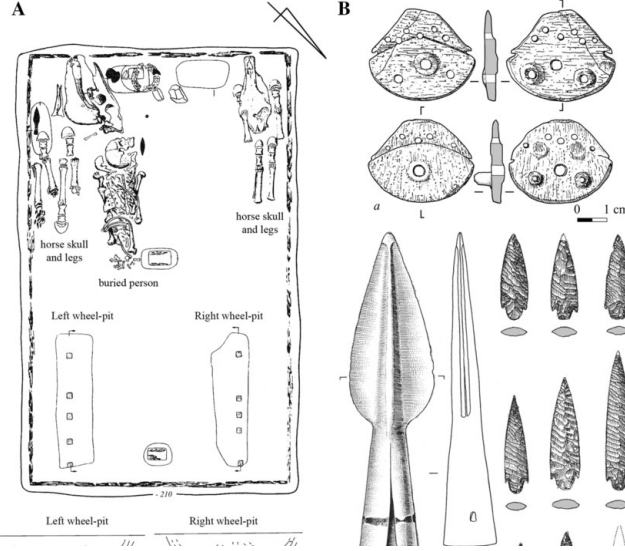
Kuzmina, E. F. (1977). *Proishozhdeniye indoirantsev v svete novyh arheologicheskikh danyh*.

²⁵ Sintaşa kültürü ölü gömme adetleri ve mezar buluntuları Bölüm 3.4'te detaylı olarak ele alınmıştır.

²⁶ Koryakova, L. – Epimakhov, A. V., 2007.

²⁷ Zdanovich, G. B. – Zdanovich, D. G. (1995). Protogorodskaya tsivilizatsiya "Strany gorodov" Yuzhnogo Zaural'ya (opyt modeliruyushchego ot-nosheniya k drevnosti). *Rossiya i Vostok: problemy vzaimodeystviya: Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia 29 Maia – 4 Iunia 1995 g.*,

en tepesinde yer almaktadır. At buluntularının bir kısmı kurban olarak yorumlanırken, bazılarının izotopik analizler sonucu cenaze yemekleri için kullanıldığı düşünülmektedir.²⁸ Sadece

Şekil 2: Sintaşa mezarlığı, mezar 30'un genel planı. A) Yetişkin bir bireye ait iskelet, iki adet at ve tekerlek izleri içeren bir mezar planı; B) Mezarda ele geçen buluntular: a-yanaklar, b-mızrak ucu, c-bir dizi ok ucu. (Gening vd. 1992, 210-213).

Cheliabinsk 1995, 48-62; Gaiduchenko, L. L. (2002). *Nekotorye biologicheskie kharakteristiki zhivotnykh iz zhertvennykh kompleksov kurgana 25 Bol'shekaraganskogo mogil'nika* [Some biological characteristics of the animals from the sacrificial complexes of 25 Bolshekaraganskyi burial mound]. *Arkaim. Nekropol' (po materialam kurgana 25 Bol'shekaraganskogo mogil'nika)*, 173-195. Gaiduchenko, atın sığırdan sonra ikinci sırada olduğunu düşünmektedir.

²⁸ Privat, Karen, (2002), Preliminary report of palaeodietary analysis of human and faunal remains from Bolshekaragansky kurgan 25. *Arkaim: Nekropol (Po Materialam Kurgana 25 Bolshekaraganskogo Mogil'nika): Kniga 1*. Chelyabinsk.

genç kadınların gömüldüğü 6 mezar hariç geriye kalan mezarların yaklaşık %85'inde hayvan kemikleri oldukça yoğun bir şekilde ele geçmiştir.²⁹ Anthony³⁰, Rigveda'da bir ilahide anlatılan kraliyet cenazesinde at kurban etme ritüeli ile ilgili yer alan anlatıları benzerlikler için kanıt olarak sunar:

“Uzuvları zarar görmekten koruyun ve onları doğru şekilde yerleştirin. Parça parça keserken her parçayı adlandırarak çağırın”

Yine aynı ilahide yer alan:

“Yarış atının piştiğini görenler, 'Çok güzel kokuyor! Alın götürün!' diyenler ve at etinin dağıtılmasını bekleyenlerin onayı bizi cesaretlendirsin”

Bu anlatılar ile Sintaşta mezarların bolca karşılaşılan at gömüleri ile benzerlikler olduğunu öne sürer. At Aryanların dininde en saygı duyulan hayvanlardan biri olarak görülmektedir. Bu sebeple hipotezlerin çoğu atlar üzerine yoğunlaşmıştır. Aryan panteonunun önemli tanrıları arasında yer alan Varuna, Mihtra, Surya gibi başlıca önemli tanrıların en önemli aksesuarları arasında bir at tarafından çekilen savaş arabaları yer alır. Rig Veda ilahilerinde hayvan kurbanları arasında en çok göze çarpan atların kurban edilmesidir. En önemli kurban ritüellerinden biri Agvamedha olarak adlandırılır.³¹ Mezarlarda atın yanı sıra arabanın da bulunması teorileri daha da alevlendirmiştir. Çünkü Hint-Aryanların inanç ve ritüelleri arasında

²⁹ Gening, (1978), 51.

³⁰ Anthony, (2007), 409.

³¹ Gening, (1978), 56.

dikkat çeken bir diğer husus, ruhun öteki dünyaya bir at ve savaş arabasıyla taşınarak ölüm tanrısına eşlik etmesidir.³²

Sintaşta mezarlarında atlar parçalanmış veya bir bütün halde görülmektedir. Mezar odalarının genelde bir ucuna at

Şekil 3: Bolshekaraganksy mezarlığı (Arkaim). Sintaşta CM mezarı. At iskeleti ve mezar hediyeleri.

kafatasları ve bacakları, diğer ucuna ise araba kalıntıları yerleştirilmiştir. Bu durum Hint-Aryan inançları ile karşılaştırılıp, öteki dünyaya yolculuk mitini yansıttığı ileri sürülmüştür. Rig veda ve Avesta'da savaş arabası ve atların statü fark etmesizin tüm insanlara eşlik ettiği görülür.

Buna karşılık Sintaşta mezarlarında sadece, savaşçı olduğu mezarlarda ele geçen savaş aletleriyle de desteklenen savaşçı mezarlarında araba kalıntılarına rastlanmaktadır. V.F Gening konuyla ilgili olarak dini metinlerde bu uygulamanın sadece

³² B. A. Litvinskii (1972), *Drevnie kochevniki "Kryshi mira"*, Moskva, 142.

savaşçılara uygulandığına dair bir işaret olmadığını bu sebeple ele geçen kalıntıların ise öteki dünyaya yolculuk olarak yorumlanmasının geçerliliği konusunda bir şüphe doğduğu fikrini beyan etmiştir.³³

Şüphe uyandıran tek konunun bu olmadığı kanaatindeyiz. Nihayetinde hipotezlerin temelini Rig Veda ve Avesta'daki metinlerin içerikleri oluşturmaktadır. Lakin coğrafyanın geneline baktığımızda bozkır kültürlerinin ve devletlerinin birçoğunda bahsi geçen ölü gömme ritüellerin hiç değişikliği uğramadan veya kısmen değişikliklere uğrayarak çok uzun yıllar boyunca devam ettiği arkeolojik ve yazılı kanıtlarla desteklenebilmektedir.

Sintaşa Kültürü'nün devamı olarak kabul edilen Andronovo³⁴ ve sonrası yazı ortaya çıkana kadar Avrasya bozkırlarında var olmuş ve Türk halklarıyla ilişkilendirilen kültürleri Sintaşa ile aynı kaderi³⁵ paylaştıkları için şimdilik değerlendirmeye dışında tutacağız. Yine de bu kültürlerinde gerek antropolojik incelemeler gerek kaya resimleri ve diğer buluntular göz önünde bulundurulduğunda bozkırda kesintisiz bir devamlılığın söz konusu olduğunu rahatlıkla görebiliriz.

Bunun en net örneği kesinlikle Göktürk dönemi kurganlarından ele geçen buluntulardır. Göktürk'lerin Türk olduğu artık tüm kesimlerce kabul edildiğine göre Sintaşa buluntuları ile

³³ Gening, 1978, 57.

³⁴ Andronovo kültürünün detaylı bir incelemesi ve Türk halkları ile ilişkisi için bkz: Yıldırım, E., *Andronovo Kültürü*, Doktora tezi, 2017.

³⁵ Burada ortak kader olarak bahsettiğimiz husus, bilindiği üzere Andronovo, Karasuk, Tagar, Taştık kültürleri, İskit toplumlarının Hint-Arilerle ilişkilendirilmeye çalışılmış olması. Bu durum akademi camiasında hastalık haline gelmiş olacak ki Mongoloid özellikler taşıyan Okunyevev kültürünü dahi Hint-Aryanlarla ilişkilendirmek için yoğun çaba harcanmaktadır.

Göktürk buluntularını karşılaştırmak bizi daha doğru sonuçlara götürecektir. Göktürk kurganlarını incelediğimizde mezarların çoğunda insanlarla birlikte at gömülerine de rastlıyoruz.³⁶ Öyle ki atların bazen tek başlarına gömüldüğü de görülebilmektedir. Yenisey bölgesinde Göktürkler'e ait kurganlarda yapılan kazılarda mezarların çoğunda insanlarla beraber atların da gömüldüğü görülmüştür.³⁷ Yine Hunlar'a ait olduğu bilinen Golmod kazı alanında koşum takımları, zırh gibi atla ilgili birçok buluntuya rastlanılmıştır.³⁸

Yapılan kurgan kazılarında ele geçen at buluntularının yanı sıra Çin kaynakları da bize Göktürk'lerin ölü gömme adetleri ile ilgili bilgiler vermektedir. Bu kaynaklar, Göktürkler'in cenaze törenlerinde at ve koyun kurban ederek, kafataslarını sırtıklarına geçirdiklerini ve ölünün yanında atının da yakılarak gömüldüklerini kaydetmiştir.³⁹ Örneğin Tang Sülalesi tarihinde bu olaylar aşağıdaki şekilde anlatılmıştır:

“(A. İnan'ın Hyacinth'den (Biçurin) aktardığı (1851) çevirisi): Ölüyü çadıra korlar. Oğulları, torunları, erkek, kadın başka akrabası atlar ve koyunlar keserler ve çadırın önüne se-

³⁶ Hun ve Göktürk devirlerinde kurganlarda at gömme geleneği hakkında detaylı bilgi için bkz: Çoruhlu, Yaşar, (2016), *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, Ötüken Yay, İstanbul, 420.

³⁷ Yu. S. Khudyakov (2004), *Drevnie Tyurki na Yenisey*, İzdatel'stvo İnstituta Arheologii i Etnografii RAN, Novosibirsk; Çoruhlu, 2016, 433; Göktürk ve Hun dönemi kurgan kazılarında ele geçen at gömülerinin örnekleri oldukça fazladır. Çoruhlu bu kurganlar üzerine detaylı bilgilere yer vermiştir. Bu sebeple konunun detaylarına çok fazla değinmeyeceğiz.

³⁸ Çoruhlu, (2016), 432.

³⁹ Çoruhlu, (2016), 433. Yazar Çin kaynağı olarak W. Eberhard'dan alıntı yaparak (86, 94) “Tunğ-cı 200: s. 3210a” vermiştir.

rerler. Ölü bulunan çadırın etrafında at üzerinde yedi defa dolaşırlar. Kapının önünde bıçakla yüzlerini kesip ağlarlar. Yüzlerinden kan ve yaş karışık olarak akar. Bu töreni yedi defa tekrar ederler. Sonra muayyen bir günde ölünün bindiği atı, kullandığı bütün eşyayı ölü ile ateşte yakarlar; külünü, yılın muayyen bir gününde, mezara gömerler. İlbaharda ölenleri sonbaharda, otların ve yaprakların sarardığı zaman gömerler. Kışın veya güzün ölenleri çiçekler açıldığı zaman (ilkbaharda) gömerler. Defin gününde ölünün akrabası, tıpkı öldüğü günde yaptıkları gibi, at üzerinde gezer ve yüzlerini keser ağlarlar. Mezar üzerinde kurulan yapının duvarlarına ölünün resmini, hayatında yaptığı savaşları tersim ederler. Bu ölü ömründe bir adam öldürmüş ise mezar üzerine bir taş (balbal) korlar. Bazı ölülerin mezarında bu taşlar yüze hatta bine balığ olur. Atlar ve koyunların kurban ettikten sonra kafalarını kazıklar üzerine korlar.”⁴⁰

Yine başka bir kaynakta (Çov-şu, 50, 1a-3a) şu bilgiler yer almaktadır: “...Sonra kuban kestikleri bütün koyun ve atların kafalarını taşlardan yapılmış direğin tepesine asıyorlardı.”⁴¹

Göktürk döneminde ölünün cesedini yakma geleneği belirli dönemle devam etmiştir. Ayrıca Göktürklerin farklı boy-ları arasında değişkenlik göstermiştir. Sonrasında bu gelenek ortadan kaybolmuştur.⁴²

⁴⁰ Çoruhlu, (2016), 373.

⁴¹ Liu Mau-Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, İstanbul, 2006, 22-23.

⁴² Yaşa, R. (2019). Eski Türk Cenaze Törenlerinde Ölü Yakma Âdeti. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 275-295.

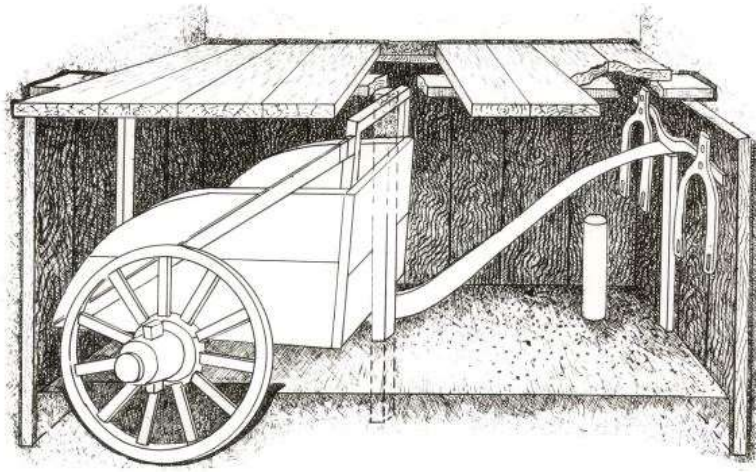
Sintaşta Arabaları

Sintaşta ölü gömme gelenekleriyle ilgili en önemli tartışmalardan biri de mezarlarda ele geçen araba kalıntılarıdır.⁴³ Arabaların Hint-Ari dini geleneklerindeki yerine değinmiştik. Sintaşta arabaları dünya üzerinde varlığı kazılarla netlik kazanan ve savaş arabası olduğu öne sürülen ilk arabalardır. Bu açıdan oldukça yoğun tartışmaların odak noktası haline gelmiştir.⁴⁴ Bazı araştırmacılar tekerleğin ve arabanın ilk defa Avrasya bozkırlarında icat edildiğini öne sürmektedirler. Bunun yanı sıra Yakındoğu ve Mezopotamya'da ele geçen silindir mühürleri ve kabartmalarda yer alan araba tasvirlerinin çok daha eski olduğunu düşünen araştırmacıların sayısı da oldukça fazladır. Fakat tasvirlerle nazaran kazılarda Sintaşta dönemine çağdaş olan hiçbir araba kalıntısı ele geçmemiştir. Yakındoğu'da arabaların en erken örneklerine yaklaşık M.Ö 13. yy. sıralarında

⁴³ Sintaşta arabaları ile ilgili teknik detaylara Bölüm 3'te değineceğiz.

⁴⁴ İlk arabaların ortaya çıkışı ve Sintaşta arabaları hakkındaki bazı tartışmalar için bkz. Littauer, M. A. (1996), The origin of the true chariot, *Antiquity*, 70, 934–939; Kuznetsov, P. F. (2006). The emergence of Bronze Age chariots in eastern Europe. *Antiquity*, 80 (309), 638–645. Piggott, S. (1992). *Wagon, chariot, and carriage: Symbol and status in the history of transport*. Thames & Hudson; Anthony, D. W. – N. B. Vinogradov (1996). The birth of the chariot, *Archaeology*, 48. 36–41; Crouwel, J. H. (2012). *Chariots and other wheeled vehicles in Italy before the Roman Empire*. Brill; Kupriyanova, E., Epimakhov, A., Berseneva, N., & Bersenev, A. (2017). Bronze Age charioteers of the Eurasian steppe: A part-time occupation for select men? *Praehistorische Zeitschrift*, 92(1-2), 40–65; Nefedkin, A. K. (2001). *Boevye kolesnicy i kolesničie drevnih grekov (XVI–I vv. do n. è.)* [War chariots and chariotry of the ancient Greeks (16th–1st centuries BC)]. Sankt Petersburg; Jacobson-Tepfer, E. (2012). The image of the wheeled vehicle in the Mongolian Altai: Instability and ambiguity. *The Silk Road*, 10, 1–28.

rastlıyoruz. Sintaşta arabalarının birer savaş arabası mı yoksa sadece cenaze merasimlerinde bir tören aracı mı olup olmadığı henüz netlik kazanmış değildir. Her halükârda Sintaşta arabaları Hint-Arilerin kutsal metinlerindeki araba tasvirleriyle karşılaştırılarak teorilerin odağı haline getirilmiştir. Bu sebeple özellikle bu arabaları savaş arabası olarak görme eğilimi vardır. Anthony, Sintaşta arabalarını savaşta kullanılan en erken arabalar olarak yorumlamıştır.⁴⁵ Ona göre, burada icat edi-

Şekil 4: Sintaşta mezarlığından ele geçen bir savaş arabasının V.F. Genin tarafından yapılan rekonstrüksiyonu.

len arabalar Yakınoğu'da tanındı ve geliştirildi. Bu düşüncenin altında yatan sebep kuvvetle muhtemel Avrasya steplerinden Yakınoğu'ya doğru bir Hint-Ari ilerleyişinin kanıtını sunmaktır. Dikkat çeken bir diğer husus Mongoloid özellikler taşıyan bir topluluk olan Okunyevev kültürünün arabalarıdır.

⁴⁵ Anthony, (2007), 403.

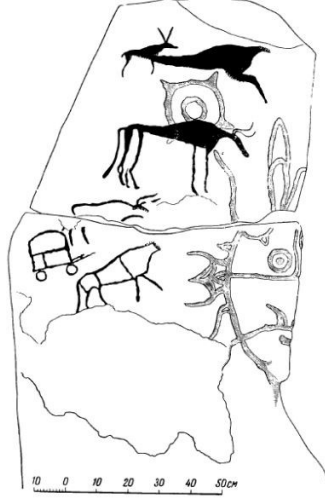
Okunyevev kültürü Sintaşta kültüründen çok daha öncesinde arabalara ev sahipliği yapıyordu.⁴⁶ Tek fark Sintaşta arabalarının özellik olarak daha gelişmiş bir yapıya sahip olarak değerlendirilmesidir.

Sintaşta araştırmalarının genelinde olan sorun burada da devam etmektedir. Sintaşta sonrası Avrasya coğrafyasının ev sahipliğini yapan kültürlerde arabanın izlerini çoğu araştırmacı görmezden gelmiştir. Arabanın Avrasya kültürlerinin çoğunda yer aldığı arkeolojik araştırmalar neticesinde bilinmektedir.

Buna rağmen elimizdeki tüm veriler savaş arabalarının en gelişmiş versiyonlarının Çin ve Yakındoğu'da kullanıldığını göstermektedir. Sintaşta arabalarının savaş arabası özelliği taşımadığı birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir.⁴⁷ Bu görüşlerin temelinde, Sintaşta arabalarındaki tekerleklerin fazla sayıda ispit'e sahip olması, iki tekerlek arası mesafenin yeterli olmaması gibi faktörler yatmaktadır. İspit sayısının tekerliğin kullanımına olumsuz etki yaptığı düşünülmektedir. Ayrıca savaş arabalarının iki kişilik bir mürettebat ile kullanılabileceği bu sebeple Sintaşta arabalarının iki kişiyi taşıyacak kapasiteye sahip olmaması nedeniyle savaş arabası olmayacağı düşünülmektedir.

⁴⁶ M. P. Gryaznov (1969), *Southern Siberia*, Paris-Geneva-Munich, 61-62.

⁴⁷ Bkz: Littauer, M. A., & Crouwel, J. H. (1996). The origin of the true chariot. *Antiquity*, 70 (270), 934-939; Güneri, S. (2018). *Türk-Altay Kurganı*. Ankara: Kaynak Yayınları, 256; Vinogradov, N. B. (2003). *Mogil'nik bronzovogo veka Krivoe Ozero v Yuzhnom Zauralye*. Yuzhno-Uralskoye Knizhnoye Izdatelstvo, 264, 274; Jones-Bley, K. (2000). The Sintashta «chariots», *Kurgans, Ritual Sites and Settlements Eurasian Bronze and Iron Age*. Oxford.

Şekil 5: Hakasya Znamenki'de keşfedilen Andronovo kültürüne ait taş-baba üzerindeki boğa-araba. (E. Yıldırım, 2017, 212).

Yine de bu arabalar savaş arabalarının en erken ve ilkel versiyonları olarak değerlendirilebilir. Bu tartışmalar beraberinde birçok soruyu meydana getirmektedir. Bozkır arabaları savaş araçları olarak mı kullanıldı yoksa cenaze törenlerinde ritüel bir amaç için mi kullanıldı? Eğer bu arabalar savaş arabası ise neden Sintaşta kültürünün sonrasında gelişmiş versiyonlarına bozkırda değil de Yakınoğu'da rastlıyoruz? Çin'de yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanan savaş arabaları nasıl ortaya çıktı, bozkırdaki arabalarla bir bağlantısı var mıydı?

Bu sorulara cevap bulmak için Sintaşta sonrası Avrasya kültürlerinde arabanın kullanımı konusunda kanıtlar aramak gerekir. Bize göre, bozkır arabalarının gelişmesinin önündeki engel süvari atçılığın ön plana çıkmasından kaynaklıdır. Sintaşta Kültürü'nün ortadan kalkmasına sebep olan şey aynı zamanda arabaların da gelişmesini engellemiş olmalı. Sintaşta

Kültürü'nün daha sonra birleşeceği Andronovo Kültürü'nde araba buluntuları daha çok kaya resimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu tasvirlerde arabalar iki veya dört tekerlekli olmakla birlikte at veya öküzler tarafından çekildiği görülmektedir.⁴⁸ Ayrıca bölgenin önemli kültürlerinden biri olan Karasuk Kültürü'nde de arabaların varlığı kaya resimleri ile netlik kazanmıştır.⁴⁹

Avrasya kültürlerinin yanı sıra yazılı kaynaklara konu olan ve Avrasya'nın ev sahipliği yaptığı önemli topluluklardan İskitler'de arabanın varlığı ve kullanımı ile ilgili arkeolojik kanıtların yanı sıra yazılı kaynaklarda bilgi sağlamaktadır. Bu verilerden hareketle arabaların yavaş yavaş şekil değiştirip taşımacılıkta kullanılmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Herodot İskitler'de arabanın cenaze merasimlerinde kullanıldığını şu şekilde aktarır: "...ölü bir arabaya konur ve başka bir halk topluluğuna götürülür... Sonra arabanın içindeki kral ölüsü, yine kendi uyruğunda olan başka halk topluluğuna götürülür; ilk olarak götürüldüğü yerin ahalisi de peşinden gider... İşte krallarını böyle gömerler; öbür İskitlerden birisi öldüğü zaman en yakınları bir arabaya koyup, sırayla öbür yakınlarını dolaştırırlar."⁵⁰

Andronovo Kültürü'nde olduğu gibi arabalara öküz koşulma geleneğine İskitler'de de rastlıyoruz. Herodot bu durumu şu şekilde aktarır:⁵¹

⁴⁸ Andronovo kültüründe araba tasvirleri için bkz: Yıldırım, E, (2017).

⁴⁹ Karasuk kültüründe araba tasvirleri için bkz: Yıldırım, E, (2017), 245.

⁵⁰ Herodotos. (2011). *Herodot tarihi* (Çev. M. Ökmen). Türkiye İş Bankası Yayınları, 322-324.

⁵¹ Herodotos, (2011), 320.

“Bunları şöyle öldürürler. Bir arabaya çalı çırpı doldurulur ve öküzler koşulur; falcılar ayakları bağlı, elleri arkadan bağlı, ağızları tıkalı olarak arabaya bindirilir; ateş verilir, sonra öküzler kovalanır, hızlı koşsunlar diye ürkütülür...”

Savaş arabalarının en gelişmiş versiyonlarına Çin ve Yakın-doğu’da rastladığımızı değinmiştik. Çin tarihini incelediğimizde özellikle Shang devrinde dikkat çekici gelişmeler meydana gelmeye başlamıştır. Bu gelişmeler arasında dikkat çeken ve bizi yakından ilgilendiren iki husus vardır. Bunlar, atın yoğun olarak kullanılmaya başlaması ve savaş arabalarının⁵² ortaya çıkışıdır. W. Eberhard, Çin’de kullanılan bu arabaların Türk kavimlerinden gelmiş olabileceğini düşünmektedir.⁵³ Çin uygarlığı her zaman teknolojik yenilikleriyle ön plana çıkmıştır. Bozkırda kullanılan tekerlekli arabaların Çinli mühendisler tarafından alınıp geliştirilmiş olması daha muhtemel görülmektedir.

Çin kaynaklarında kendi arabalarıyla ilgili bir övgü durumuyla sık sık karşılaşırız. Savaş arabaları Çin’de bu denli ön plana çıkmasına karşın bozkır kavimleri tarafından arabanın yapıldığı ve kullanıldığına dair bilgilere de Çin kaynaklarında rastlamak mümkündür. Hsiung-Nu monografisinde yer alan, Çin hükümdarının, Hun Şanyüsü’nden toprak talep etmesi

⁵² Çin’de kullanılan savaş arabaları için bkz: Shaughnessy, E. L. (1988). Historical perspectives on the introduction of the chariot into China. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 48(1), 189–237; Gernet, J. (1996). *A history of Chinese civilisation* (2nd ed.). Cambridge University Press; Beckwith, Christopher I. (2009): *İpek Yolu İmparatorlukları: Bronz Çağından Günümüze Orta Avrasya Tarihi*. Çev. K. Yıldırım, Ankara.

⁵³ Eberhard, W. (2019). *Çin tarihi* (No. 3). Türk Tarih Kurumu, 31.

üzerine Şanyü'nün verdiği cevapta Hun toplumu için arabaların önemi göze çarpmaktadır⁵⁴: “Babadan oğula geçen beş nesil boyunca, Han [devleti]bu toprağı istememişti. Ancak, benim zamanıma gelindiğinde istiyorsunuz! Neden? Wen-ou-t'u Beyi'ne sordum. Hsiung-nu'ların batı sınırlarındaki beylerin çadır ve arabalarının hepsi bu dağıdaki ağaçlardan sağlanmaktadır. Ayrıca burası rahmetli babamın toprağıdır, kaybetmeye cesaret edemem.”

Bu ve bunun gibi örneklere Çin kaynaklarında sıkça rastlamaktayız. Örneğin bu kaynaklarda adı geçen Türk boylarından biri de Kao-Ch'e (Kanglı)'lerdir. Bu halk yüksek arabalı olarak tanımlanır. Aşağıdaki alıntı da arabalar ile ilgili bilgiler açık bir şekilde verilmiştir:

“Onlar bir yerden bir yere otun bol, suyun gür olan yerine göçüp giderler. Deriden giysiler giyerler, etli çörek yerler. Hayvanları Juan-juan'larla aynıdır. Sadece arabalarının tekerlekleri yüksek ve bağlantı yerleri çoktur.”⁵⁵

Sonuç olarak görüldüğü üzere, araba bozkırda çok uzun yıllar farklı kültürler tarafından kullanılmıştır. Halbuki Sintaşta arabaları sadece Rig Veda'da arabaların bahsi geçtiği için kültür Hint-Avrupalılarla bağdaştırılmıştır. Daha da ileri gidilerek Sintaşta halklarının bu arabalara binerek Hindistan'a kadar yol aldıkları ve bu sayede Yakınoğu'ya da arabaları tanıttıkları düşünülmektedir. Tabi ki Sintaşta arabaları bozkırda diğer akrabalarından daha gelişmiş özelliklere sahipti. Yine de Sintaşta arabalarının kaderi hakkında net bir şey söylemek doğru

⁵⁴ Onat, A., Orsoy, S., & Ercilasun, K. (2015). Han Hanedanı Tarihi (Hsiung-nu (Hun) Monografisi). *Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, 71.

⁵⁵ Ögel, B. (1948). İlk Töles boyları. *Bellekten*, 48, 812. Ögel burada Pei Shih'den alıntı yapmıştır.

değildir. Sintaşa dönemi arabalarının yok olmasının sebebi Çin'deki durumla kıyaslanabilir. Çin de savaş arabalarının kullanımı oldukça yaygındı ki atlı arabalı birlikler dahi oluşturulmuştu. Buna rağmen bir süre sonra savaşlarda araba kullanımından vazgeçildiği görülmüştür. Buna sebep ise özellikle Hun süvari birliklerinin karşısında arabaların oldukça hantal kalmasıdır. Sintaşa döneminde bölgede savaşın ilginç bir şekilde artışa geçtiği ortadadır. Eğer Sintaşa arabaları savaş arabası olarak değerlendirilirse benzer bir durum Sintaşa arabalarının kaderini de etkilemiş olabilir. Diğer türlü sadece ölü gömme geleneklerin bir parçası olarak ele aldığımızda bu durumun, İskit Kültürü'nde dahi yaşatıldığını Herodot bize söylemişti.

Sintaşa Kültürü ve Hayvanlar

Sintaşa Kültürü'nün karakteristik özelliklerinden biri de kazılarda ele geçen hayvan buluntularının bolluğudur. Özellikle hayvan kurbanları cenaze törenlerinin vazgeçilmezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hayvanlar arasında en çok ön plana çıkanlar atlar, sığırlar ve koyunlardır. Bunların yanı sıra köpek, kurt, tilki gibi hayvan kemikleri de buluntular arasında yer almaktadır.⁵⁶

Tüm bunların arasında araştırmacıların sessizliği koruduğu bir konu vardır: domuzun Sintaşa Kültürü'nde yer almaması. Bilindiği üzere Hint-Avrupalılar domuzu oldukça sever ve

⁵⁶ Gayduchenko, L. L. (2002), The Biological Remains from the Fortified Settlements of the Country of Towns of the South Trans-Urals. *Complex Societies of Central Eurasia from the 3rd to 1st Millenium BC: Regional Specifics in Light of Global Models*, Karlene Jones Bley – D. G. Zdanovich (ed.). Institute for the Study of Man: Washington, 208–9.

beslerlerdi. Domuzun Sintaşta ve Andronovo gibi Hint-Avrupalı olduğu öne sürülen kültürlerde yer edinmeyişi birtakım tartışmaları meydana getirmiştir. O. Karatay, bu konu hakkında Samarra Kültürü'nden itibaren bozkırın Asya tarafında domuzun bulunmadığını ancak Karadeniz Kuzeyindeki Yenitaş ve Tunç Çağı insanların günümüze dek domuzu sevdiklerini dile getirmiştir. Karatay, Simoons'un⁵⁷ "Hint-İranlıların domuzla düşman olması hayret vericidir", ifadelerine "Bunda hayret edecek bir şey yok, çünkü o bozkırlılar Hint-İranlı değil, onlar yayılmadan önceki eski/yerli halkların devamıdır" şeklinde yanıt vermiştir.⁵⁸

Mezarlık alanlarının neredeyse tamamının kazılmasına rağmen Sintaşta kazılarında domuz kalıntılarıyla ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamıyoruz. Sadece Gening, N.G. Smirnov'dan alıntı yaparak yukarıda saydığımız hayvanların dışında yaban domuzundan (wild boar) bahseder.⁵⁹ Bunun haricinde araştırmacıların çoğu domuzdan bahsetmemiştir. Ki zaten domuzun varlığı Hint-Avrupa teorisyenleri için heyecan verici bir durum olabilirdi. Örneğin, sık sık Sintaşta Kültürü ile bağlantılı olduğu düşünülen İp Baskılı Seramik

⁵⁷ Simoons F.J. (1994), *Eat Not This Flesh: Food Avoidances from Prehistory to the Present*, Madison, 96.

⁵⁸ Karatay, O. (2019). Türklüğün Oluşumu ve Anayurdu. *Ortak Türk Tarihi*, (Ed.) B. A. Gökdağ – S. Gömeç – O. Karatay. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 3-78; Karatay, O. (2022), *The Genesis of the Turks: An Ethno-Linguistic Inquiry into the Prehistory of Central Eurasia*, Cambridge Scholars Publishing, 283. Bu görüşünü Herodot'tan alıntıladiğı, Sakalının domuzu hiçbir şekilde sevmediklerini ve ne besleyip ne de kurban etmediklerine dair bilgiler ile destekler.

⁵⁹ V. F Gening, 1978, 51.

Kültürü'nde domuzların önemli derecede varlığı, Sintaşa ile arasındaki önemli farklardan biri olarak yorumlanmıştır.⁶⁰

Sintaşa mezarlarında dikkat çeken buluntulardan biri de kuşkusuz köpek kalıntıları ve köpek dişlerinden elde edilen kolyelerdir.⁶¹ Sintaşa ile çağdaş olan Srubnaya kültürünün Krasnosamarkoe yerleşiminde çok sayıda köpek kurbanı tespit edilmiştir. Hint Avrupa kültürünün bir parçası olarak kabul edilen Yeni yılda köpek kurban etme geleneği bozkır kültürlerinde ele geçen köpek kurbanlarıyla ilişkilendirilmiştir.⁶² Sintaşa mezarlarında ele geçen köpek buluntuları böyle bir ilişkilendirme için yeterli değildir. Yine de kolyelerin köpek dışından yapılmış olmasını koruyuculuğu temsil eden bir totem olarak, yeni yıl köpek kurbanlarını da Sintaşa geleneğinin bir parçası olarak kabul ettiğimizi varsayalım. Bu durumda Türk ve Altay mitolojisinde bekçi tanrı olarak bilinen Cedey-Han'ın 7 köpeğine, bir şamanın Erlik Han'a ulaşması için aşması gereken koruyucu köpeklere ve bunun gibi köpekle ilgili yer alan birçok unsura da değinmek gerekir.⁶³ Mitolojik ürünlerin yanı sıra arkeolojik buluntular da özellikle Göktürk dö-

⁶⁰ Berezanskaya, S. S., Otroshchenko, V. V., Cherednichenko, N. N., & Sharafutdinova, I. N. (1986). *Kul'tury epokhi bronzy na territorii Ukrainy*. Kiyev, 39.

⁶¹ Epimakhov, 2002.

⁶² Anthony, 2007, 410; Jones Bley 2000, 78.

⁶³ Türk mitolojisinde yer alan köpek ile ilgili inanış, uygulana ve anlatılar için bkz: Baltacı, Z. T. (2015). *Türk kültüründe köpek (İnanış, uygulama ve anlatılar)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İneyet, Alimcan (2013), *Türklerde Köpek Kültü Var mıydı?, Yalın Kaya Bitigi, Osman Fikri Sertkaya Armağanı*, (Ed.) Hatice Şirin User – Bülent Gül, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 335-344.

nemi mezarlarda köpek buluntuları olduğunu ortaya çıkarmıştır. Örneğin Kırgızistan sınırları içerisinde bulunan Bel-Saz II mezarlığında at iskeletiyle beraber köpek iskeleti de bulunmuştur.⁶⁴

Yukarıda ele almış olduğumuz verilerden hareketle Sintaşta mezarlarında hayvan kurbanlarıyla ilgili ele geçen verilerin bozkırda devamlılık arz ettiğini görmüş olduk. J. Bley de buna benzer ortaklıklar kurmak adına dünyanın birbirinden oldukça farklı bölgelerinde mezarlarda ele geçen hayvan buluntularını kanıt olarak sunmaya çalışır.⁶⁵ Don-İdil bölgesindeki Tsatsa'da katakomp mezardaki at kafataslarından, Hitit metinlerindeki boğa ve koyunlardan ve Yunanistan coğrafyasındaki Euboea'da 10. yy. mezarlarında ele geçen hayvan kurbanlarından bahseder. Görünüşte Hint-Avrupa topluluklarının bir parçası olduğu düşünülen unsurların ölü gömme geleneklerini ele almış olsa da gerek kültürel gerekse coğrafya olarak tutarsızlıklar arz eder. Lakin bizim ele aldığımız kültürler aynı coğrafyanın ve ortak bir kültürel mirasın parçalarıdır.

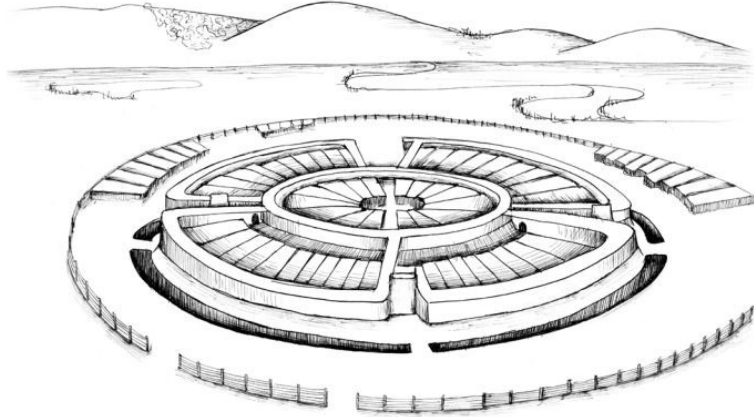
⁶⁴ Çoruhlu, Y. (2016), 436.

⁶⁵ Jones-Bley, K. (1997). Defining Indo-European burial. In M. R. Dexter & E. Polomé (Eds.), *Papers in memory of Marija Gimbutas: Varia on the Indo-European past* (JIES Monograph Series, No. 19). Institute for the Study of Man; **Jones-Bley, K. (2010)**. *Indoyevropeyskiy pogrebal'nyy obryad, Rigveda i Avesta, Arkhaim – Sintashta: Drevnee nasledie Iuzhnogo Urala -I- Chelyabinsk.*

Sintaşta Yerleşimleri

Görüldüğü üzere Sintaşta materyalleri sık sık hararetli tartışmalara konu olmuştur. Bize göre bu tartışmaların en uç noktası Sintaşta yerleşim mimarisinin anıtsal karakteri ile ilgili olanlardır. Yerleşimler⁶⁶ kapalı bir tahkimat sistemi ile karakterize edilir. Oval veya yuvarlak şekilli bir planla temsil edilirler. Tahkimatlar bir çit veya duvarla çevrili sur ve hendeklerden oluşmaktaydı.

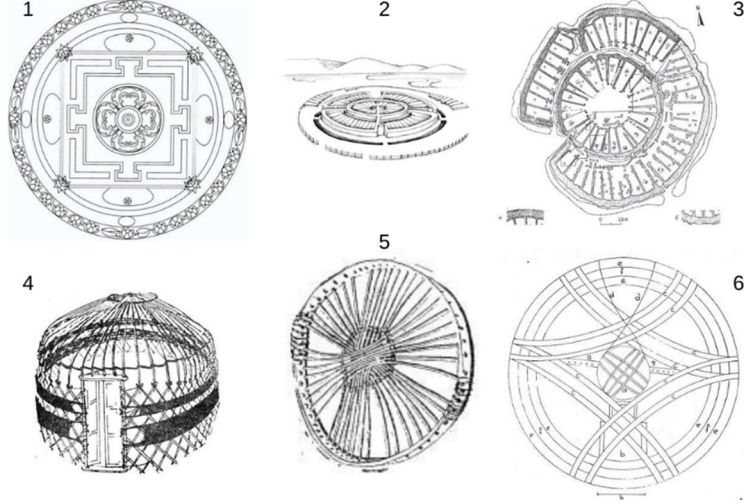
Yerleşimler arasında Arkaim kusursuz bir şekilde günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Sintaşta Kültürü'nün mimari özelliklerini en iyi şekilde yansıtır. Bu nedenle "Şehirler Ülkesi"nin başkenti olarak kabul görmüştür. Yapıların dairesel planı sembolizm olarak yorumlanmıştır. Budist felsefenin kutsal sembollerinden biri olan Mandala ile yerleşimlerdeki ve

Şekil 6: Arkaim şehrinin bir rekonstrüksiyonu.
(G. B. Zdanovich - Çelyabinsk: Arkaim, 2009).

⁶⁶ Sintaşta yerleşimleri için bkz: Bölüm 3:3.6.

mezarlardaki dairesel yapı arasında ezoterik bir bağlantı olabileceği fikri ileri sürülmüştür.⁶⁷

Şekil 7: 1- Mandala çizimi; 2- Arkaim rekonstrüksiyonu; 3- Arkaim yerleşimini mimari planı; 4- Otağ çizimi; 5- Otağ üstten görünümü; 6- Otağ planı

Bunun yanında astronomik olarak da Arkaim yerleşiminin yıldızların astronomik haritasına göre konumlandırılmış olabileceği fikirleri de yer almaktadır. Bazı bilim insanları yerleşim yerlerini Hint-İran mitolojisinde yer alan, insanları kurtarmak için Yima tarafından inşa edilen Avestan şehri olan “Var” arasında benzerlik olduğunu öne sürmüşlerdir.⁶⁸

⁶⁷ Zdanovich, G. B., & Batanina, I. M., 2002; Petrov, F. N. (2004). *Geometricheskiye ornamenty i simvoly «Strany gorodov» kak universal'nyy yazık opisaniya mira. Arkaim.*

⁶⁸ Medvedev, A. P. (1999). Lesostepnoye Podony'e na rubezhe epokhi bronzy i rannego zheleznogo veka. *Evrasiiskaya lesostep v epokhu me-*

Kare planlı yapılar her zaman dairesel planlı yapılara oranla daha kolay inşa edilmektedir. Araştırmacıların yerleşimlerin neden dairesel planlı olduğu konusundaki soruları yersiz değildir. Buna ek olarak özellikle Okunyeve ve Andronovo petrogliflerinde iç içe dairesel çizgilerden oluşan başa sahip insan tasvirleri, bu geometrik şeklin mitsel anlamlar taşıdığı düşüncesini akla getirmektedir.

Bu teorilerin çoğunun günümüzde araştırmacılardan ziyade ezoterizm ve mistisizm takipçileri tarafından benimsendiğini söylemek yanlış olmaz. Elimizdeki veriler bu benzerlikler arasında bir ilişki kurmak için yeterli değildir. Şekil 7’de görüldüğü üzere aynı coğrafyada birbirine şekilsel olarak benzeyen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin Türk boyları tarafından konut olarak kullanılan ve şekilsel olarak yine konut olarak Arkaim’e benzeyen otağları kullanarak yeni teoriler üretilebilir.

Otağların içerisinde yer alan ocakları Sintaşta yerleşimlerinin içerisinde yer alan ocaklarla karşılaştırabiliriz. Sintaşta kurganlarının biçimsel yapılarını, otağların yerden göğe doğru gittikçe sivrileşen yapısıyla benzeştirebiliriz (Şekil 7). Görüldüğü üzere bu ve bunun gibi benzerliklere bu coğrafyada rast-

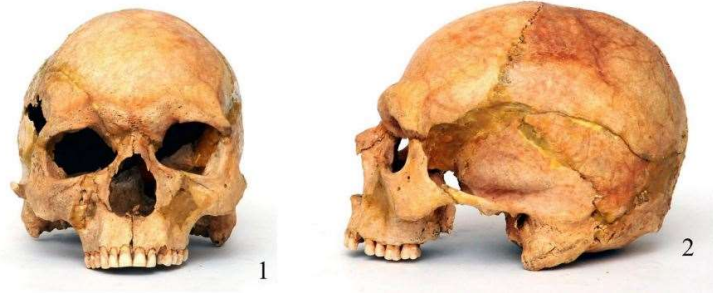
talla, (ed.) A. D. Pryakhin. (Arkheologiya vostochno-evropeiskoi lesostepi). Voronezh: Voronezh University Press, 92–107; Pyankov, I. V. (2002). Arkaim and Indo-Iranian Var. *Complex Societies of Central Eurasia from the 3rd to the 1st Millennium BC: Regional Specifics in Light of Global Models*, (ed.) K. Jones-Bley – D. Zdanovich. Journal of Indo-European Studies Monograph Series 45. Washington, D.C.: Institute for Study of Man: 42–52.

lamak mümkündür. Fakat bizce bilimsel açıdan bu benzerliklerin altını doldurmak şu anki şartlarda yeterli değildir ve kesin sonuç vermemektedir.

Şekil 8: Güneş yüzlü olduğu düşünülen karakterlere ve çitçilik sahnelerine sahip petroglifler. 1-3: Saymaltaş; 4-5: Tamgalı (E. Kuzmina, J.P. Mallory).

Son olarak Sintaşta mezarlarında ortaya çıkarılan insan kalıntıları üzerine yapılan antropolojik çalışmalar da şaşırtıcı sonuçlar ortaya koymuştur. Özellikle Kamenyi Ambar 5 mezarlığında 50 bireyden alınan kemik örnekleri sonucu “R1a” haplogrubunun yaygın olduğu görülmüştür.⁶⁹ Aynı zamanda tanımlanan haplogruplar arasında “R1b” haplogrubuna da rastlanmıştır.⁷⁰ Bu sebeple Sintaşta popülasyonunun heterojen bir yapıda olduğu öne sürülmüştür. Sintaşta kültür bloğu içerisinde genel olarak Kafkasoid, Uraloid ve Mongoloid ırklarının tezahürü görülmektedir.⁷¹ Sintaşta Kültürü’nün mezar komplekslerinden biri olan Kurgan Halvay 5’te ikisi kadın, ikisi erkek olmak üzere 4 kişinin kalıntıları ele geçmiştir. Erkek kafataslarından birisi tamamen restore edilmiştir.

Şekil 9: Sintaşta Kurgan Halvay 5’te 1 no’lu çukurdan ele geçen 25-30 yaşlarındaki bir erkeğin restore edilmiş kafatası.
(Logvin, A. V., Shevnina, I. V., & Kolbina, A. V. (2017), s.137).

⁶⁹ Khokhlov, Alexander & Kitov, Egor. (2019). *Origins of the Physical Appearance of the Sintashta Circle of Cultures People of the Bronze Age: theoretical and practical aspects*. Povolzhskaya Arkheologiya. 1. 59-71.

⁷⁰ Narasimhan, V., et al. (2018). The genomic formation of South and Central Asia. *Science* (In press).

⁷¹ Khokhlov, Alexander & Kitov, Egor. (2019), 59.

Kafatasının tanımlayıcı özellikleri ve görsel algısı Kafkasoid tipinde nitelendirilse de kafatasının iri yapısı, uzun ve geniş bir yüz gibi özellikler göstermesi nedeniyle mongoloid olarak değerlendirilmiştir.⁷²

Yine Sintaşta dönemi Bulonovo mezarlığından ele geçen kafatalarından birisi tartışmasız mongoloid olarak belirlenmiştir.⁷³ Batı Orenburg bölgesinde Sintaşta çağına ait Maloyuldashevo I mezarlığında yapılan kazılarda ise 3 insana ait bir toplu gömü ele geçmiştir.⁷⁴ Ele geçen iskeletler üzerinde yapılan incelemeler bu 3 bireyin kafatalarının tipolojik olarak farklı özellikler taşıdığı görülmüştür.⁷⁵ 1 no'lu erkek kafatasının dolikokraniyal, 2 no'lu kadın kafatasının kafkasoid, 3 no'lu erkek kafatasının ise Uraloid tipe yakın olmakla birlikte bir miktar mongoloid katkının da olabileceği belirtilmiştir.⁷⁶

Yapılan analizler sonucu Abaşev, Potapovka ve Sintaşta geleneklerinin taşıyıcılarının ortak antropolojik özellikler taşıdığı az da olsa görülmektedir. İp Baskılı Seramik Kültürü dolikokraniyal, mezomorfik veya hipomeorfik kranyolojik varyantlarla karakterize edilmektedir. Bu sebeple bazı araştırmacılar doğuya doğru bir Hint-Avrupa göçünün kanıtı olarak Sintaşta ile İp Baskılı Seramik Kültürü arasında Kafkasoid ve

⁷² Logvin, A. V., Shevnina, I. V., Kolbina, A. V. (2017). *Kurgan Halvay 5-a complex of Sintashta culture from Northern Kazakhstan*. Samara Journal of Science, 6(4), 131-138

⁷³ Khokhlov, A. A., Kitov, E. P. (2019), 61.

⁷⁴ Evgen'ev, A. A. – Kuptsova, L. V. – Mukhametdinov, V. I. – Rosliakova, N. V. – Usachuk, A. N. – Faizullin, I. A. – Khokhlov, A. A. (2016). *Poselenie Maloiuldashevo I epokhi neolita i pozdnei bronzy v Zapadnom Orenburzh'e*. Orenburg: "OGAU", 64.

⁷⁵ Khokhlov, A. A., Kitov, E. P. (2019), 62.

⁷⁶ Khokhlov, A. A., Kitov, E. P. (2019), 62.

Dolikokraniyal türleri üzerinden bağlantı kurmak istemiştir.⁷⁷ Ayrıca çalışmalar sırasında Sintaşta Kültürü'ne ait Tanabergen II, Bulanovo, Stepnoye VII ve Bolshekaragan mezar komplekslerinden ele geçen buluntular üzerinde R1a haplogrupa rastlanması da İp Baskılı Seramik kültürü ile akrabalık olduğu yönünde delil olarak sunulmuştur.⁷⁸

Sintaşta mezarlarından ele geçen insan kalıntıları üzerine antropolojik araştırmalar yapan bazı araştırmacılar⁷⁹, Sintaşta'nın diğer kültürlerle, özellikle İp Baskılı Seramik kültürü ile arasında bağlantılar kurmanın zor olduğunu dile getirmişlerdir. Buna sebep olarak Sintaşta popülasyonunun antropolojik heterojenliğinin yüksek olmasını gösterirler. Sintaşta Kültürü ile İp Baskılı Seramik Kültürü arasında antropolojik verilerin yanı sıra arkeolojik veriler de bağ kurmayı sağlamamaktadır.

Orta Asya Türk boylarının ve topluluklarının genetik verileri üzerine yapılan çalışmalar neticesinde R1a ve R1b haplogruplarına sahip olduklarını biliyoruz. Bunun yanında mongoloid, kafkasoid ve uraloid tiplerini de yine bu halkların çoğunda görülebilmektedir. Etnik oluşumların tartışılmasında antropolojik verilerin doğrudan sonuca götürdüğü bizce kuşkuludur. Ele alınan haplogrup çeşitlerinin birçok farklı ırkta, farklı oranlarda olduğu bilinmektedir. Buna rağmen birçok

⁷⁷ Solodovnikov, K. N.- Kolbina, A. V. (2018). Materialy k antropologii naselenia Sintashtinskoi kul'tury Turgaiskogo progiba. *XXI Ural'skoe arkeologicheskoe soveshchanie*, Vybornov, A. A. (ed.), Samara: Samara State University of Social Sciences and Education, 167-169.

⁷⁸ Allentoft, M. E., Sikora, M., Sjögren, K. G., Rasmussen, S., Rasmussen, M., Stenderup, J., ... & Willerslev, E. (2015). Population genomics of bronze age Eurasia. *Nature*, 522(7555), 167-172.

⁷⁹ Khokhlov, A. A., Kitov, E. P. (2019), 61.

araştırmacı sadece genetik veriler üzerinden sonuca ulaşabileceğini ifade etmektedirler.

Unutulmamalıdır ki, Sintaşta Kültürü ile bu bölümde ele aldığımız teorilerin birçoğu 1980-90'larda ele alınmıştır. Sonraki süreçlerde bilim insanları bu konuları genelde üstü kapalı ve geçmişte bu teorileri ilk olarak ortaya atan araştırmacılara atıfta bulunarak değinmişlerdir. Son yıllarda Sintaşta kültür kalıntıları üzerine yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Teorilerin temelinde Hint-İranlılar için bu bölgede bir anayurt varlığını, kurgan hipotezini ve Asya'nın doğusuna doğru bir Hint-Avrupa ilerleyişini kanıtlama arzusu yatmaktadır. Öyle ki bu ilerleyişle ilgili dahi birçok hipotez ortaya atılmıştır.

Hipotezlerden birine göre, kültürün varlığının son aşamasında nüfusun batı yönünde kaymaya başladığı, diğerine göre yerel kabileler arasında çözümlenerek yeni kültürel oluşumlara yol açtığı varsayılmaktadır. Üçüncü bakış açısına göre, Sintaşta kültürel geleneklerinin taşıyıcıları, Güney Ural Dağları'nın doğusundaki topraklarını terk ederek Batı Asya'ya ve ardından Hindistan'a göç ederler. Bu hipotezlere rağmen Sintaşta Kültürü'nün kaderi hakkında bir fikir birliği yoktur. Bu muhtemelen zenginlik, anıtsal yapılar, arabalar nereye kayboldu?

Böyle bir ilerleyişin olmadığından söz etmek tabii ki mümkün değildir. Neticede bölgenin kültür grupları arasında böyle bir ilerleyişe işaret ettiği ön görülebilecek veriler mevcuttur. Gerek materyal kültür gerekse genetik verilerden hareketler arası bir devamlılık izlenebilmektedir. Fakat tüm bunlar Sintaşta kültürünün Hint-Avrupa ilerleyişinin bir ziyaret noktası ya da Ari yurdu olarak değerlendirilmesi gerektiği sonucuna

da tamamen uymaz. Sorun da zaten burada ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu ilerleyişin bel kemiğini oluşturan, İp Baskılı Seramik Kültürü, sonrasında Abaşev ve Poltavka Kültürleri ile Sintaşta Kültürü arasında ciddi farklılıklar vardır. Halbuki, bölgeden iyi bildiğimiz üzere birbirinden türeyen ve birbirinin devamı niteliğinde olan kültürler arasında hem genetik veri eşleşmeleri hem de materyal kültürdeki ortak izler rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Sadece genetik veri ve materyal kültür öğeleri ile Sintaşta kültürünü bu ilerleyişin bir parçası olarak görmek net sonuçlar vermeyecektir. Bu sebeple Avesta ve Vedalar'ın rolü hipotezlerin ortaya çıkışında en önemli faktör olarak göze çarpmaktadır. Bu metinlerde yer alan özellikle yedi ırmak, savaş arabaları, kaleler vb. verilerden hareketle yapılan filolojik tahliller ile de metinlerin İdil-Ural coğrafyasına işaret ettiği düşünülmektedir.⁸⁰

Bunların yanında Sintaşta tahkimatlı yerleşimler, yine bu metinlerde sıkça karşılaşılan kale tasvirleriyle karşılaştırılmaktadır. Burada kritik nokta, daha öncesinde ne Avrupa içlerinde ne de bozkırın farklı bölgelerinde bu tip mimariye rastlanmamış olması. Sintaşta yerleşimlerinin mucidi Hint-İranlıların atası ise bu tip yerleşimlere ve erken örneklerine öncesinde de rastlamak gerekmez miydi? Karatay'ın dikkat çektiği üzere Vedalar'da Arilerin atalarının daha çok kaleleri kuşatanlar olduğu görülmektedir ve bu sebeple Sintaşta halkının tahkimatları kime karşı yaptığı sorusu cevapsız kalmaktadır.⁸¹ Anthony'i tahkimatlı yerleşimlerin varlığını bölgede ar-

⁸⁰ Karatay, O. (2019), 28; Karatay 2022, 357-359.

⁸¹ Karatay, O. (2019), 29. Sintaşta kültürünün Türklüğün oluşumunun en erken aşamalarına işaret ettiği konusuna dikkat çeken Karatay, dilbilimsel ve genetik verilerin yanı sıra arkeolojik verilerle de kültürün proto-

tan kuraklık ve soğuk havanın etkisiyle otlak arayışı içerisindeki halkların savaşının bir sonucu olarak görür. Araştırmalar bölgede artan bir savaşın sonucunu rahatlıkla gözler öne sermektedir. Mezarlarda rastlanan silahların bolluğu ve teknolojisindeki yenilik, tahkimatların ortaya çıkışı bunun en net kanıtlarıdır. Ama daha önce de bahsettiğimiz üzere Sintaşta kültürü bölgenin yerli halklarıyla daha fazla ortaklıklar taşıyor ve sürekli bir ilerleyiş içerisinde olan bir topluluğa oranla bölgede varlığını korumanın uzun gayretleri göze çarpmaktadır.

Sintaşta Kültürü'nün bir mücevher gibi bozkırın ortasında parlamasının diğer tüm bozkır kavimlerinin dikkatini çekmiş olduğunu düşünmemiz gerekir. Buna bağlı olarak yeni katılan kavimlerin nüfus artışına sebep olması bir tarafa, aynı zamanda birçok düşmanın da ortaya çıkmış olma olasılığı vardır. Gerek antropolojik gerekse arkeolojik veriler bu dönemde birçok kültürel etkileşimin olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bir etnogenezi sürecinin bile yaşanmış olma ihtimali üzerinde durulmalıdır. Sintaşta Kültürü'nün son dönemlerinde gerek iklimsel koşullar gerekse sosyolojik etkenlerden kaynaklı olarak hayvancılık esas geçim kaynağı haline gelmeye başlamıştır. Yerleşik yaşam tarzı neredeyse tamamen terkedilerek göçebe yaşam tarzı benimsenmeye başlamıştır. Sintaşta'nın son dönemlerinde koyunlara nazaran sığırların artmaya başlaması bu çerçevede değerlendirilebilir. Birçok araştırmacı, Sintaşta Kültürü'nün zamanla Andronovo Kültürü ile iç içe geçmiş olduğunu kabul etmektedir. Andronovo Kültürü'nün geniş bir coğrafyaya yayıldığını görüyoruz. Bunun

Türklerle ilişkisi hususunda kayda değer çalışmalar ele almıştır. Karatay'ın konuyla ilgili diğer çalışmaları için bkz: Karatay, O. (2019). *Türklerin kökeni* (Genişletilmiş 21. baskı). Kripto Yayınları; Karatay, 2022, 351-376.

bir Hint-Avrupa yayılışı olduğunu söylemek için elimizde veri olmamasının yanı sıra bu süreçte aynı coğrafyada birçok yeni kültürel oluşumun ortaya çıktığını da es geçmemek gerek.

Sintaşta Kültürü şayet, gerçekte Hint-Avrupa halklarının kökenine işaret ediyorsa gözden kaçırılmaması gereken en önemli husus şudur ki, kuşkusuz Sintaşta Kültürü Andronovo, sonrasında İskit, Sarmat, Hun, Göktürk kavimlerinin oluşumuna doğrudan ya da dolaylı olarak etki etmiştir. Elimizdeki arkeolojik kaynakların tahlili büyük oranda bizi bu sonuca ulaştırmaktadır. Bu bağlamda bugün ve geçmişte aynı coğrafyada yer alan Türk topluluklarının Hint-Avrupalılarla aynı kökten geldiği sonucuna varılmalıdır. Filolojik ve kültürel açıdan böyle bir değerlendirme doğru kabul edilmeyecektir. O halde ortada cevaplanması gereken önemli sorular dizisi vardır. Bu kadar geniş bir coğrafyada, bozkır kültürünü binlerce yıldır benimsemiş ve hatta bugün bile yaşatmaya devam eden bunca Türk halkı nerede ve nasıl ortaya çıkmıştır? Bölgeye ne zaman gelmişlerdir? Yoksa bölgenin yerli halkları başından beri onlar mıydı? Eğer Hint-Avrupa halkları bölgenin esas sahipleri idilerse ve Türk halkları bölgeye sonradan göç ettilerse, bu iki farklı etnik grup arasında ne gibi etkileşimler söz konusu olmuştur? Bu sorulara cevap verilmeden Hint-Avrupa halklarının kökeninin bu coğrafyada aranması ve eldeki kaynakların bu minvalde değerlendirilmesi bilimsel açıdan büyük yıkımlara ve yanlışlıklara yol açabilecek önemli bir hatadır.

III. BÖLÜM

SİNTAŞTA KÜLTÜRÜ'NDE SOSYAL, DEMOGRAFİK VE EKONOMİK YAPI

Sintaşta Kültürü'nde Sosyal Yapı

1. Giysiler ve Süs Eşyaları

Sintaşta Kültürü'nde giysilerle ilgili veriler neredeyse yok denecek kadar azdır. Sadece mezarlarda kadın gömüleriyle birlikte ele geçen süslemelere dayanarak giysiler konusunda çıkarımlar yapılabilmektedir. Yazının ve kabartmaların olmadığı devirlerde giysiler üzerine fikir yürütmek oldukça zordur. Genellikle küçük kumaş veya deri parçaları haricinde mezarlarda giysi parçaları günümüze dek gelmeyi başaramaz. Dolayısıyla giysilerin yeniden inşası pek mümkün olamamaktadır. Sintaşta mezarlarında giysilerle ilişkili olduğu düşünülen süs eşyalarının iskeletler üzerindeki konumuna göre değerlendirilmesi yapılarak giyışlerin karakteristik özellikleri ve elbisenin bütünü yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır (Şekil 10).⁸²Sintaşta giysileri süs eşyalarının zayıflığı nedeniyle, Andronovo Kültürü Alakul Safhası ve Petrovka örneklerine göre daha az

⁸² Kupriyanova, E. (2008). *Ten' zhenshiny: Zhenskii kostyum epokhi bronzy kak 'tekst'* [Shadow women: Women's Bronze Age costume as 'text']. Chelyabinsk.

varyasyona sahipti. Bu özelliğiyle diğer iki kültürden ayrılmaktadır.

Modellenen kadın giysisi Sintaşta kültürünün özelinde değil, daha çok Tunç çağı modasının bir parçası olarak ele alınmıştır. Yine de Sintaşta mezarlarından elde edilen veriler de kullanıldığı için Sintaşta giysi modelinin bir temsili olarak da değerlendirilmektedir. Çünkü Sintaşta da dahil olmak üzere Güney Urallar ve Kazakistan sahasının Tunç Çağı dönemlerinde hiçbir kültürel oluşumda kıyafetlerin bütüncül verilere rastlanmamıştır. Örneğin Sintaşta mezarlarında ele geçen süs eşyaları ve seramikler üzerinde bezeme yöntemi olarak

Şekil 10: Sintaşta kadın kostümünün görünümü.
(Rekonstrüksiyon E. Kupriyanova)

kullanılan kumaşların varlığı kıyafetlerin modellemesinde yardımcı rol almışlardır. Kumaş parçalarının kırmızı renkli olmasından yola çıkılarak, modellenen kıyafet tamamen doğal bitkilerden elde edilen kırmızı renk ile yapılmıştır (Şekil 10).

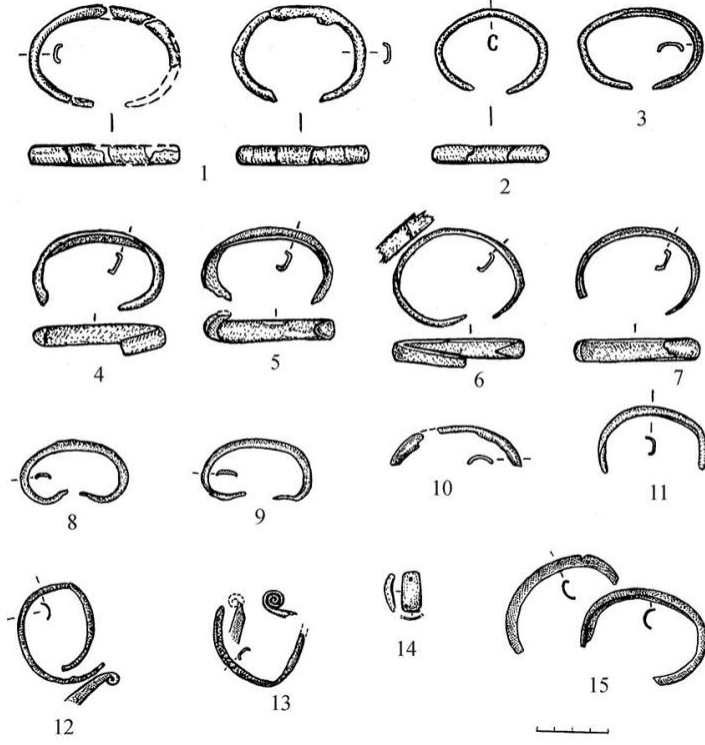
Andronovo Kültürü'nde başlıkların varlığı bilinmektedir. Sintaşta kültüründe ise başlıkların varlığına dair kesin bir kanıt yoktur. Araştırmacılar Ural bölgesinde kışların oldukça sert geçmesinden kaynaklı olarak başlıkların kullanılmış olabileceği yönünde varsayımları vardır.⁸³ Ayrıca Stepnoye VII ve Kızılskoye 2 mezarlarında insan kafataslarının yanında ele geçen deri, iplik ve boncuk buluntuları başlıkların varlığına işaret etmektedir.⁸⁴

Şekil 11: Stepnoye VII mezarından elde edilen verilere göre kadın ve çocuk kostümlerinin E. Kupriyanova tarafından yapılan rekonstrüksiyonu.

⁸³ Kupriyanova, E. (2008), 50.

⁸⁴ Kupriyanova, E. (2008), 51.

Şekil 12: Sintaşta Bilezikleri.1-Bolshekaraganskıy, k.20, mezar 3, mezar 2.; 2-Sintaşta yerleşimi; 3- Sintaşta, CI, mezar 12;4-7- Potapovka, k.3, mezar 8; 8,9-Sintaşta, CI, mezar 11; 10- Sintaşta, CI, mezar 12; 11- Kamennyı Ambar, k.2, mezar 12; 12,13,15- Sintaşta, CII, mezar 2; 14- Sintaşta, CM, mezar 13. (Grigoryev, Stanislav, 2015).

Sintaşta süs eşyalarına yerleşimlerin yanı sıra genelde kadın gömülerinde rastlıyoruz. Elimizdeki verilere göre genellikle kadın vücudunun en süslü bölgeleri baş kısmı ve elleriydi. Andronovo Alakul Safhası ve Petrovka Kültürleri'nden farklı olarak Sintaşta Kültürü'nde bir de göğüs ve boyun bölgele-

rinde süslemelerle karşılaşmıştır. Sintaşta sitelerinde süs eşyalarının varlığı Abaşev ve Petrovka envanterlerine göre daha zayıftır. Mezarlar soygunlarının bu duruma etkisi olmuş olabilir. Sintaşta döneminde metalürjik faaliyetler oldukça yükselmiştir. Buna rağmen süs eşyalarındaki düşük oran, ele geçen silah ve aletlerin oranı kıyaslandığında bunun nedeni ortaya çıkmaktadır. Sintaşta sitelerinde ele geçen nesnelere %54'ü silahlar ve aletler, %25,5'ini süs eşyaları ve geriye kalan %20,5'ini ise diğer nesnelere oluşturmaktadır.⁸⁵

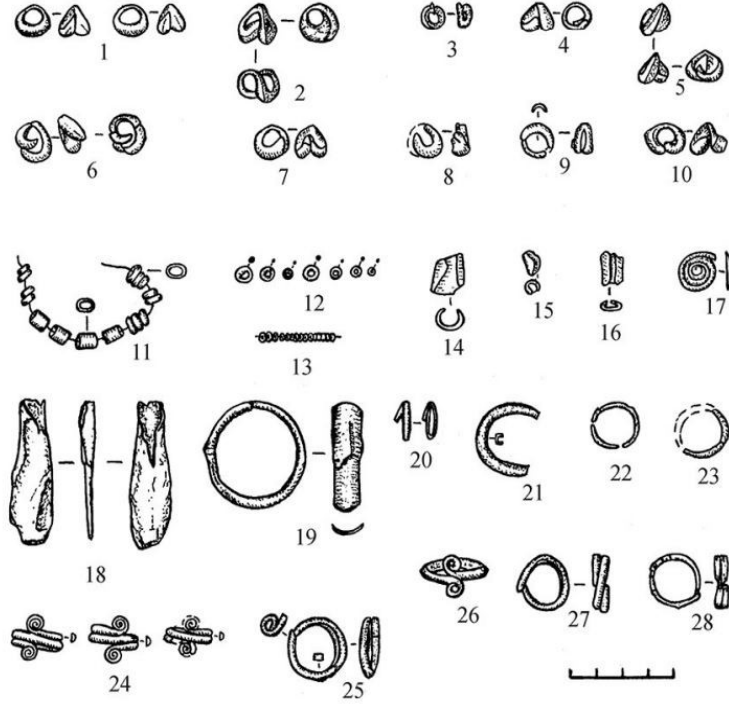
Yapılan analizlerde süs eşyalarının yapımında genellikle farklı konsantrasyonlarda arsenikli bakır olduğu görülmüştür.⁸⁶ Bunun yanında gümüş ve folyo haline getirilmiş altınların kullanıldığı biliniyor.

Süs eşyaları genellikle halka şeklindeki bir taç, birkaç bilezik, spiral şekilde yüzükler, saç örgülerinde kullanıldığı düşünülen örgülü süslemeler, boncuklu kemerler, gözlük ve haç benzeri stilize edilmiş kolyelerden oluşmaktadır.⁸⁷ En yaygın olan süs eşyaları yivli bileziklerdir (Şekil 12). Genellikle yuvarlak veya hafif sivri uçları vardır. Nadiren olsa da spiral bileziklere de rastlanmaktadır. Ayrıca Sintaşta için tipik bir süsleme örneği de halka şeklinde pandantifler ve yüzüklerdir (Şekil 13).

⁸⁵ Grigoriev, A. S. (2002). *Ancient Indo-Europeans* [Rifei]. Chelyabinsk, 76.

⁸⁶ Hanks, B., Doonan, R., Pitman, D., Kupriyanova, E., Zdanovich, D., 2015, 343.

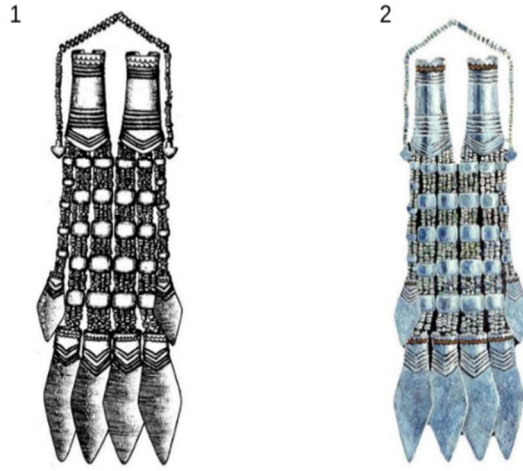
⁸⁷ Usmanova E. R. - Tkachev A. A. (1993). Golovnoy ubor i ego status v pogrebal'nom obryade. *Vestnik Drevnei Istorii*, 2, 75-83; Vinogradov, N. B. (1998), *Novye materialy dlya rekonstruktsii oblika odezhdyy Alakul'skikh zhenshchin* (po razul'tatam izucheniya mogil'nika Kulevchi VI. Problemy istorii, filologii, kul'tury, 6, Magnitogorsk, 186-202.

Şekil 13: Sintaşta süs eşyaları. 1-Sintaşta CM, mezar 2; 2-Sintaşta CI, mezar 12; 3- Potapovka, K.3, mezar 5; 4-Kamenniy Ambar,K.2, mezar 17; 5,11- Bolshekaraganskiy, K.20, mezar 3; 6-Sintaşta CM, mezar 13; 7, 8, 23- Sintaşta CM, mezar 17; 9-Potapovka, K.3, mezar 2; 10- Potapovka, K.3, mezar 8; 12, 18, 22- Potapovka, K.5, mezar 11; 13- Sintaşta CM, mezar 5; 14- Kamenniy Ambar, K.2; 15- Kamenniy Ambar, K.2, mezar 11; 16- Potapovka, K.2, mezar 4; 17- Potapovka, K.3, mezar 4; 19- Bolshekaraganskiy, K.24, mezar 9-1; 20- Bolshekaraganskiy, K.24, mezar 3; 21- Potapovka, K.1, mezar 4; 24- Sintaşta CM, mezar 39; 25- Sintaşta CI, mezar 9; 26- Sintaşta CII, mezar 7; 27- Sintaşta CI, mezar 14; 28- Kamenniy Ambar, K.2, mezar 5.

(Grigoryev, Stanislav, 2015).

Maloyuldashevo I mezarlık kompleksinde⁸⁸ ele geçen tunç yüzükler, çok sarmallı yüzük tipine mensuptur. 2,2 cm çapı olan 1 no'lu yüzük üç tam ve bir yarım döngüden, sarmalın bitiminde yarım döngüye dönüşmektedir. Çapı 1,9 cm olan 2 no'lu yüzük, bir tam ve iki yarım sarmala sahiptir. Yine aynı mezarlıkta ele geçen bilezikler ise geniş kanallı bilezik tipine aittir, oval şekilli ve bombeli uçludur.

Şekil 14: Gümüş ve paste boncuklardan kolye seti.
Sintaşta CM mezarlığı, mezar 22.

Mezarlıklardan ele geçen en önemli parçalardan biri, göğüs süsü olarak yorumlanan gümüş ve kil boncuklardan oluşan bir kolye takımıdır (Şekil 14).⁸⁹ Sintaşta CM mezarlığı, mezar

⁸⁸ Morgunova, N. L., Evgenyev, A. A., Kuptsova, L. V. (2016). A funerary complex of the sintashta age at Maloyuldashevo I, western Orenburg region. *Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia*, 43 (2), 64-71.

⁸⁹ Gening ve diğ. (1992), Resim 52, fig.99, 192, 318.

22’de ele geçen bu parçaların bir başlığa ait olabileceği de değerlendirilmektedir.⁹⁰

Sintaşta Kültürü’nde süs eşyalarıyla ilgili en ayrıntılı ve güncel bilgiler Stepnoye 1 ve Stepnoye VII mezar komplekslerinden elde edilmiştir. Sintaşta metal işçiliğinde genel olarak kalay kullanımı sınırlıdır. Stepnoye metallerinde kalay kullanımında artış gözlenmektedir.⁹¹ Genel olarak Stepnoye metallerinde (süs eşyaları ve diğer nesnelere) alaşimsız bakır, arsenikli bakır, düşük kalaylı tunç ve yüksek kalaylı tunç bileşenleri olmak üzere geniş bir alaşım repertuarı vardır.

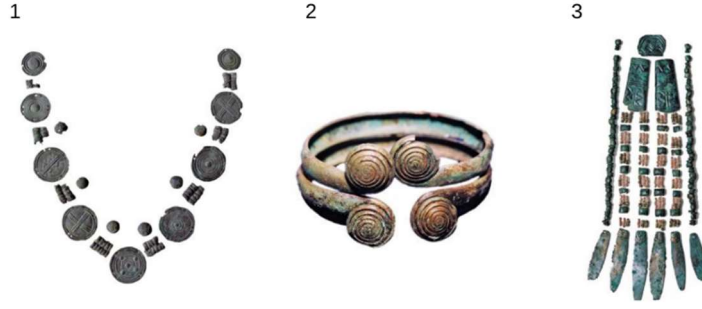

Şekil 15: Stepnoye 7 mezarlığından kolye rekonstrüksiyonu.
(E. Kupriyona)

⁹⁰ Degtyareva, A. D. (2010). *Istoriya metalloproduktstva Yuzhnogo Zaural'ya v epokhu bronzy* (History of metal production in the south trans-Urals basin during the Bronze Age), 128.

⁹¹ Hanks, B., Doonan, R., Pitman, D., Kupriyanova, E., Zdanovich, D., 2015, 340.

Stepnoye VII mezarlığında bireylerin her birinin kollarında farklı türden birer çift bilezik yer almaktaydı. 2014 yılında kazılan Stepnoye 1 mezarlığının 1 no'lu mezarında köpek dişlerinden yapılmış bir de kolye elimize geçmiştir.⁹²

Şekil 16: Sintaşta, Stepnoye mezarlığı kadın eşyaları. 1- kompozit süsleme; 2- Uçları spiral şekilli, yivli bilezik; 3- kompozit başlık.

Köpek dişlerinden yapılmış süs eşyaları Sintaşta Kültürü için yeni olmasına karşın Petrovka mezarlarında devamlılığın sürdüğü görülür. Stepnoye mezarlarındaki süs eşyaları özellikle 3 buluntu tipiyle öne çıkmaktadır. Köpek dişlerinden imal edilmiş kolyeler, yaprak şeklinde pandantiflerle biten, boncuk veya klips şeklinde süslemelere sahip olan kompozit başlık ve plaka, klips, boncuk ve pandantif kombinasyonuna sahip yüzü çevrelemek için kullanıldığı düşünülen kompozit süslemeler şeklinde karşımıza çıkar (Şekil 15).

⁹² Kupriyanova, E. V. (2015). Novyye dannyye o rannikh formakh zhenskikh nakosnykh ukrasheniy sintashtinskoy i petrovskoy kul'tur (po materialam mogil'nikov Stepnoye 1 i Stepnoye VII). *Vestnik Yuzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Sotsial'no-gumanitarnyye nauki*, 15 (2), 32.

Süs eşyaları aynı zamanda Sintaşta toplumunda kadın ve erkeklerin toplumsal rolü hakkında çıkarımlar yapmamıza da olanak sağlar. Mezarlardan ele geçen verilere göre kadınlar genellikle yüzük, bilezik vb. takılar, rozetler gibi süs eşyaları ile gömülürken erkekler, mızrak, balta, keski ve arabalarla gömülmüştür.⁹³ Konunun detaylarını ilerleyen bölümlerde Sintaşta'nın demografik yapısını incelerken tekrar ele alacağız.

Sintaşta Kültürü'nün birçok özelliği gibi süs eşyalarını da kapsayan metal işçiliğinin kökeni de tartışmaların içerisinde yer almıştır. Sintaşta süs eşyaları ile Abaşev buluntuları arasında benzerlik tespit edilmiştir. Daha önce de değindiğimiz üzere bu benzerlikler oldukça sınırlıdır ve sadece kültürel etkileşimin parçası olarak değerlendirilmelidir. İp Baskılı Seramik kültürü ile Abaşev süslemelerinin olası bağlantıları birçok kez ele alınmıştır.⁹⁴ Buradan yola çıkılarak Sintaşta kültürü ile İp Baskılı Seramik Kültürü arasında dolaylı yoldan bağlantı kurulmak istenmiştir. Grigoryev, Sintaşta metalürjik faaliyetlerindeki yüksek teknolojinin ve de el işçiliğindeki gelişmiş morfolojik tezahürlerin, uzun bir eğitim sürecinden meydana geldiğini bu sebeple de bu üretim faaliyetlerinin ortaya çıkışında göçmen doğası olduğunu belirtir.⁹⁵ Bu düşünceye biz de katılıyoruz. Lakin İp Baskılı Seramik kültürü üzerinden bir

⁹³ Epimakhov 2002, 50; Kalieva, S. S. – V. N. Logvin (2002). Mogil'nik u Poseleniya Bestamak: Predvaritel'noe Soobshenie. *Vestnik arkheologii, antropologii i etnografii*, 48.

⁹⁴ Gorbunov, V. S., Denisov, I. V., & Ismagilov, R. B. (1990). Novyye materialy po epokhe bronzy Yuzhnogo Priural'ya [New materials on the Bronze Age of the Southern Urals]. Ufa: Izd-vo BashGPI, 9, 10; Kuzmina, O. V. (1992). Abashevskaya kul'tura v lesostepnom Volgo-Ural'e (The Abashevo culture in the forest-steppe Volga-Urals). *Samara: [sn]*, 58.

⁹⁵ Grigoriev, S. (2016). *Metallurgical production in northern Eurasia in the Bronze Age*. Archaeopress Publishing Ltd, 316.

Hint-Avrupa yayılışını kanıtlamak için teorilerin sürekli aynı perspektiften bakılarak değerlendirilmesi bilimsel faaliyetlerin doğasına aykırı bir durumdur.

Diğer birçok özellik gibi süs eşyaları da her ne kadar farklı bozkır kültürlerinde çeşitli varyasyonlara sahip olsalar da genel yapı itibari ile benzerdirler ve Avrasya ve Orta Asya coğrafyasının hâla yaşatılmaya devam eden kültürel imgeleridirler. Örneğin Sintaşta için son derece belirleyici olan kompozit başlık süslemeleri, kıyafet stilleri Sintaşta sonrası kültürlerde devam etmiştir. Özellikle kompozit süslemeler arasındaki benzerlikler ele geçen buluntularla da desteklenmektedir (Bkz. Şekil 11).

Bugün dahi Tuva, Moğol, Kırgız gibi birçok Orta Asya ve Sibirya toplumunda benzer başlıklara, kıyafet morfolojisine vb. kültürel nesnelere rastlamak mümkündür.

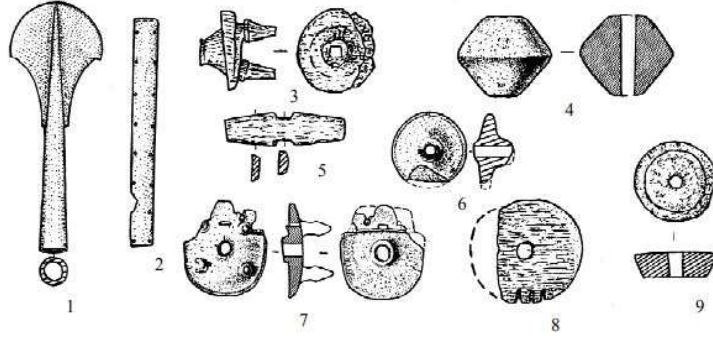

Şekil 17: 1- Sintaşta Kültürü kompozit başlık; 2- Andronovo kültürü Alakul safhası başlık kolyesi. (E. Yıldırım)

2. Araç-gereçler

Sintaşta buluntuları arasında araç-gereçler süs eşyalarına ve diğer nesnelere oranla daha fazladır. Metalürjik faaliyetlerdeki gelişmiş teknolojinin ve kültürler arası etkileşimin bunda payı yüksektir. Yoğun metalürjik faaliyetlerin etkisiyle Sintaşta yerleşimleri ve mezarlıklarından ele geçen araç-gereçlerin birçoğunu metal nesnelere oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra kemik ve kilden imal edilen nesnelere de karşılaşmaktayız. Sintaşta araç-gereç envanterini genel olarak, seramik kaplar, ok uçları, tunç bıçaklar, ağırşaklar, öğütme taşları, süs eşyaları, bızlar, olta kancaları, oraklar, balta ve çekiç taşları oluşturur. Bu bölümde daha çok günlük kullanım eşyalarını ele alacağız. Seramikler ve silahlar sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

Kemik parçalarından imal edilen nesnelere varlığı oldukça

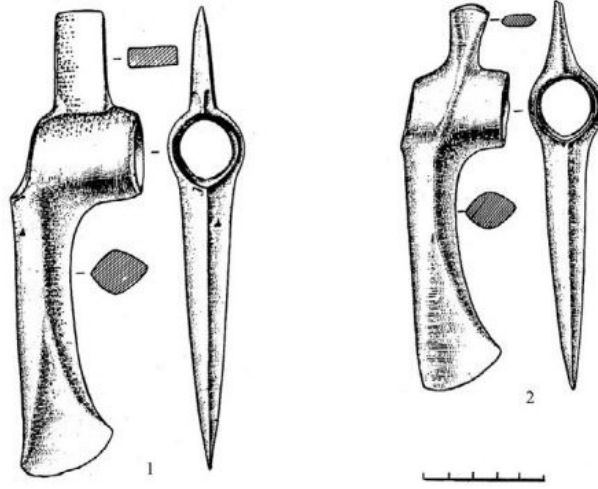
1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000

düşüktür. Kemik kullanıma daha çok ağırşaklar ve spatulalarda rastlıyoruz.⁹⁶ Sintaşta yerleşimlerinde ağırşaklar nadiren gö-

⁹⁶ Gening ve diğ. (1992), 151.

rülmektedir. Kemikten ve kilden yapılan 2 farklı türde karşımıza çıkmaktadır. Kemik ağırşaklar, seramik ağırşaklara oranla fazla kullanılmıştır. Ağırşaklar merkezi bir deliği olan kesik bir koni şeklinde genel bir hatta sahiptir (şekil 18:4).⁹⁷

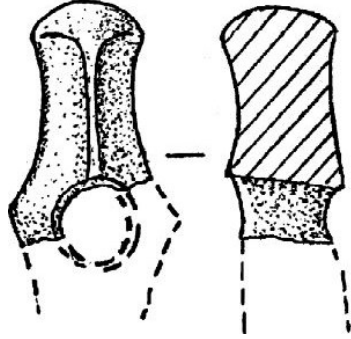
Sintaşta araç-gereçleri arasından en önemli buluntu grubu baltalardır. Her ne kadar savaş aletleri içerisinde değerlendirilse de farklı tipolojilere sahiptirler ve hayvan parçalamanın yanı sıra odun kesmek için de kullanılmış olabilirler. Taştan ve metal alaşımlardan yapılan balta örnekleri olmakla birlikte metal çoğunluktur. Baltalar masif sırtlı, kısa saplı ve dar, uzun saplı olmak üzere iki farklı örnekle temsil edilmektedir.⁹⁸

şekil 19: Sintaşta CM mezarlığından baltalar (stte). 1- mezar 39, 2- mezar 3.

⁹⁷ Gening ve diğ. (1992), şekil 40, 57, 96.

⁹⁸ Gening ve diğerleri, (1992), 122, 232.

Şekil 20: Arkaim yerleşiminden Taş balta örneği (altta). (Grigoryev, Stanislav, 2015)

Metal baltalara oranla taş baltalar, Sintaşa envanterinde nadir olarak bulunmaktadır. Taş baltaların en iyi temsilcisi Arkaim yerleşiminde ele geçen cilalı bir taş balta parçasıdır (Şekil 20).⁹⁹

Yine benzer bir nesne grubu da keserlerdir. Keserler genel olarak hafif genişletilmiş bir kesici kenar ile düz çizgilere sahiptir. Birçok keser yarım daire biçimli bir topuğa sahiptir.¹⁰⁰ Şekilsel olarak keserlerin birçoğunun boyutu farklılık gösterir.

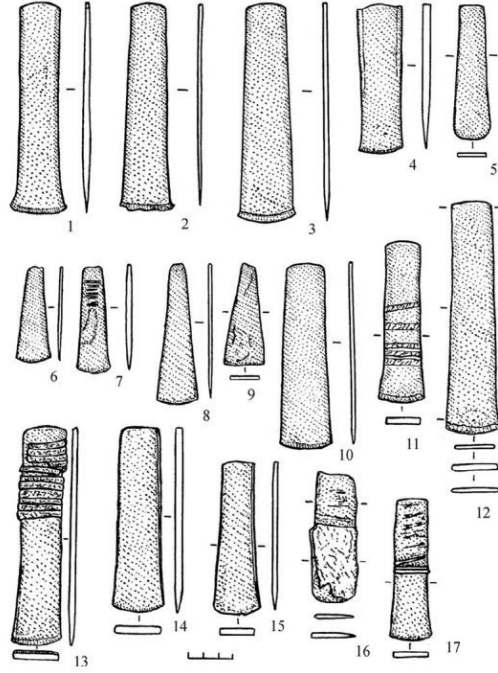
Keskiler, çubuklar ve kamalar Sintaşa metal envanteri içerisinde geniş bir seri ile sunulmaktadır (Şekil 22).¹⁰¹ Genellikle farklı uzunluklara ve kalınlıklara ve dikdörtgen bir kesite sahiptirler. Saplı keskilere nazaran dövme açık ağızlı olarak bilinen keskilere Sintaşa için tipiktir ve nadir buluntular arasında

⁹⁹ Zdanovich, G. B. – Zdanovich, D. G. (1995), şek. 6.11.

¹⁰⁰ Gening ve diğerleri, (1992), 61.

¹⁰¹ Gening ve diğerleri, (1992); Botalov, S. G., Grigoryev, S. A., & Zdanovich, G. B. (1996). Funeral complexes of the Bronze Age of the Bolshe-Karagansky burial ground (publication of the results of archaeological excavations of 1988). *Materialy po arkheologii i etnografii Iuzhnogo Urala*, 64-88.

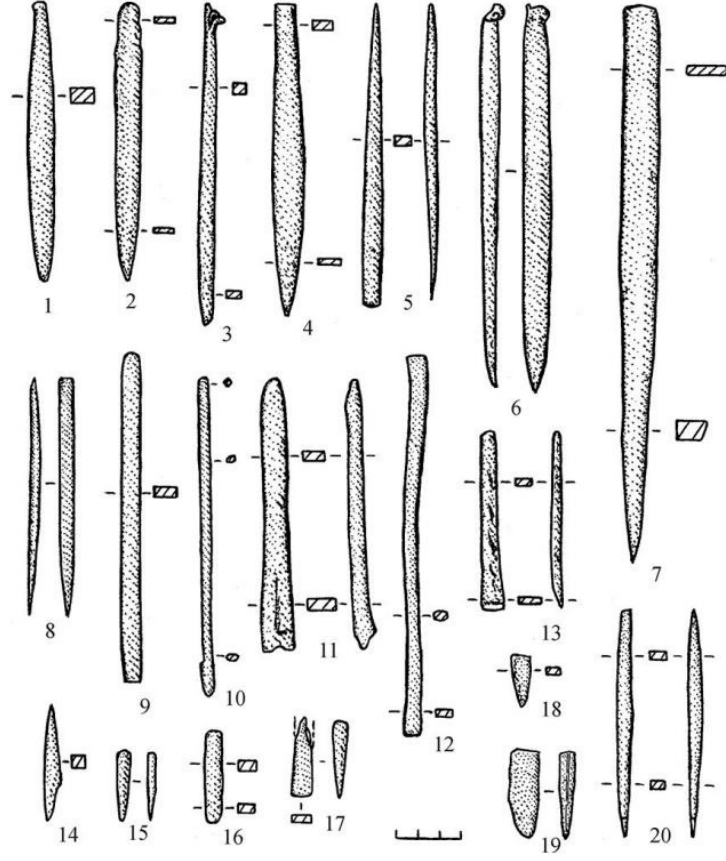
yer alırlar.¹⁰² En iyi 3 açık ağızlı keski örneği, Bolshekaraganskiy, Sintaşta ve Tyubyak komplekslerinde ele geçmiştir (Şekil 23).¹⁰³

Şekil 21: Keserler. 1-Bolshekaraganskiy, k.24, mezar 1; 2- Bolshekaraganskiy, k.24, mezar 1; 3- Bolshekaraganskiy, k. 24, mezar 2;4- Bolshekaraganskiy, k.11; 5- Kamenniy Ambar, k.4; 6- Kamenniy Ambar, k.2, mezar 12; 7- Kamenniy Ambar, k.2, mezar 6; 8- Kamenniy Ambar, k.2, mezar 4; 9- Potapovka, k.5, mezar4; 10- Kamenniy Ambar, k.2, mezar 5; 11- Sintaşta, CI, mezar 14; 13- Sintaşta CII, mezar 2; 14- Sintaşta SII, mezar 2; 15- Sintaşta CM, mezar 39; 16- Sintaşta CI, mezar 4; 17- Sintaşta, CI, mezar 3. (Grigoryev, Stanislav, 2015)

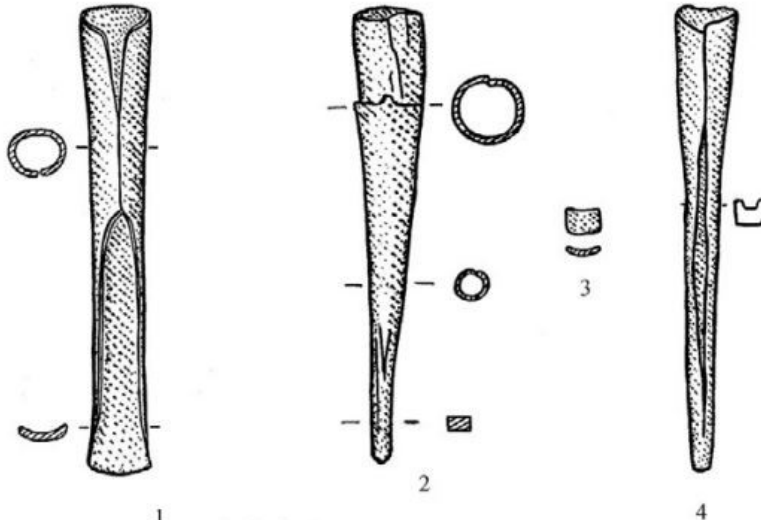
¹⁰² Grigoriev, S. (2016), 286.

¹⁰³ Gening ve diğerleri, (1992), şek. 148.5.

Şekil 22: Keskiler. 1 – Sintaşa CI, mezar.14; 2 – Tyubyak; 3, 9 – Arkaim;
 4 – Birscoe I; 5 – Kamenniy Ambar; 6 – Kamenniy Ambar, k.4, mezar. 8;
 7 – Kamenniy Ambar, k. 2, mezar. 8; 8, 11, 13, 16, 20– Sintaşa yerleşimi;
 10 – Yumakovo; 12 – Tyubyak; 14 – Sintaşa CI; 15 – Kamenniy Ambar;
 17 – Sintaşa, CM, mezar. 16; 18 – Bolshekaraganskiy; 19 – Sintaşa, CI,
 mezar 1.

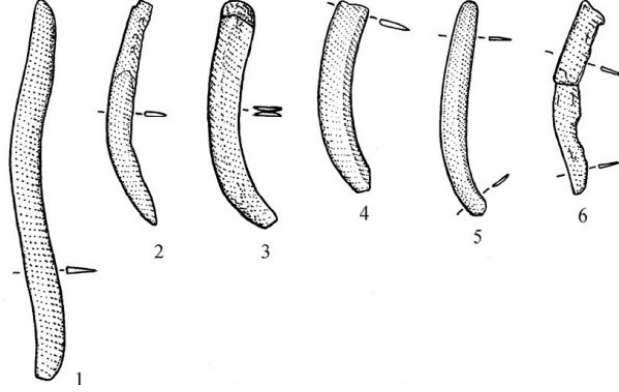
Sintaşta Kültürü'nde tarımın varlığına işaret eden oraklar yerleşim ve mezarlıklarda bulunmaktadır. Sintaşta'dan birkaç yüzyıl öncesinde ortaya çıkan Abaşev Kültürü'nde oraklar daha yaygın olarak kullanılmıştır. Bu durum iklimdeki değişikliklerle beraber tarımın yavaş yavaş bölgede ortadan kalkmaya başladığının bir işareti olabilir. Sintaşta' da hayvancılığın oranındaki artış da bu etkenden kaynaklanıyor olmalıdır. Kafkasya kültürlerindeki büyük eğriliklere oranla, Sintaşta orak-

Şekil 23: Keskiler. 1- Bolshekaragansky, k.25, mezar 12; 2- Bolshekaragansky, k. 24, mezar 1; 3- Sintaşta CI, mezar 14; 4- Tyubyak. (Grigoriev, S.,2016).

ları hafifçe bükülmüş aletlerdir (Şekil 24).¹⁰⁴Oraklar karşımıza daha çok, en kapsamlı kazıların yapıldığı Sintaşta yerleşiminde ve mezarlığında ele geçmiştir. Tyupyak ve Kamanniy Ambar yerleşimlerinde de orakların varlığına rastlamaktayız.

¹⁰⁴ Gening ve diğerleri, (1992), 109, 158.

Şekil 24: Oraklar. 1- Sintaşa CM, mezar 11; 2- Sintaşa CI, mezar 14; 3- Sintaşa CI, mezar 12; 4- Sintaşa yerleşimi; 5- Tyubyak; 6- Kamenny Ambar, k.2, mezar 12. (Grigoriev, S.,2016).

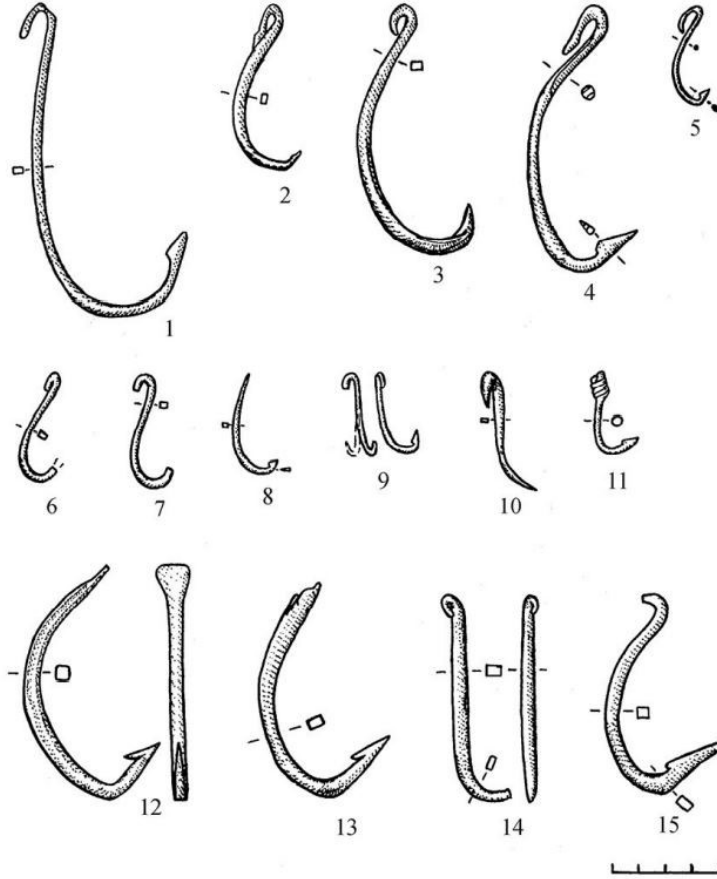
Sintaşa ekonomisinin ve besin sisteminin önemli parçaları olan olta uçları, Sintaşa sitelerinin birçoğunda tespit edilmiştir.¹⁰⁵ Ağırlık olarak, Arkaim, Sintaşa ve Potapovka yerleşim ve mezarlıklarında karşımıza çıkmaktadır. Olta uçları genellikle farklı boyutlara ve standart formlara sahiptirler.

Son olarak bızlar ve iğneler, Sintaşa Kültürü'ndeki en yaygın eser türlerindedir. Birbirinden farklı boyutlarda birçok bız ele geçmiştir. İğneler ise genellikle yuvarlak bir kesit ile ayırt edilir. Maloyuldashevo¹⁰⁶ mezar kompleksinde ele geçen 2 adet bız yapısal formların detaylı incelemesi ile bızların yapısal özellikleri hakkında bilgiler verir. 1 numaralı bız, tunç çubuktan yapılmıştır. 7,9 cm uzunluğu, 3,0x3,0 mm boyutlarında enine kare kesiti vardır. 2 numaralı bız ise diğeri ile aynı

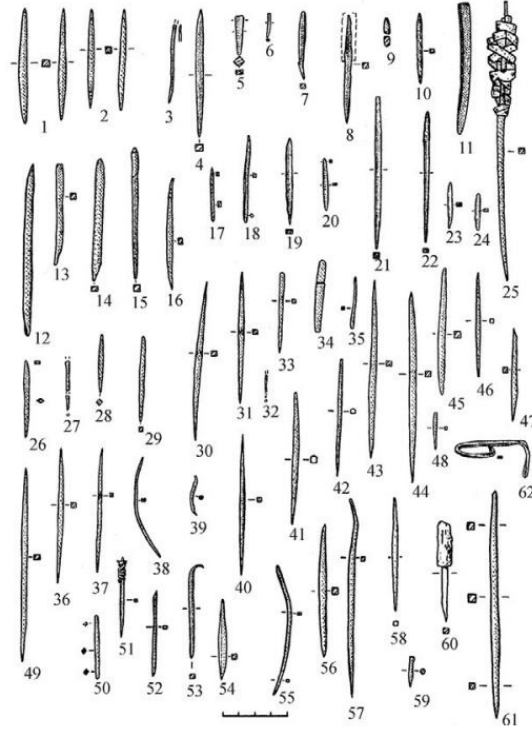
¹⁰⁵ Gening ve diğ. (1992).

¹⁰⁶ Morgunova, N. L., Evgenyev, A. A., Kuptsova, L. V., 2016, 66.

olmakla birlikte ölçüleri değişkenlik gösterir. 7,2 cm uzunluğu ve 2,0x2,0 mm enine kesiti vardır.

şekil 25: Olta uçları. 1- Arkaim; 2- Potapovka, k.5, mezar 14; 3,8- Sintaşta CM, mezar 39; 4,5- Solntse, k.11, mezar 1; 6,15- Sintaşta CI, mezar 14; 7- Sintaşta CI; 9- Sintaşta CM, mezar 35; 10- Potapovka, k.3, mezar 4; 11- Sintaşta CI, mezar1; 12- Sintaşta CM, mezar 12; 13,14- Sintaşta yerleşimi. (Grigoriev, S., 2016).

Şekil 26: Bızlar (1, 2, 4-26, 28-31, 33-38, 40-47, 49-61 ve İğneler 3, 27, 32, 39, 48. 1, 2, 34, 48 – Sintaşta yerleşimi; 3, 7 – Sintaşta. CM, mezar. 35; 4 – Sintaşta. CI, mezar. 15; 5 – Sintaşta CM, mezar. 24; 6 – Sintaşta, CI, mezar. 12; 8 – Sintaşta CI, mezar 1; 9 – Sintaşta, C II, mezar. 7; 10 – Sintaşta. CI, mezar.14; 11 – 13 – Sintaşta. CI; 14 – Sintaşta, C II, g. 3; 15 – Sintaşta, C II, mezar. 7; 16 – Potapovka, k. 3, g. 5; 17, 18 – Sintaşta, S III, g. 1; 19 – Sintaşta, SM, g. 2; 20 – Sintaşta, CM, mezar. 3; 21 – Sintaşta, CM, mezar. 4; 22 – Sintaşta, CM, mezar. 9; 23, 24 – Sintaşta, CM, mezar. 6; 25 – Bolshekaraganskiy, k. 24, mezar. 1 – Sintaşta, CM, mezar. 11; 27 – Sintaşta, CM, mezar. 13; 28 – Sintaşta, CM, g. 18; 29 – Sintaşta, CM, mezar. 22; 30, 31, 45 – Arkaim; 32 – Sintaşta, CM, mezar. 23; 35, 38 – Tyubyak; 36 – Kamenniy Ambar; 37 – Kamenniy Ambar, k. 2, mezar. 5; 39 – Sintaşta, CI, mezar. 1; 40 – Bolshekaraganskiy, k. 24, mezar. 9-1; 41, 42 – Kamenniy Ambar, k. 2, mezar. 12; 43 – Bolshekaraganskiy; 44 – Bolshekaraganskiy; 46 – Bolshekaraganskiy, k. 22, mezar. 8; 47 – Potapovka, k. 1, mezar. 4; 49 – Tyubyak; 50 – Birscoe I; 51 – Bolshekaraganskiy, k. 24, mezar. 7; 52, 59 – Potapovka, k. 5, mezar. 11; 53 – Bolshekaraganskiy, k. 11, mezar. 3; 54 – Potapovka, k. 2, mezar. 1; 55 – Potapovka, k. 3, mezar. 8; 56 – Potapovka, k. 3, mezar. 5; 57 – Potapovka, k. 3, mezar. 4; 58 – Kamenniy Ambar, k. 2, mezar. 5; 60 – Solnce, k. 4, mezar. 3; 61 – Potapovka, k. 5, mezar. 8; 62 – Sintaşta, C II, mezar. 1. (Grigoriev, S.,2016).

3. Seramikler

Seramikler kuşkusuz arkeolojik çalışmaların en önemli bel kemiğini oluşturmaktadır. Seramiğin kullanılmaya başlaması insanoğlunun tarihsel süreçlerdeki en önemli aşamalarından birini teşkil eder. Yapılış biçimleri, bezekleri ve kullanım amaçlarıyla seramik kaplar kültürel oluşumların ayırt edilmesinde karakteristik bir kültürel işaret görevi görmektedir. Sintaşta seramikleri de kendine has karakteristik özellikleri ile diğer Tunç ağı türlerinden ayrılmaktadır. Bezeme türlerindeki çeşitliliklere rağmen yapısal formları itibariyle bütünsel bir ereve çizerler.

şekil 27: Sintaşta seramik kap örneklere. 1- Kalmytskaya mezarlığı, Boyut: yükselik 12,5 cm; gövde çapı 15,5 cm; daire çapı 14,1 cm; dip çapı 8,8cm; 2- Cekatay mezarlığı, Boyut: yükselik 8,9cm; gövde çapı 13 cm; 3- Stepnoye mezarlığı, Boyut: boyun çapı 12,2 cm; dip çapı 5,3 cm; gövde çapı 12,6 cm; yükselik 8,9-9,2 cm; 4- Cekatay mezarlığı, Boyut: yükselik 15,8 cm; dip çapı 8,3 cm; gövde çapı 16,6 cm.

Sintaşta döneminde çömlekçi çarkı henüz keşfedilmemişti. Çanak çömlekler kalıplama tekniği kullanarak şekillendirilmiştir. Kalıp görevi gören başka bir kabın içinin bir bezle kaplanarak ayrıştırma kolaylığı sağlandığı yönünde yorumlar vardır.¹⁰⁷ Sintaşta seramiklerinin üzerinde yer alan tekstil izlerinin bu yorumda etkisi olmuştur. Genel olarak Sintaşta seramiklerinin kil miktarında farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Fakat yapım teknikleri teknolojik olarak hemen hemen aynıdır.

Seramikler, yerleşim ve mezarlıklara göre farklılıklar gösterebilmektedir. Yerleşimlerden elde edilen çanak çömlekler, kolayca tanımlanabilir olmasına rağmen farklı türler içermektedir. Üst kısımlarında iki ya da üç çubuklu payandalarla bezlenmiş, büyük kutu biçimli ve düzgün profilli kaplar, yerleşim çanak çömlek tipini temsil etmektedir.¹⁰⁸ Mezarlardan ele geçen çanak çömlekler ise keskin omuz hatları ve boyun kısmında bir iç kaburga ile bilinir.

Sintaşta çanak çömleklerini yapısal özelliklerine göre birkaç kategoriye ayırmak mümkündür.¹⁰⁹ En yaygın biçimlerden biri, geniş tabanlı, düzgün profilli ve belirgin bir şekilde şişkin omuzlu vazo şeklindeki kaplardır (Şekil 28-6,8,14,17). Sintaşta Kültürü'nün geç dönemlerine tarihlenen başka bir çanak çömlek tipi ise, düzgün profilli ve ince uzun gövdeli formu temsil edilir. Bu tipteki çömlekler kapalı bir çömleği andırır, kısa bir boya ve hafif kavisli bir ağız kenarına sahiptir (Şekil 28-11).

¹⁰⁷ Kupriyanova, E. V. (2004). Keramika "Strany gorodov": zhizn' sosuda. *Ar-kaim*, 99-104.

¹⁰⁸ Koryakova, L., Epimakhov, A. 2007, 74.

¹⁰⁹ Grigoriev, A. S, (2002), 84.

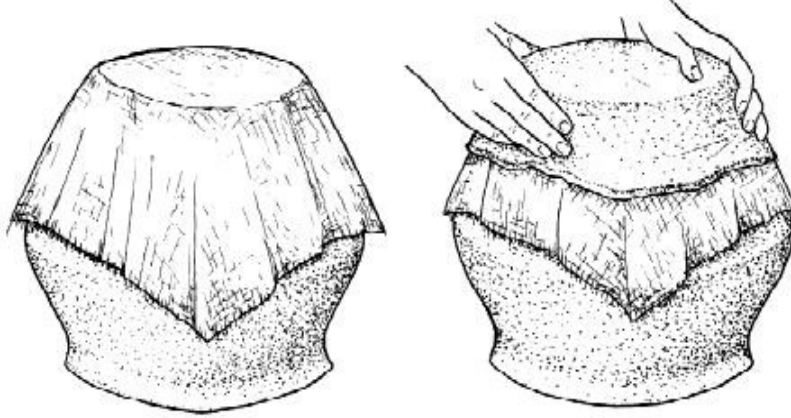
Oldukça yaygın olan diğer bir tür ise, gövdesi üzerine yk-seltilmiş bir kaburga veya belirgin bir çıkıntıya sahip köşeli kaplardır (şekil 28-4). Kültürün son dönemlerine doğru yaygınlık kazandığı düşünülen diğer bir form,  katlı profilli ve bikonik gövdeli, köşeli mlektir (şekil 28-2,9). zerinde dikey zikzaklar ve gamalı ha türü bezeklerle süslenmiş özel bir

şekil 28: Sintaşta mezarlığı ve yerleşiminden seramikler.
(Grigoryev, A. S, 2002, s.90)

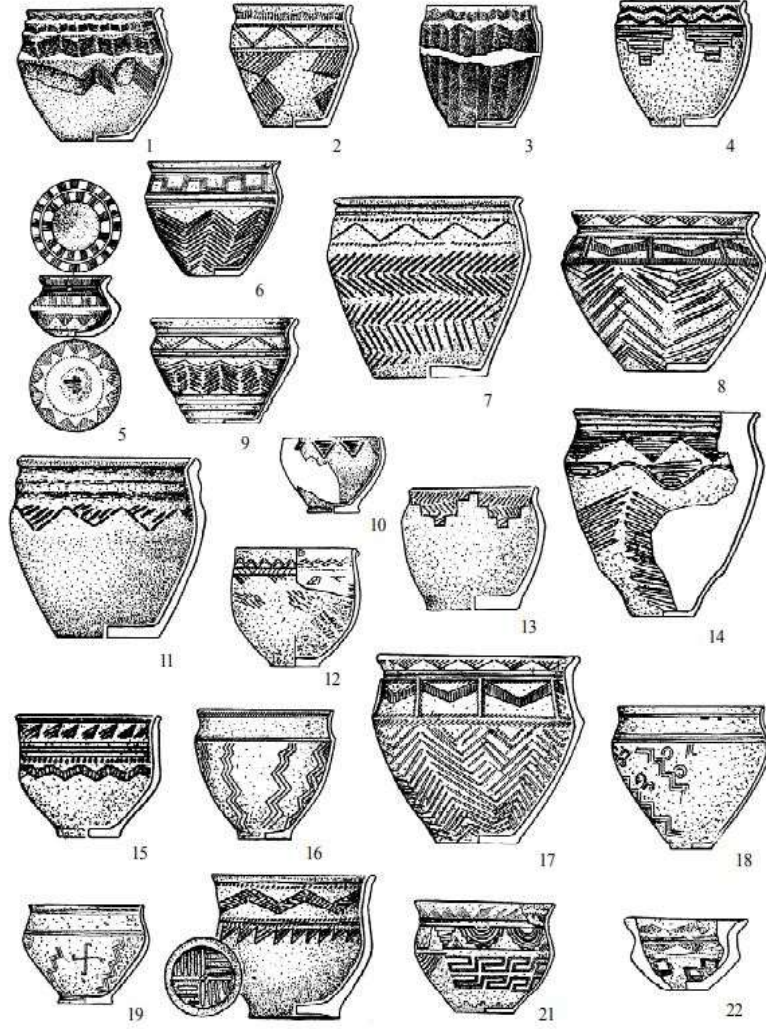
kap türü ise, daraltılmış dip ve halka kaideli, düzgün profilli tencerelerdir (Şekil 28-16,16,18,19,21). Bu formun bazı örneklerinde omuzdan boyun kısmına doğru geçişte küçük bir kaburga çıkıntısı vardır.

Seramik formlarında arasında en zengin bezeklere sahip olan tür, dışa doğru keskin bir şekilde kıvrılan ağız kenarlı, içten kaburgalı, küçük ve alçak köşeli kaselerdir (Şekil 28-5,22). Gövdeleri kısa olmakla birlikte bikonik ve yay benzeri bir dip yapısına sahiptirler. Saklama kabı olarak nitelendirilen ve daha çok erken dönem Sintaşta yerleşimlerinin karakteristik eserleri arasında yer alan bir diğer tip, dar tabanlı, geniş ve hafif kapalı boyunlu, düz ağız kenarlı ve düzgün kavisli bir profile sahip küplerdir (Şekil 28-1,7,9). Tüm bu seramik türlerin haricinde daha küçük boyutlu kavanoz olarak nitelendirilen kap formları da buluntular arasında yer alır (Şekil 28-10,12).

Şekil 29: Seramiklerin kumaş kullanılarak yapılışını gösteren çizim.
(Grigoryev, A. S, 2002, s.91.)

Seramik üzerinde yer alan bezemeler oldukça standarttır. En yaygın bezeme türü bazen dikey çizgilerle ayrılan ve her

şekil 30: Sintaşta seramikleri. 1-4, 7, 10, 11, 13, 15, 20 – Bolshekaraganskiy; 5, 6, 8, 9, 16-19, 21, 22 – Sintaşta mezarlığı; 12-Kamenniy Ambar V; 14- Arkaim.
(Grigoryev, A. S, 2002)

zaman kabın gövdesine uygulanan balıksırtı desenidir. Zik-

zaklar ve ikizkenar üçgen şeklinde şeritler halinde yapılan bezeme türü Sintaşta için karakteristiktir. Bezemeleri birbirinden ayırmak için genellikle çizgiler ve oluklar kullanılmıştır. Bunların yanı sıra dalgalı çizgiler, menderesler, piramitler ve baklavalara bezekler arasında yer alır. Bazı kapların dip kısımlarında gamalı haçlar, eş merkezli daireler de bulunmuştur.

Sintaşta seramiklerinde en dikkat çeken karakteristik özelliklerden biri, çanak çömlekler üzerinde yer alan tekstil baskılarıdır. Yapılan çalışmalar kullanılan bu teknolojinin oldukça yeni olduğunu ortaya çıkarmıştır. Seramikler ve tekstil bulguları arasındaki ilişki üzerine yapılan incelemelerde kalıp kullanılarak seramik imal etme geleneğinin varlığı üzerinde durulmuştur. Bu yöntemde üzerine kumaş parçası yerleştirilen mevcut bir seramik kabın kalıp olarak kullanılmasıyla seramikler üretilmektedir. Kumaşların imal edilen seramiklerin, kalıplardan çıkarılmasını kolaylaştırmak için kullandığı düşünülmektedir.¹¹⁰ Kapların içinde, aralarında astar görevi gören kumaş izleri tespit edilmiştir.¹¹¹ Kumaş izlerinin derinliğine ve netliğine dayanarak, kumaşların bitkisel ipliklerden yapıldığını düşünülmektedir.¹¹²

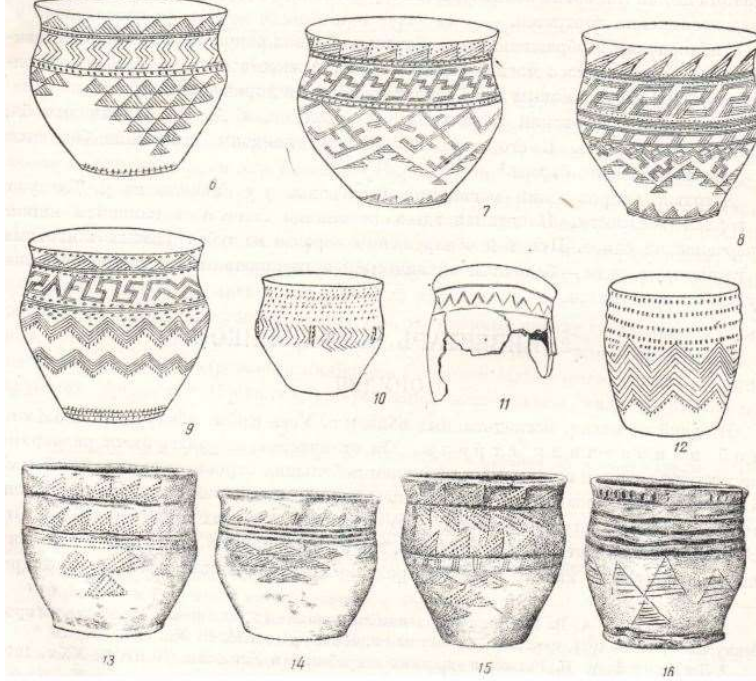
Sintaşta seramiklerinin Petrovka ve Alakul seramikleriyle ilişkileri üzerine birçok inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler

¹¹⁰ Koksharov, S. F. (2011). *Ispol'zovaniye shablona v keramicheskoy proizvodstve* (po materialam bronzovogo veka Urala i severa Sibiri). Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Istoriya. Filologiya, 10(5), 177.

¹¹¹ Kupriyanova, E. V., (2004), 99-104.

¹¹² Galiullina M. V. (2000), K rekonstruktsii syr'yevoy bazy tkatskogo proizvodstva na poselenii epokhi bronzy Arkaim. *Arkheologicheskiy istochnik i modelirovaniye drevnikh tekhnologiy: tr. muzeya-zapovednika "Arkaim"*. Chelyabinsk, 96.

neticesinde Sintaşta Kültürü seramik geleneğinin kendine has özelliklere sahip olmasıyla diğer iki kültürden ayrılır. Lakin gerek bezemeler gerekse yapım teknikleri açısından benzerlik

şekil 31: Hakasya Yenisey havalesinde Orak Ulsu'nda ve Ust Erbi'da bulunan Andronovo Kültürü ve Erken Karasuk Kültürü dönemi çömlekler (6-10, 12 numaralı çömlekler Orak Ulsu, 13-16 numaralı çömlekler Ust Erbi, 11 numaralı çömlek erken Karasuk Kültürü). (E. Yıldırım, 2019)

de tespit edilmektedir. Vinogradov, yapmış olduğu Tunç ağı seramik sınıflandırmasında, Sintaşta seramiklerini Petrovka

grubuna dahil etmiştir.¹¹³ Sintaşta Kültürü diğer birçok özelliklerinde olduğu gibi seramik stillerinde de kendine has özellikler taşısa da sonraki dönem kültürleri arasında yapılan karşılaştırmalı incelemeler geleneklerin bölgede varlığını koruduğuna işaret etmektedir. Örneğin Andronovo ve Karasuk Kültürü'nün seramik stilleriyle Sintaşta seramik stilleri arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir.

Sintaşta Kültürü'nde Demografik Yapı

Sintaşta Kültürü Avrasya bozkırlarında birçok yeniliğe ev sahipliği yapmış, Sintaşta toplumu birçok ilke imza atmıştı. Metalürjik faaliyetlerdeki artış, tekerlekli arabaların icadı, tahkimatlı yerleşimleri ve cenaze uygulamalarındaki dikkat çekici özellikleri ile bozkır uygarlığının kültürel oluşumlarının zirvesini yaşatmıştı. Tüm bu gelişmeler oldukça hararetli geçen tartışmalara konu olmuştur.¹¹⁴ Özellikle Sintaşta yerleşiminin karakteristik ve demografik yapısı, karmaşık veya basit şeflikler, proto-kentsel ve proto-devlet yapıları gibi hipotezlerin oluşumuna neden olmuştur. Bu hipotezler arasında en çok kabul gören Zdanovich tarafından ortaya atılan “Şehirler Ülkesi” modelidir. Arkaim sitesinin keşfiyle beraber bu teoriler daha da canlanmıştır. Arkaim şehri için; askeri kale, proto-şehir, dini merkez gibi birçok yorum önerilmiştir. Birbirinden neredeyse tamamen farklı bu teorilerin ortaya çıkmasındaki temel sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

¹¹³ Vinogradov, N. B. (1982). Kulevchi III – The Petrovka type site in the southern Trans-Urals. *Brief Reports of the Institute of Archaeology*, 169, 94–99.

¹¹⁴ Tartışmalar için bkz: Hanks, B. K. – Linduff, K. M. (2009). *Social Complexity In Prehistoric Eurasia Monuments, Metals And Mobility*. New York: Cambridge University Press.

- Yerleşim yerlerinde günlük kullanım eşyalarına nazaran metalürjik üretimde kullanılan buluntuların fazlalığı
- Mezarlıklardan elde verilere göre yapılan nüfus tahminlerinin tutarsızlığı
- Ölü gömme geleneklerindeki şaşırtıcı derecedeki benzersiz faaliyetler
- Konut mimarisi, metalürjik üretimdeki artış, yeni teknolojilerin kullanımı ve tekerlekli arabaların varlığı neticesinde mimarlık, zanaatkarlık ve mühendislik faaliyetlerinin yüksek seviyesi.

Sintaşta yerleşimlerinin nüfus dağılımları konusunda araştırmacılar arasında ortak bir kanı yoktur. Nüfus dağılımları ile ilgili çalışmalar mezarlıklardan, yerleşim yerlerinden ya da her ikisinin karşılaştırmasından yola çıkılarak yapılmaya çalışılmıştır. Zdanovich, Arkaim yerleşiminde yaşayan hane halkının evlerin ortalama 140m²'lik alana sahip olarak geniş bir aileyi barındırabileceğinden hareketle 2500 kişi kadar olduğunu öne sürmüştür.¹¹⁵ Zdanovich'in aksine yerleşimlerin daha küçük bir nüfusu içereceğini düşünen araştırmalar, 800 ila 200 arasında değişen nüfus dağılımının olabileceği yönünde tahminler yürütmüşlerdir.¹¹⁶ Kuşkusuz nüfus tahminleriyle alakalı veriler Sintaşta demografik yapısının aydınlatılması ve kentleşme süreci ile arasındaki bağlantıya ışık tutacaktır.

¹¹⁵ Zdanovich, G. B. – Zdanovich, D. G. (1995), 35.

¹¹⁶ Epimakhov, A. V. (1996). Kurganniyi mogilnik Solntse II- nekropol ukrepennogo poseleniya srednei bronzy Ustye. In *Materialy po arkheologii i etnografii Yuzhnogo Urala* (22-42). Chelyabinsk: Kamennyi Poyas; Kohl, P. L. (2007). *The making of bronze age Eurasia*. Cambridge University Press, 14; Grigoryev, (2000), 258. Gening ve diğ. (1992).

Sintaşta toplumunun sosyal yapısı ve statüsü, yerleşim yerlerinde yapılan hane kazıları sonucu net bir şekilde tespit edilememiştir. Bu sebeple sosyal farklılaşmadaki değişimleri ortaya çıkarmak için cenaze uygulamaları incelemiştir. Özellikle mezarlardan ele geçen tekerlekli araçlar, at kurbanları, silahlar ve tüm bu buluntuların mezarlara göre değişkenlik arz etmesi, Sintaşta toplumunda hiyerarşik bir yapının olduğu yönünde fikirleri doğurmuştur.¹¹⁷ Sosyal yapıyı özellikle cinsiyet farklılıkları açısından incelemek için bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸ Arkaim bölgesinde kurban edilmiş havanların analizleri sonucunda yetişkin erkek, kadınlar ve çocuklar arasındaki farklılıklara ışık tutmuştur.¹¹⁹ Araştırma sonuçlarına göre erkek bireyler için kadın ve çocuklara oranla daha fazla hayvan kurban edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca mezarlar üzerine yapılan incelemeler de erkeklerin ağırlıklı olarak silahlar ve arabalarla, kadınların ise daha çok süs eşyalarıyla gömüldükleri gözlemlenmiştir.

Sintaşta Kültürü'nün genel incelemesi yapıldığında, yoğun metalürjik faaliyetlere, hayvan yetiştiriciliğine ve balıkçılığa

¹¹⁷ Anthony, (2007); Zdanovich, G. B. – Zdanovich, D. G. (2002). The 'co-unity of towns' of southern trans-Urals and some aspects of steppe assimilation in the Bronze Age, *Ancient Interactions: East and West in Eurasia*, (ed.) Boyle, K. – Renfrew, A. C. – Levine, M., Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 249– 63.

¹¹⁸ Miller, A. V. (2013). *Social organization and interaction in Bronze Age Eurasia: A bioarchaeological and statistical approach to the study of communities* (Doktora tezi, University of Pittsburgh).

¹¹⁹ Gayduchenko, L. L. – D. G. Zdanovich (2000). Raschyoty velichni biomassy i poedaemoi massy tela kopytnykh v arkheoekologicheskikh issledovaniyakh. *Arkheologicheskii istochnik i modelirovaniye drevnikh tekhnologii: Trudy muzeia-zapovednika "Arkaim"*. Cheliabinsk.

dayanan bir ekonomik yapıya sahip olduğunu görüyoruz. Bunların yanında arabalar ve mimari yapıların planlanması ve inşası için gerekli kolektif çabadan bahsetmiştik. Tüm bunlar Sintaşta toplumunun sosyal organizasyonunda iş dağılımlarının varlığını göstermektedir. Bu denli güçlü bir yapının kendiliğinde var olması ve herhangi bir yönetim tabakası olmadan varlığını sürdürmesi pek mümkün gözükmemektedir. Yönetici sınıfın varlığını kabul ettiğimiz takdirde, bir aristokrasiden ve dolayısıyla toplumsal statünün varlığından bahsetmek kaçınılmaz olacaktır.

Sintaşta Kültürü'nün temsilcisi mimari kalıntıların yerleşimlerden ziyade askeri veya dini bir rol üstlendiği konusunda görüşlere katılmıyoruz. Anadolu'da dini fonksiyonuyla ön plana çıkan Göbeklitepe ve İngiltere'de bulunan Stonehenge gibi yapıları ele aldığımızda ne bu sitelerin içerisinde ne de çevresinde günlük yaşama dair izlere rastlayamıyoruz. Oysa Sintaşta sitelerinde yerleşimlerde günlük yaşama dair pek çok iz vardır. Bunların içerisinde yerleşimlerdeki hane sayılarının azımsanamayacak derece varlığı, her bir Sintaşta sitesinin yakınında tespit edilen mezarlık kompleksleri bu alanların insanlar tarafından devamlı olarak iskân edildiğini gösterir. Bununla birlikte pek çok araştırmacı yerleşimlerin mimari planlamalarının ve mezarlarda ele geçen tekerlekli arabaların usta mühendisler tarafından yapıldığı fikrini benimsemektedir. Bölgede Sintaşta Kültürü haricinde bu denli eğitilmiş ve hangi parçayı nereye koyacağını önceden planlama yetisine sahip insanlar hangi kültürün bireyleriydi? Bu mühendislerin dışardan getirildiğini düşünsek bile ortada güçlü bir toplumsal organizasyonun varlığını da kabul etmemiz gerekir.

Yerleşimlerin genel dağılımını inlediğimiz zaman genelde nehir kenarlarına inşa edildiğini görmekteyiz. Bu durum muhakkak suya ulaşımın kolay olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yerleşimlerin bazılarının birbirinden 40 ila 60 km, bazılarının ise aynı vadi içerisinde 8 ila 10 km aralıklarla yapıldığını görmekteyiz. Sintaşta toplumunda bu yerleşimlerin bir-biri arasında etkileşimi ve sosyal organizasyonu anlamının en iyi yolu, bozkırın sonraki dönem, siyasi ve sosyal yapılanmalarını arkeolojik verilerin yanı sıra yazılı kaynaklardan da takip edebildiğimiz İskit ve Hun kavimlerinin siyasi ve demografik yapıları ile karşılaştırmalı bir metot ile daha iyi aydınlatılabileceği kanaatindeyiz. İskitlerle ilgili Herodot'tan aldığımız bilgiler, Hunlarla ilgili Çin kaynaklarından elimize geçen veriler, bu toplumlarda merkezi bir otorite tarafından yönetilen bir beylik yapılanmasının olduğunu görürüz. Ne tesadüftür ki tıpkı Sintaşta yerleşimleri gibi bu toplulukların yerleşimleri de birbirinden benzer mesafede konumlanmıştır.

Dolayısıyla Sintaşta sosyal organizasyonunun kendinden sonraki bozkır halklarının merkezi otorite tarafından yönetilen beylik yapılanmalarının temellerini attığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Yine de kesin bir kanıya varmadan önce verilerin doğru şekilde analiz edilebilmesi için bir yol haritası hazırlanması yerinde olacaktır.

Sintaşta Kültürü'nde Ekonomik Yapı

1. Tarım ve Hayvancılık

Sintaşta Kültürü'nde tarım faaliyetlerine dair kanıtların varlığı oldukça kısıtlıdır. Sintaşta yerleşimlerden elde edilen büyük miktardaki kemik buluntuları göz önünde bulundurulduğunda et ve süt ürünlerine dayanan bir beslenme geleneğinin

olduğunu söyleyebiliriz. Yapılan analizler ağırlıklı olarak sığır, koyun ve nadiren de olsa at etinden yararlanıldığını ortaya koymaktadır.¹²⁰ Bununla birlikte tarım faaliyetleriyle ilişkili olabilecek birtakım aletlerin ele geçmesiyle tarımsal faaliyetlerin kısmen de olsa yapılmış olabileceğine dair düşüncelere yol açmıştır.¹²¹ Özellikle orakların (Bkz: Şekil 24) ve havaneli gibi aletlerin varlığı tarım için kanıt olarak görülmektedir.¹²² Orakların ahşap işleme faaliyetlerinde ve hayvan yetiştiriciliğinden kaynaklı olarak, hayvanlara yem sağlama hususunda ot temini için kullanılmış olabilir. Bu sebeple orakların varlığı tek başına tarım için yeterli bir kanıt olamamaktadır.

Lakin orakların yanı sıra yerleşimlerin zeminlerinde ve bazı seramik kapların içlerinde tespit edilen darı kalıntıları tarımın varlığında dair güçlü kanıtlar olarak karşımıza çıkar.¹²³ Sintaşta yerleşimlerinden Alandskoe yerleşimindeki kazılarda kömürleşmiş darı taneleri ele geçmiştir.¹²⁴ Ayrıca Krivoe Ozero mezarlık alanında bulunan insan gömüleri üzerinde yapılan analizlerde dış çürüklerinin olduğu tespit edilmiştir. Dış çürüklerinin nişastalı tahıl tüketiminden kaynaklı olabileceğine dair bazı yorumlar vardır.¹²⁵ Aksine Arkaim, Kamenniy Ambar V ve Bolshekaragansky mezar komplekslerinde yapılan analizlerde ise dış çürüklerine rastlanmamıştır. Bu durum ise karbonhidrat ve nişastaları gıdaların değil daha çok yüksek

¹²⁰ Miller, A. V. (2013), 131.

¹²¹ Epikmakhov, A. V. (2010). *O sintashtinskom zemledelii (bronzovyy vek Yuzhnogo Urala)*. Vestnik arkheologii, antropologii i etnografii, (2).

¹²² Epikmakhov, A. V. (2010), 37.

¹²³ Gayduchenko 2002, 403-406.

¹²⁴ Anthony, (2007), 406.

¹²⁵ Anthony, (2007), 406.

protein içeren hayvansal gıdaların tüketildiği şekilde yorumlanmaktadır.¹²⁶

Genel olarak Sintaşta beslenme geleneğinde tarımın küçük bir rol oynadığı yönünde fikir birliği vardır. Tarımın Sintaşta sosyo-ekonomik yapısında yer edinmemesinin temel sebebi başta iklim şartlarının elverişsizliği ve hayvancılık faaliyetlerinde artışa bağlı olarak göçebe bir yaşam tarzına geçişin etkisi olabilir.

Yerleşimler							
Türler	Arkaim	Sintaşta	Mirny IV	Petrovka-II	Kulevchi-III	Novoni-Kolskoye-I	Ushkatta
Sığır	60,4	46,2	67,5	46,6	49,8	56,0	43,4
Koyun ve keçi	24,2	8,1	26,2	27,6	39,2	26,3	41,3
At	15,4	5,7	6,3	25,8	11	17,7	15,3
Kemik Sayısı	6782	829	1425	2715	5108	3404	843

Tablo 1: Sintaşta ve Petrovka kültürlerinin bölgelerinden evcil hayvanların kemiklerinin dağılımı (Güney Urallar ve Kuzey Kazakistan, yüzde cinsinden) (Kosintsev, 2000)

¹²⁶ Miller, A. V. (2013), 131.

Sintaşta ekonomisinin temelini göçebe hayvancılık oluşturmaktadır. Yerleşimlerden elde edilen kemikler üzerinde yapılan osteolojik analizler sığır kemiklerinin diğerlerine göre oldukça baskın olduğunu ortaya koymuştur. Sintaşta ve Arkaim yerleşimlerinden elde edilen hayvan kemiklerinin %60'ı sığır, %26'sı koyun/keçi ve %13'ü at idi (Bkz: Tablo 1).¹²⁷

Zoolog L. Gaiduchenko'ya¹²⁸ göre atlar sadece ihraç edilmek için yetiştiriliyordu, çünkü insan kemiklerinin analizlerinde ¹⁵N izotoplarının yüksek olması, ¹⁵N bakımından oldukça zayıf olan atların nadiren yendiğini gösteriyordu.¹²⁹ Yerleşimlere nazaran mezarlarda atlar tüm hayvanlardan daha fazla kurban edilmiştir. Cenaze kurbanlarının %39'u at, %37'si koyun-keçi ve sadece %23'ünü sığırlar oluşturuyordu.

Bolshekaragansky mezarlığından 14 kişi üzerinde yapılan izotop çalışmaları, bitkilerden ziyade hayvansal proteine odaklanan bir beslenme şeklini göstermektedir.¹³⁰ Bu çalışmalar, nitrojen izotop atomlarının atlardan ziyade sığır ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen et ve süt ürünlerinin tüketimiyle bağlantılı olabileceğini ortaya çıkarmıştır.¹³¹

Mezarlarda ele geçen koşum takımları ve yanak parçaları atların arabalara koşulması ve binek aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Buna bağlı olarak koşum takımlarının ve yanak parçalarının üretimi için yeni zanaat alanlarının varlığı da

¹²⁷ Anthony, (2007), 405; Borodin, A. V., & Kosintsev, P. A. (2001). Mammals of the Western Siberia. *Mammoth and Its Environment*, 200, 244-252).

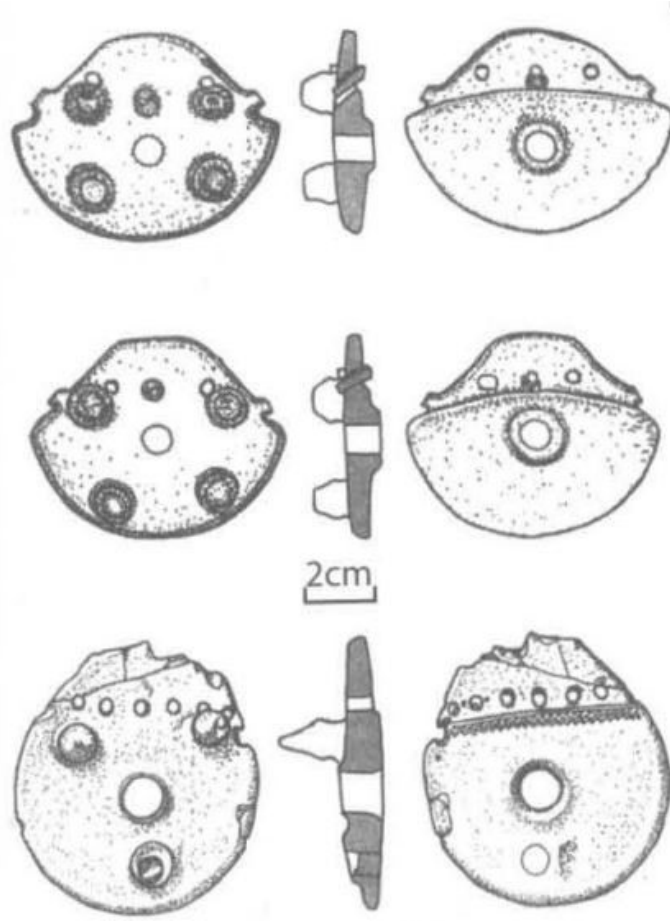
¹²⁸ Gaiduchenko, L. L. (1995). Dom i shedevr Starogo goroda v eksportno-importnykh operatsiyakh prikhod mira — nosit' bronzu po sezonu. In *Rossiya i mir: problemy sovremennosti* (Vol. V, Book 2, pp. 110-115).

¹²⁹ Anthony, (2007), 406.

¹³⁰ Miller, A. V. (2013), 131.

¹³¹ Privat, Karen, (2002).

söz konusudur. Elimizde veri olmamasına karşın hayvancılıkla beraber dericiliğinde Sintaşa ekonomisine katkı yaptığı düşünülebilir.

Şekil 32: Sintaşa, Arkaim yerleşimi ve Kamennyi Ambar V, k.2 mezar 8'den yanak parçaları. (Anthony 2007)

Tüm bunların yanında yerleşimlerde hayvanların konaklayabileceği ağların varlığı tespit edilmemiştir. Yerleşim surlarının dışında basit hayvan ağları yapılmış olabilir. Yerleşim kazılarının henüz büyük çoğunluğunun kazılmamış olmasının da konuyla ilgili verilerin eksikliğini gösterir. Sintaşta göçebe hayvancılığının önemli parçası olan meraların ekolojik kapasitesi hakkında net bir bilgimiz yok. Sintaşta bölgesi için yaklaşık 2000 km²lik bir mera alanı tahmin edilmektedir.¹³²

Şekil 33: Kamennyi Ambar'dan balık kalıntıları. (Stobbe, A., Rühl, L., Nekrasov, A., & Kosintsev, P. (2013))

Değınmemiz gereken başka bir husus Sintaşta sitelerinde ele geçen balık kalıntıları ve balıkçılıkla ilgili nesnelere varlığıdır. Balıkçılıkla ilgili en önemli ip ucu özellikle mezarlıklardan ele geçen olta uçlarıdır (Bkz: Şekil 25). Kamennyi Ambar kazılarında arkeobotanik analizleri için alınan toprak örneklerinde çok sayıda kemik parçası ortaya çıkmıştır. Bu kemikler üzerinde yapılan incelemeler sonucu 10 adet balık kalıntısına rastlanmıştır (Bkz. Şekil 33).¹³³

¹³² Koryakova, L., Epimakhov, A. (2007), 88.

¹³³ Stobbe, A. – Rühl, L. – Nekrasov, A. – Kosintsev, P. (2013). Fish – An important dietary component in the settlement of Kamennyi Ambar.

Metalürji

Sintaşta metalürjik faaliyetlerdeki yoğun artış ve maden işleme yöntemlerindeki yeni teknolojik gelişmelerle dikkat çekmektedir. Metal üretiminin kanıtlarına yerleşim yerlerindeki domestik ev yapılarında fırınlar, cürufklar ve diğer kalıntılar sayesinde ulaşıyoruz. Şimdiye dek kazılan alanların neredeyse tamamında metalürjik üretimin izlerine rastlamak mümkündür. Özellikle Sintaşta, Arkaim, Kumak, Ust'ye ve Kulevchi 3 sitelerinde metalürjik fırınlar, çok sayıda cüruf tortusu, bakır damlalar ve taştan imal edilmiş metal işleme aletleri bol miktarda ele geçmiştir.¹³⁴ Örneğin Ust'ye yerleşiminde yapılan kazılarda, metal üretimi ile ilişkili 11 konut yapısı ortaya çıkarılmıştır.¹³⁵ Burada ele geçen buluntular arasında, iki tüyer, 5,5 kg'dan fazla farklı türlerde bakır cevheri, 1,4 kg bakır külçe, 13,5 kg toplamda 1146 parça cüruf ve 182 adet damla şeklinde döküm kalıntısı vardır.¹³⁶

Sintaşta-Petrovka yerleşimlerinde şimdiye dek en az 62 fırın yapısı tespit edilmiştir.¹³⁷ Kazılarda ele geçen fırınlar iki kategoride ele alınmaktadır: tek bölmeli (Şekil 28.2, 4, 7,10) ve

Multidisciplinary investigations of the Bronze Age settlements in the Southern Transurals (Russia), (ed.) Rüdiger Krause – Liūdmila Nikolaevna Koriākova, 233-237.

¹³⁴ Vinogradov, (1982), 97, 98.

¹³⁵ Chechushkov, I. V. (2018). *Bronze Age human communities in the Southern Urals Steppe: Sintashta-Petrovka social and subsistence organization* (Doctoral dissertation, University of Pittsburgh).

¹³⁶ Vinogradov, (2013), 428-429.

¹³⁷ Grigor'ev, S. A. (2013). *Metallurgicheskoe proizvodstvo v Severnoi Evrazii v epokhu bronzy* (Metallurgical Production in Northern Eurasia during the Bronze Age).

Çift bölmeli fırınlar.¹³⁸ Tek bölmeli fırınlar ya derinleştirilebilir ya da yüzey üzerine yerleştirilebilir. İncelenen örneklerde sadece 4 adet derinleştirilmiş fırın bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Sintaşta yerleşiminde bulunmuştur.

**şekil 34: Usty'e yerleşiminden Sintaşta fırınının kalıntıları
(fotoğraf N. B. Vinogradov)**

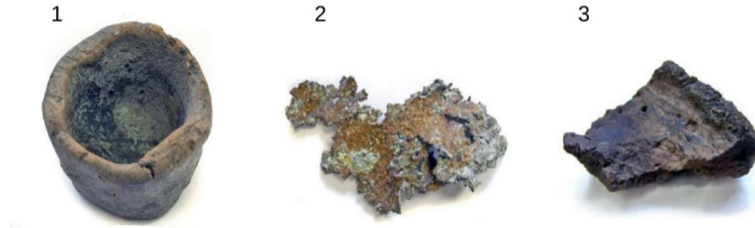
Sintaşta müstahkem yerleşim yerlerinde bu fırınlar genellikle küçük kanallarla fırınlara bağlanan kubbelerle örtülü kuyulara bağlanır (şek. 29).¹³⁹ Kubbeli fırınların bazılarında hava akımının dışarı çıkmasını sağlayan bacalar vardır. Bacalar, 10 cm derinliğinde, 35 cm genişliğinde ve ortalama 120-180 cm uzunluğundadır.¹⁴⁰ Kuyu ve fırın arasındaki sıcaklık farkı, krk kullanımıyla ortaya çıkan doğal bir hava akımı ile sağlanır.

¹³⁸ Grigoriyev, S. A. (2015). *Drevniye podel'nik*. Chelyabinsk: Tsisero, 95.

¹³⁹ Grigoryev, A. S. (2002), 83.

¹⁴⁰ Grigoryev, A. S. (2002), 83.

Fırınların en karmaşık tipleri, bir kuyuya bağlı olanlardır. Bu tipte 20 fırın ortaya çıkarılmıştır. Fırın ve kuyuların arasındaki kapalı kanalların genişliği yaklaşık 15cm'dir. Arkaim ve Sintaşa yerleşimlerdeki fırınların taban çapları genellikle 0,7-1 m aralığındadır. Tespit edilen bir başka fırın tipi, kare şeklinde 2,1x2,1 boyutlarında fırınlardır. Bu fırınların içlerinde metalürjik kalıntılara rastlanılmamıştır. Bu fırınların sadece konutların ısıtılması amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Sintaşa yerleşimlerinde genel olarak birçok farklı yapıda fırın türlerine rastlanılmıştır. Urallarda bilinen diğer fırın türlerinin aksine Sintaşa fırınlarında teknolojik gelişmeler net bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Fırınlar genellikle çok fonksiyonlu olarak kullanılmıştır.

Şekil 35: 1-Kuisak yerleşimi, döküm kasesi; 2-Bakır külçesi; 3- Kuisak yerleşimi, döküm kasesi parçası.

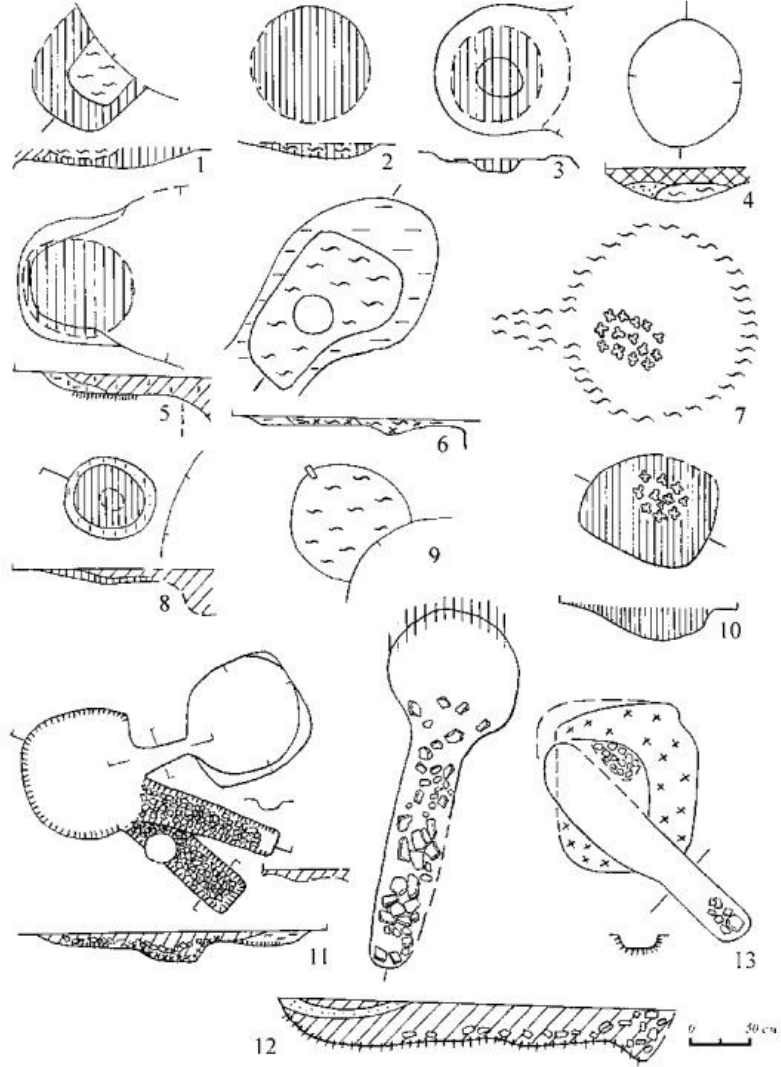
Metal üretimi için genel olarak saf bakır, arsenikli bakır ve arsenikli tunç alaşım kullanılmıştır. Bakır ve tunç kullanımının yerleşimlere göre farklı dağılımları olabilmektedir. Örneğin Arkaim yerleşiminden elde edilen buluntuların çoğunluğu saf bakırdan imal edilmiştir. Lakin Sintaşa yerleşiminde ortaya çıkan metal nesnelerin %48'inden arsenikli tunç, %34'ü arsenikli bakır ve geri kalanları ise saf bakırdan yapılmıştır.

Tüm bunların yanı sıra gümüş ve altın kullanımına da düşük oranlarda rastlamak mümkündür.

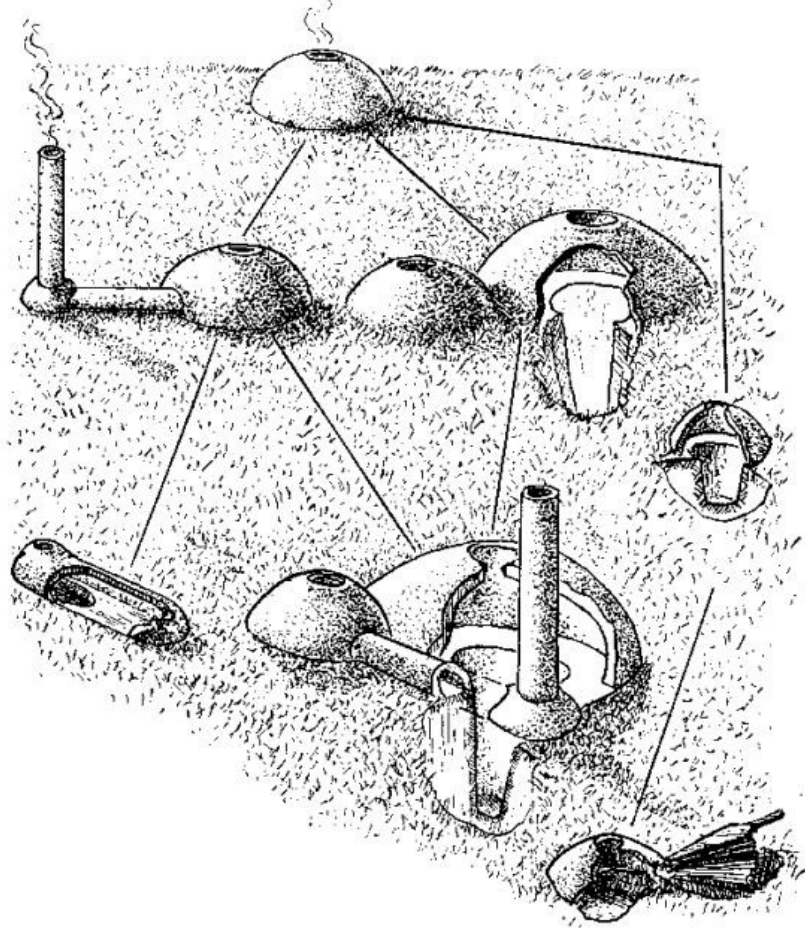
Metalürjik faaliyetlerin ürünleri olan araç-gereçlere daha önceki bölümlerde değinmiştik. Dolayısıyla bu bölümde araç gereçlerin bir incelemesine yer verilmeyecektir.

Sintaşta metal üretim teknolojisinin Petrovka metalürjisi tarafından benimsendiği ve geliştirildiğine dair genel bir kanı vardır. Petrovka yerleşimlerinde Sintaşta 'da olduğu gibi çok sayıda bakır cürufu, külçeler, metal damlalar, tüyer, eritme kapları (potalar) gibi nesnelerin varlığı oldukça fazladır. Sintaşta metalürjisindeki gelişmeler sonraki kültürlerin metalürjik faaliyetlerine örnek teşkil ettiği bir gerçektir.

Metalürjideki bu tür gelişmelerin uzak mesafeli ticaretin ortaya çıkmasında etkili olduğu yönünde fikirler vardır. Neredeyse her yerleşimde metal üretiminin izlerine rastlanması, üretimin Sintaşta toplumunun ihtiyaçlarından daha fazlasına işaret ettiği sonucuna varılmıştır. Metalürjik faaliyetler ve uzak mesafeli ticaretin ortaya çıkışında rolünü bir sonraki bölümde inceleyeceğiz.

Şekil 36: Arkaım ve Sintašta yerleşimlerinden tek bölmeli fırınlar (2,4,7,10) kuyular (1,3,5,6,8,9) ve bacalı fırınlar (11-13) (Grigorev, 2015).

Ŗekil 37: SintaŖta Kültürü'nn metalürjik tesislerinin geliŖtirme Ŗeması.
(Grigoryev 2000b)

3. Uzun Mesafeli Ticaret

SintaŖta bütün karakteristik özellikleriyle bozkırın Sümer uygarlığı gibidir. Her ne kadar bazı araŖtırmacılar sıcak bakmasa

da medenileşmiş toplum yapısının birçok dinamiklerini yansıtmaktadır. Seramikleri, metal yapım teknikler vb. birçok unsuruyla özellikle Doğu Avrupalı kavimlerle ve diğer bozkır kültürleriyle ortaklıklar kurma girişimi yıllardır devam etmektedir. Buradan çıkarmak istediğimiz sonuç, tahkimatlı yerleşimler, ispitli tekerleğe sahip arabalar ve sosyal organizasyonundaki önemli farklılıklar daha önce bu coğrafyada görülmemişti. Peki gökten inercesine birden bozkırın ücra topraklarında ortaya çıkan bu yeni gelişmelere etken neydi? Yeni gelişmelere bu denli açık, meraklı bir toplum olan Sintaştalıların diğer kavimlerle ilişki içerisinde olmasından daha doğal ne olabilir?

Sintaşa sitelerinde yapılan keşiflerle beraber metal üretimi ile ilgili dikkat çekici hipotezler ortaya atılmıştır. Örneğin, Anthony, metalürjik faaliyetlerdeki yoğun artışın, Sintaşa sosyo-politik otoritesinin ve bölgesel ticaret ağlarının oluşumunda en önemli faktör olduğunu savunmaktadır.¹⁴¹ Ona göre Sintaşa toplulukları Orta Asya BMAC ile bölgeler arası cevher ve metal ticaretinin ortaya çıkmasına sebep olacak kadar yoğun metal üretimi yapılmıştır.

Margiana Konur Tepe sitesinde bozkır seramiklerine rastlandığı öne sürülmüştür.¹⁴²Sintaşa ve Potapovka seramiklerinin bezekleri, BMAC seramik motifleriyle benzeştirilmiştir. Ayrıca Sintaşa yerleşiminde ele geçen kurşun buluntularının Zarefşan'da yaygın kurşun varlığına dikkat çekilmiştir. Kuzmina tarafından tanıtılan Sintaşa yerleşiminde tespit edilmiş lapis lazuli boncuğun Mezopotamya'ya işaret ettiği ileri sürülmüştür. Tüm bu izlerden yola çıkarak Mezopotamya ve Orta

¹⁴¹ Anthony, (2007), 413.

¹⁴² Anthony, (2007), 428.

Asya'nın güney kesimlerinin kültürleri ile ticaret ilişkilerinin üzerinde durulmuştur.

Özellikle Anthony'nin öne sürdüğü bu fikirlerin bazalarına biz de katılıyoruz. Ama böyle bir ticari ilişkinin varlığının kesinlik kazanması elimizde mevcut veriler ışığında ne yazık ki mümkün gözükmemektedir. Şimdilik uzak mesafeli ticaretin varlığına dair elimizde sadece birtakım varsayımlardan başka bir şey yoktur. Muhakkak ki böyle bir ticari iş birliğinin olabileceği konusunda biz de aynı düşüncededeyiz. Dikkat çekilmesi gereken bir husus, Sintaşta'nın olduğu dönemde yazının 1000 yıldır varlığı ele alındığında en azından çivi yazılı kaynaklarda bozkır kavimlerine dair birtakım izlerin olması gerektiğidir. Örneği İskit kavimlerinde yazılı kaynakların yokluğuna rağmen, Herodot'un yanı sıra Asur ve Pers gibi çağdaş kavimlerin çivi yazılı kaynaklarında sıkça konu edilmişlerdir. Öte yandan iklimsel değişikliklerin Sintaşta'nın kaderinde büyük değişimlere yol açması, ticari ilişkilerinde sekteye uğramasına yol açmış olabilir. Sintaşta uygarlığının ortaya çıkışı kadar, yok oluşunun da bozkırda etkisi büyük olmuştur.

Sintaşta Kültürü'nde Ölü Gömme Uygulamaları

1. Sintaşta Kültürü'nde Kurganlar

Sintaşta mezar kompleksleri de en az yerleşim yerleri kadar canlıdır. Özellikle mezarlardan ele geçen eşyaların çeşitliliği ve bolluğu antik dönemde yağmalanmış olduklarına dair net kanıtlara rağmen dikkat çekmektedir. Sintaşta kurganlarının çoğu Orta ve Genç Tunç çağı evreleri ile temsil edilmektedir. Sintaşta mezarlıkları genellikle Sintaşta nehrinin teraslarının düz kısımlarında yerleşmişlerdir. Mezarlıkların çoğu, yerleşim yerlerinden çok da uzak olmayan bölgelerde yer almaktadır.

Mezarlıkların genel dağılımı, Trans-Urallarda yaklaşık 300 gömü içeren altı mezarlık, Kazakistan'da 28 gömü içeren bir mezarlık ve İdil Nehri havzasında toplamda 33 mezar içeren iki mezarlık olarak belirlenmiştir.¹⁴³

Yerleşim yerlerine oranla mezarlıkların neredeyse birçoğu kazılmıştır. Mezarlıklarda yapılan kazıların birçoğunun monografisi yayınlanmıştır.¹⁴⁴ Epimakhov, kazılan mezarlıklardan elde edilen bulguların ayrıntılı bir karşılaştırmalı çalışmasını yayınlamıştır.¹⁴⁵ Özellikle yerleşim yerlerinin henüz büyük bölümünün kazılarının yapılmaması ve kazılan kısımlardan elde edilen verilerin azlığı nedeniyle araştırmacılar Sintaşa sosyal yapısı ve organizasyonu üzerine daha fazla bilgi edinmek için mezarlıklara odaklanmışlardır.

Bireyler mezarlıklara genellikle tek başlarına gömülüyordu. Bunun yanı sıra, bir kadın ve erkeğin olduğu eşli gömülere ve birden fazla kişinin olduğu çoklu gömülere de rastlanmıştır. Kazılan mezarların sadece %17'sinde çoklu gömülerle karşılaşılmıştır.¹⁴⁶ Bununla birlikte, mezarların sadece %5'inde bir erkek ve kadının yer aldığı çiftler tespit edilmiştir.¹⁴⁷

Bu gömülerde genellikle erkek ve kadın birbirine dönük bir şekilde yerleştirilmiştir. Mezarlardaki bireyler, çeşitli cinsiyet ve yaş kompozisyonlarına sahipti. Tekli mezarların çoğunu ço-

¹⁴³ Koryakova ve Epimakhov 2007, 68.

¹⁴⁴ Gening ve diğ. (1992); Zdanovich, G. B. – Zdanovich, D. G. (2002); Vinogradov, (2003).

¹⁴⁵ Epimakhov, (2002).

¹⁴⁶ Miller, A. V. (2013), 138.

¹⁴⁷ Koryakova ve Epimakhov, (2007), 78.

cuk gömüleri oluşturmaktadır. Cesetler genellikle baş ve ayaklarına yakın bölgelere yerleştirilmiş çömlek gruplarıyla gömülmüşlerdir. Ölen kişiler, elleri yüzlerine yakın olacak şekilde, sol taraflarına yatırılarak, büzülmüş bir pozisyonda yerleştirilmiştir.¹⁴⁸ Cesetlerin yönlerinde kuzey, batı ve kuzeybatı yönleri ağırlıklıdır.

Kurganların inşaatı, dairesel bir hendekle çevriliyi planlanmış, toprak veya taştan yapılmış höyüklerden oluşmaktadır (Şekil 33). Yükseklikleri 1 metreyi aşmamaktadır. Mezar zeminlerinde tahta, çimen veya hayvan derisinden imal edilmiş olduğu düşünülen organik bir yatak tespit edilmiştir.¹⁴⁹ Cesetler genellikle bu yatakların üzerine yerleştirilmiştir. Tüm kurgan yapıları ahşap ve topraktan yapılmıştır. Nadiren de olsa taşın kullanıldığı da bilinmektedir. Mezar odaları kütüklerden ve saman katkılı kerpiçten yapılmış ahşap bir çerçeve ile döşenmiştir.

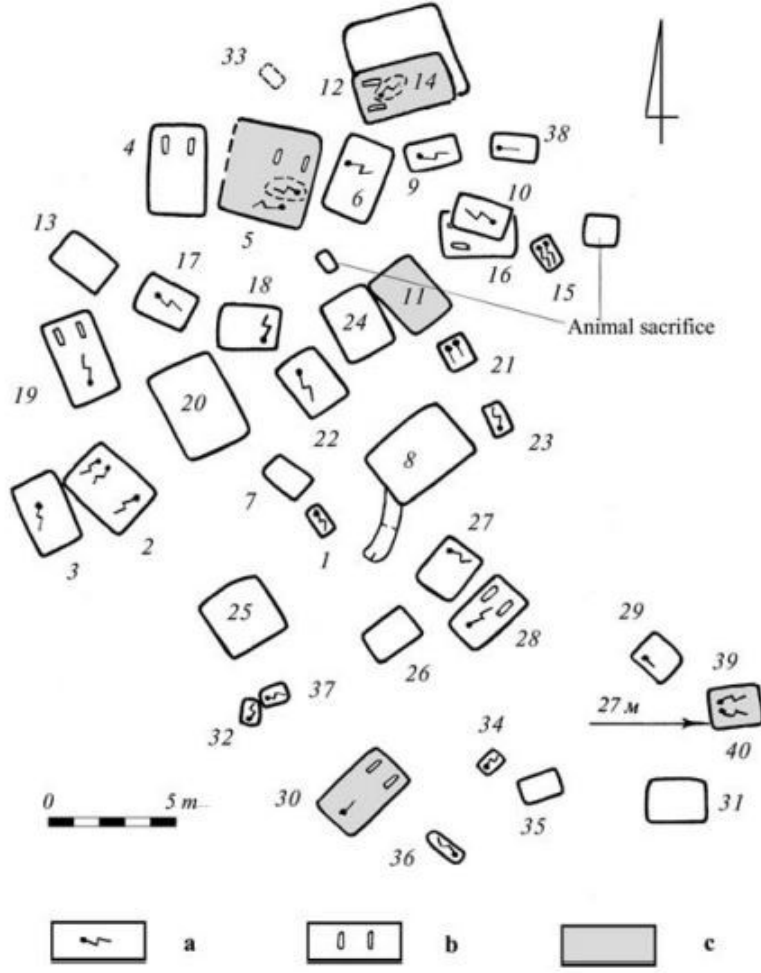
Sintaşta kurganlarının bulunduğu mezarlıklar, tiplerine göre beş ayrı kategoride ele alınmıştır¹⁵⁰:

- 1) CM, Geniş, düz mezarlıklar,
- 2) I, Kompleks kurgan
- 3) C II, Küçük düz mezarlık
- 4) C III, Küçük kurgan
- 5) CB, Geniş kurgan

¹⁴⁸ Koryakova ve Epimakhov, (2007), 78.

¹⁴⁹ Zdanovich, G. B. (1997). Arkaim – Cultural complex of the Middle Bronze Age in the Southern Trans-Urals. *Russian Archaeology*, 1997(2), 47–62.

¹⁵⁰ Güneri, S. (2018), 258. Kurganların yapıları ve içerikleri ile ilgili detaylı bilgiler için bkz: Çoruhlu, Y. (2016), 86-93; Gening ve diğ. (1992).

Şekil 38: Sintasta mezarlık kompleksinin planı. a- iskelet pozisyonları; b- araba izleri; c- yanak parçaları buluntuları (Zdanovich, & Gening 1992)

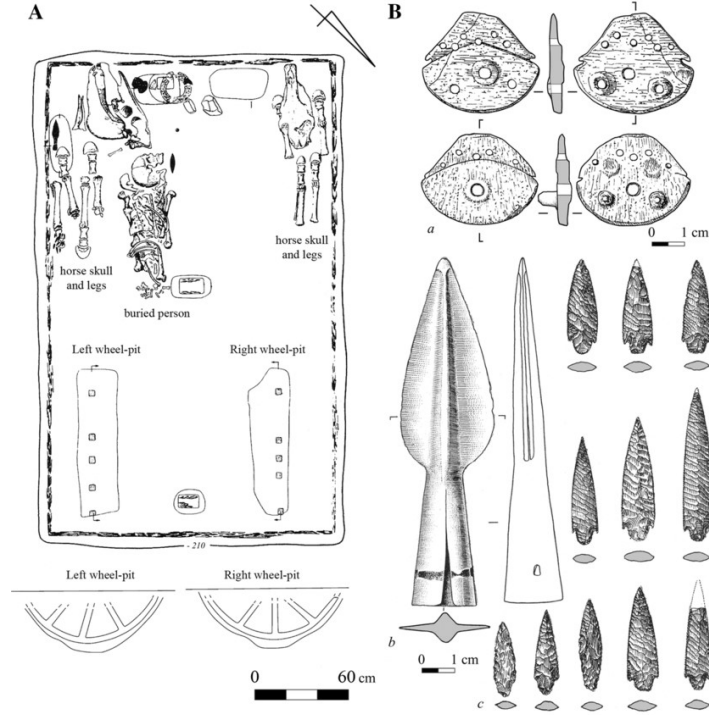
Ayrıca kurganlarda “merkezi” ve “çevresel” olmak üzere cesetlerin hiyerarşik bir yapıya göre gömüldüklerini görüyoruz. Konumlarına ve envanter bolluğuna bakılarak “merkezi” mezarların elit bireylerin gömülerini temsil ettiği yönünde görüşler vardır.¹⁵¹ Bu mezarlarda genellikle çift gömülerine rastlanmıştır. “Çevresel” mezarlar ise daha çok yetişkin ve çocuk cesetlerini içermekle beraber değersiz eşya parçalarını içermektedir.

Hayvan kalıntıları ve mezar eşyalarındaki çeşitlilik ve bolluk Sintaşta mezarlarının en önemli özelliklerinden biridir. At, sığır, koyun ve köpekler de dahil olmak üzere bol miktarda hayvan kalıntısı tespit edilmiştir. Yetişkin erkek bireylerin mezarların genelde atların varlığı dikkat çekerken, kadın ve çocukların mezarlarında daha çok küçük baş hayvanların varlığı söz konusudur. Mezarlara yerleştirilen hayvanların bütün bir yapıda varlığının yanı sıra kısmi ya tamamen parçalanmış yapılarda olduğu görülmektedir. Bu durum bazı hayvanların kurban töreni için, bazılarının ise cenaze yemekleri için kullanıldığı şeklinde yorumlanmıştır.

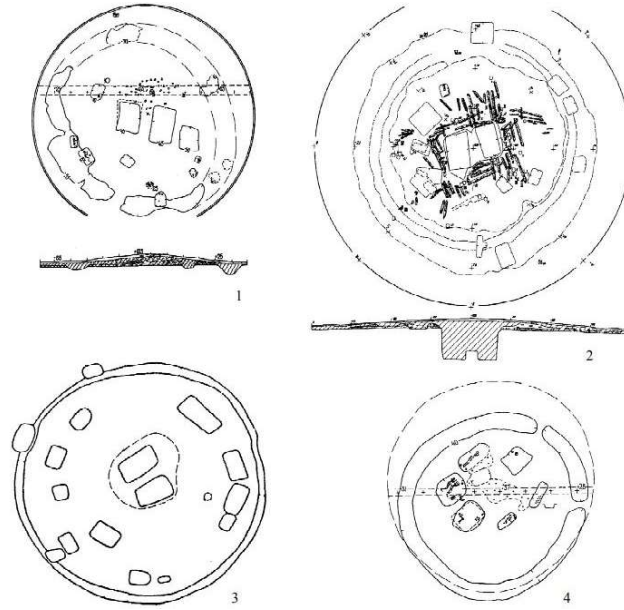
Kurganlarda mezar eşyaları da oldukça yoğun kullanılmıştır. Mezar eşyaları arasında seramik kaplar en yaygın buluntu grubunu temsil eder. Mezarlardan ele metal eşyaları kategorize etmek mümkündür: silahlar- mızrak uçları, baltalar, hançerler, ok uçları; aletler- bıçaklar, oraklar, bızlar, iğneler, kes-kiler; süs eşyaları- boncuklar, spiral kolye uçları, yüzükler, bi-

¹⁵¹ Epimakhov, A. V. (1995). Pogrebal'nyje pamjatniki sintashtinskogo vremeni. In Zdanovich, G. (Ed.), *Rossiya i Vostok: problemy vzaimodeistviya. Materialy konferentsii* (pp. 43-47). Chelyabinsk: Chelyabinsk University Press.

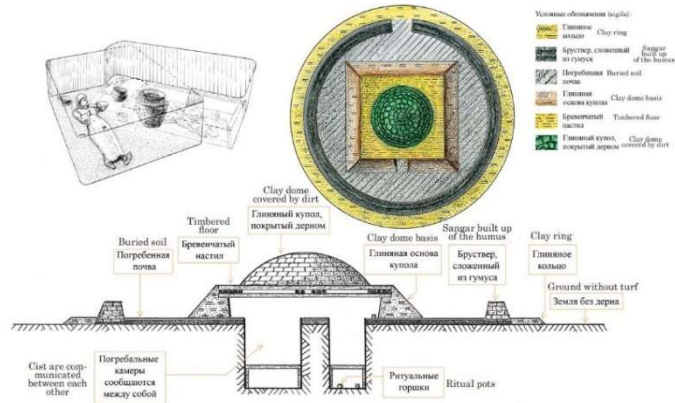
lezikler. Metal eşyaların haricinde kemikten imal edilmiş ağırşaklar, bıçak sapları ve bazı ok uçları buluntular arasındadır. Oldukça az ele geçen bir buluntu grubu, taşlardan yapılmış havaneli, örslerdir. Tıpkı hayvan buluntularında olduğu gibi eşyaların da cinsiyet farklarına göre dağılımı söz konusudur. Erkek mezarlarında daha çok silah ağırlıklı buluntu grubu varken, kadınlar süs eşyaları ile gömülmüştür.

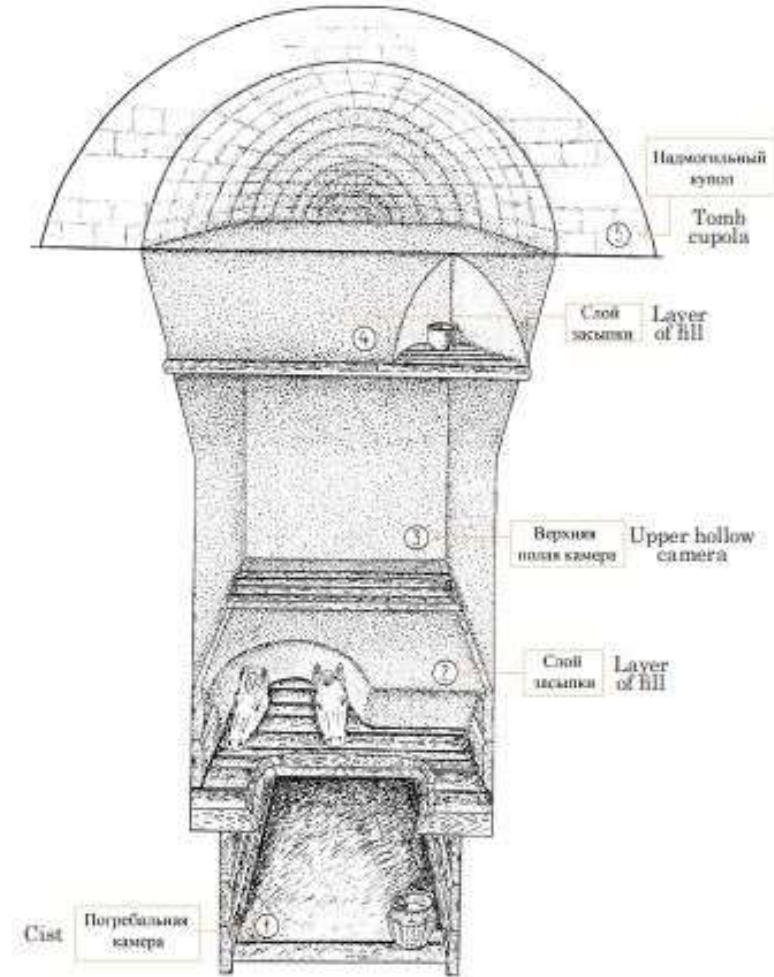
Şekil 39: Krivoye Ozero mezarlığı, kurgan 9, mezar 1, plan görünümü:
 (1)–(3) kaplar; (4) taş ve kemik ok uçları; (5, 6) boynuz yanak parçaları; (7)
 tunç ok uçları; (8) tunç bıçak hançeri; (9) aşındırıcı
 (Vinogradov 2003'ten).

Şekil 40: Sintaşa kurganları. 1, 4 – Bolshekaraganskiy; 2 – Sintashta; 3 – Kamenniy Ambar. (Grigoryev 2015)

Şekil 41: Kurgan yapılarının parçaları. Sintaşa CI mezarlığının V. Gening ve G. Zdanovich tarafından yapılan rekonstrüksiyonu

42: Mezar 24. Bolshekaragansky mezarlığı kurgan rekonstrüksiyonu.
(Arkaim, France)

2. Sintaşta Kültürü'nde Cenaze Törenleri

Sintaşta Kültürü'nün cenaze törenleri Hint-İran geleneği ile ilişkilendirilmiş ve birçok hararetli tartışmanın konusu haline gelmiştir. Özellikle Rig Veda ve Avesta metinlerinde yer alan dini törenlerle Sintaşta ölü gömme geleneği arasındaki benzerliklere ait ilk argümanlar, kültürün ilk araştırmacıları tarafından ortaya atılmıştır. Bunun yanı sıra Sintaşta kurganları 1950'li Gimbutas tarafından yine bu kutsal metinlere dayanarak ortaya atılan Kurgan hipotezine dahil edilmeye çalışılmıştır. Ama son yıllardaki yapılan çalışmalar Sintaşta Kültürü'nün kendine has karakteriyle bu hipotezlerden sıyrılmasına yardımcı olmuştur. Ele alınan bu hipotezlerin önemli kısımlarına ikinci bölümde yer vermiştik. Bu bölümde daha çok Sintaşta ölü gömme geleneği içerisinde cenaze törenine ışık tutan kanıtların varlığına dair analizleri sunmaya çalışacağız.

Ölü gömme törenlerine dair ilk kanıtlar, Sintaşta toplu-munda sosyal yapıyı ve organizasyon hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla araştırmacıların mezarlara odaklanmasıyla elde edilmeye başlamıştır. Yapılan araştırmalar mezarlarda ele geçen hayvan kurbanlarının ve mezar eşyalarının dağılımındaki eşitsizliği gözler önüne sermektedir. Özellikle “merkezi” ve “çevresel” olarak iki ayrı yapıda incelenen mezar verilerinde, merkezi mezarlardaki buluntuların sayısındaki artış ve malzeme kalitesindeki keskin ayrıntıları ortaya koymuştur. Ayrıca mezar eşyalarının ve hayvan kurbanlarının cinsiyetlere göre dağılımındaki farklar da gözden kaçmamıştır. Bu durum Sintaşta sosyal organizasyonunda sosyal statünün bir kanıtı olarak yorumlanmıştır. Merkezi mezarlarda ölümler genellikle silahlar, atlar ve arabalarla gömülürken, çevresel mezarlarda daha çok basit aletler ve seramik parçalarına rastlanılmıştır.

Bunun yanı sıra cesetlerin mezarlara yerleştiriliş biçimlerindeki özensizlik de dikkat çekmektedir.

Mezarlarda ele geçen hayvan buluntuları incelendiğinde bazı hayvanların, özellikle atların bütünsel yapılarını koruduğu, bazılarının ise (özellikle küçükbaş havalar ve sığırlar) kısmi parçalarının varlığı söz konusudur. Sintaşta kültürün genel mezar yapılarının neredeyse tamamında bol miktarda hayvan kalıntısı bulmak mümkündür. Bütünsel yapıda ele geçen hayvan kalıntıları daha çok ritüel bir amaç için kurban edilme geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra mezarlarda bolca ele geçen sığır ve koyun buluntularının ise daha çok törenlerin vazgeçilmezi olan ziyafetlerde kullanıldığı şeklinde fikirlerde ortak kanıya varılmış gibidir. Özellikle toplumsal statüdeki belirgin farklılaşmaya dair izlerin bu fikirlerde etkisi çok fazladır. Çünkü cenaze törenlerindeki bol miktarda ziyafet yemeği gücün ve iktidarın artması demektir.

Mezarlarda hayvan kurbanının ölçüğü ile ilgili yapılan birtakım çalışmalar mevcuttur.¹⁵² Örneğin Sintaşta CM mezarlığının kuzey ucunda, mezar 1'de yapılan analizlerde altı adet at, dört sığır ve iki adet koçun kafatasları ve bacak kemikleri ele geçmiştir. Bu kemikler bir çömleğin etrafında karşılıklı iki sıra halinde dizilmişlerdi. Analizler bu mezardan tahmini olarak 2700 kilogram et elde edilebileceğini söylemektedir. Bu durumda yaklaşık 300 kişilik bir tören alayında, kişi başı ortalama 900 gram et düşebileceği tahmin edilmektedir. Sintaşta yerleşimlerinde sığır ve koyun hayvan kemiklerinin çoğunluğunu temsil etmesine karşın mezarlıklarda hiyerarşinin tepesinde at yer alıyordu.

¹⁵² Anthony, (2007).

Sintaşta cenaze kurbanlarında atların yoğun rolü oldukça dikkat çekicidir. Atların bol miktarda kurban edilmesi, hızla tırmanan siyasi rekabet ortamında seçkin zümrenin otoritesini kanıtlaması anlamına geliyordu.¹⁵³

Ölü gömme geleneğinin en dikkat çeken unsuru kesinlikle, bazı mezarlarda tekerlekli arabaların varlığıydı. Kimi araştırmacı tarafından bu arabalar savaş arabalarının en erken örneklerini temsil ediyordu.¹⁵⁴ Dolayısıyla arabalarla gömülen bireyler doğrudan savaşçı kişiler olarak yorumlanmıştır. Özellikle bu mezarlarda arabaların yanı sıra birçok silahın da gömülmüş olması bu teoriyi güçlendirmiştir. Bununla beraber bu arabaların savaş arabası olamayacak kadar niteliksiz ve bu nedenle sadece ölü gömme ayinlerinin bir parçası olarak ritüel amaçla kullanıldığı yönünde görüşlerin sayısı da fazladır. Bu görüşe göre ölüler mezara arabaların üstüne konularak götürülüyordu. Konuyla ilgili İskit toplumunda benzer bir ritüelin varlığından daha önceki bölümlerde söz etmiştik (Bkz: Bölüm 2, s.21).

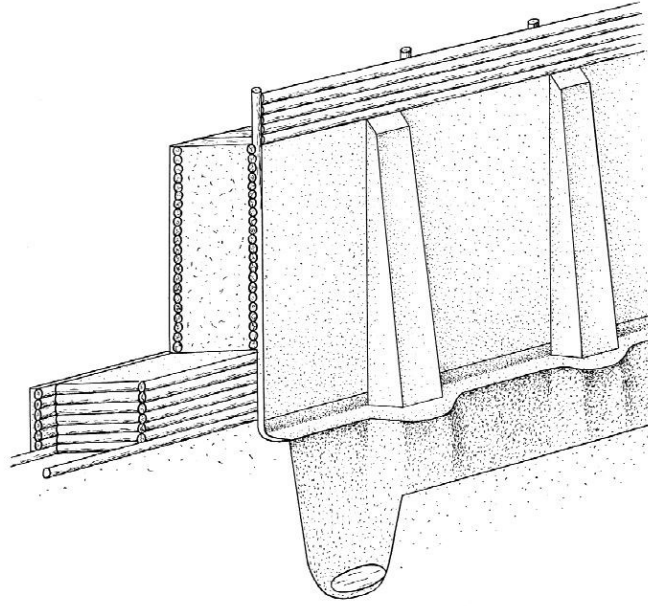
Sintaşta Kültürü'nde Savaş: Tahkimatlar ve Silahlar

Avrasya bozkırlarında Tunç çağının erken dönemlerinde iklimsel değişikliklere bağlı olarak artan kuraklık, bozkırda köklü değişikliklere sebep olmuştur. Dönemin pastoral yaşam biçimine sahip bozkır kavimleri arasında kritik kaynakların azalmasından ve değerlenmesinden kaynaklı olarak artan bir rekabet ortamı gerçekleşecekti. Bu durumun hayati önem arz eden bu kaynakların yakınında kalıcı yerleşimler kurulmasını teşvik etmiş olabileceği yönündeki hipotezi ile Anthony,

¹⁵³ Anthony, (2007), 396.

¹⁵⁴ Sintaşta arabaları hakkında detaylı bilgi için bkz: bölüm 3.7.

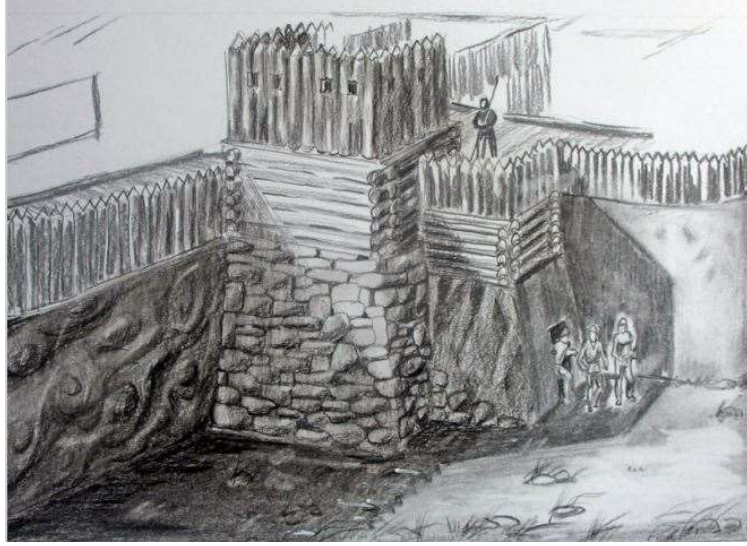
önemli bir noktaya dikkat çekmiştir. Anthony'nin bu teorisinin Sintaşa yerleşimlerinin bataklık ve kıvrımlı bir derenin ilk terasında inşa edilmelerinin gerekçelerine ışık tuttuğu aşikardır. Avrasya bozkırlarında böyle bir rekabet ortamı aynı zamanda savaşların da artışına neden olacaktı. Sintaşa'nın tahkimatları yerleşimleri, mezarlarındaki silah buluntularının bolluğu, yeni silahların varlığı ve özellikle arabaların ortaya çıkışı artan savaşın kanıtı olarak gösterilir.¹⁵⁵ Düşmanlarının kim olduğu henüz tam olarak anlaşılmamış olsa da Sintaşa yerleşimleri tahkimatlarının varlığıyla ön plana çıkmaktadır.

Şekil 43: Güçlendirilmiş duvarlar.

¹⁵⁵ Anthony, (2007).

Sintaşta yerleşimlerinin en karakteristik özelliği, sur ve hendeklerden oluşan, etrafı it veya duvarlarla çevrili tahkimat sistemleridir.¹⁵⁶ Tahkimat sistemlerine ek olarak yerleşimler, girişlerinde kuleler bulunmaktadır. Kuleler, birbirinden 3m mesafede küçük çitler halinde kapıların önüne surlara ek olarak yapılmıştı. Sur duvarları 3 ila 5 m yüksekliğe ve 4 m genişliğe ulaşabilmektedir. Tahkimatların etrafı 2,5-4 m genişlikte ve yaklaşık 1,5 m derinliğe ulaşan hendek ile çevrelenmiştir. Hendek eğiminin kenarları, i duvarı destekleyen palyandaların dayandığı çıkıntılarını sahiptir.

şekil 44: Arkaim yerleşiminin surları. Kuzey girişi. Zdanovich tarafından yapılan rekonstrüksiyonun, Gubin tarafından yapılan illüstrasyonu.

¹⁵⁶ Koryakova ve Epimakhov, (2007), 68-69.

Tahkimatların varlığı aynı zamanda mezarlarda silahların oranında artış ile ilişkilendirilmiştir. Sintaşta kültüründe silahların sayısında artışın yanı sıra aynı zamanda yeni silah türlerinin de ortaya çıktığını görmekteyiz. Silahlar genellikle mızrak uçları, baltalar, bıçaklar, ok uçları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mızrak uçları oldukça kısa, bağlantısız açık soketi ve uzun yaprak şeklindeki bıçağıyla, Sintaşta, Kamenniy Ambar, Bolshekaraganskiy, Tanabergen II, Zhaman-Kargala I gibi Sintaşta sitelerinin birçoğunda ortaya çıkmıştır (Şekil 45).¹⁵⁷

Sintaşta sitelerinde ele geçen baltalar, kısa borulu, dikdörtgen sırtlı ve uzun kamalı iki örnek ile temsil edilmektedir. Bu balta tipine daha önce değinmiştik (Bkz. Bölüm 3.1.2). Sintaşta kültürünün silah envanteri içerisinde en büyük kitle bıçaklardır.¹⁵⁸ Bıçaklar arasında en yaygın tip formları oldukça değişken olan sivri uçlu, eşkenar dörtgen veya sivri topuklu, çift kenarlı olanlardır.

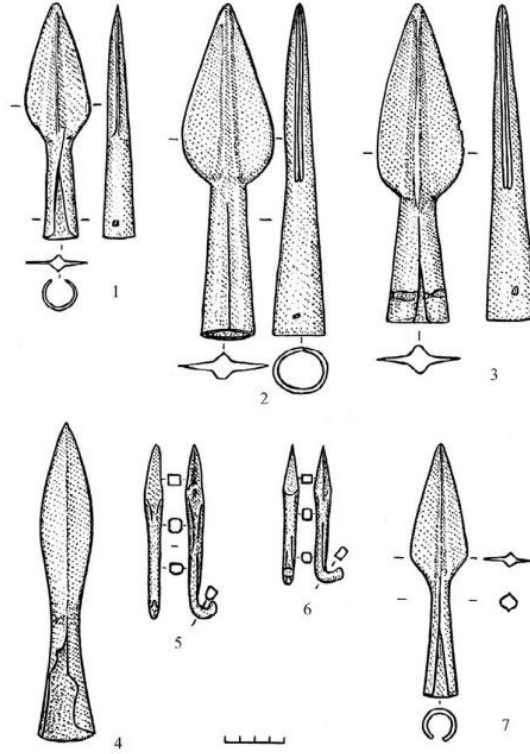
Sintaşta silahları arasında en dikkat çekici olanı, mesafeli silahlar kategorisine giren ok uçları ve yayların varlığına bazı ipuçlarıdır. Sintaşta sitelerinde toplamda 237 ok ucu ve sekiz yay parçası bilinmektedir.¹⁵⁹ Ok uçları yapılış tekniği ve malzemelerine göre kategorize edilmiştir: keskin ya da düz tabanlı

¹⁵⁷ Grigoryev, (2015); Gening ve diğ. (1992).

¹⁵⁸ Gening ve diğ. (1992).

¹⁵⁹ Bersenev, A., Epimakhov, A., Zdanovich, A. (2011). The Sintashta Bow of the Bronze Age of the South Trans-Urals, Russia from Bronze Age Warfare: Manufacture and Use of Weaponry. *BAR International Series*, 2255, 179.

taş ok uçları, tunç ok uçları ve kemik ok uçlarıdır (Şekil 47).¹⁶⁰ Tunç ok uçları sadece Sintaşa Tanabergen II mezarlığında ele geçmiştir. Genellikle kısa dikdörtgen bir sapları ve uzun yaprak şeklinde bıçakları vardır.¹⁶¹

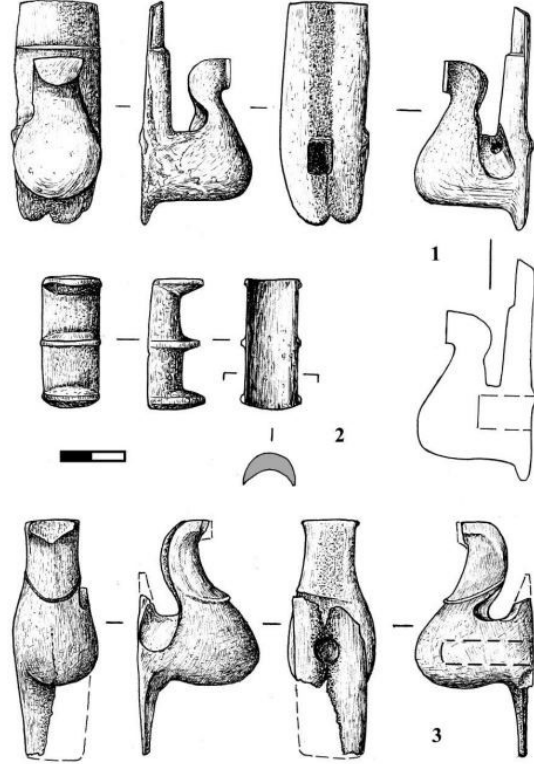

Şekil 45: Mızrak uçları. 1 - Kameniy Ambar, k. 2, g. 5; 2 - Sintaşa, CM, mezar. on sekiz; 3 - Sintaşa, CM, mezar. otuz; 4 - Sintaşa, CII, mezar. 7; 5, 6 - Potapovka, k. 3, mezar. 5; 7 - Bolshekaraganskiy, k. 24, mezar 1. (Grigoryev 2015)

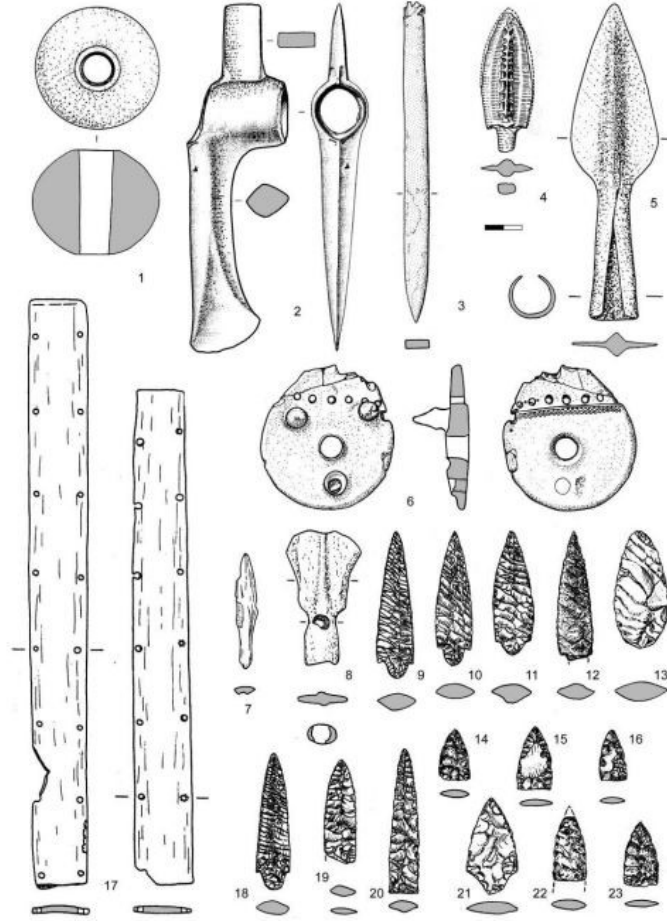
¹⁶⁰ Bersenev, A., Epimakhov, A., Zdanovich, A., (2011), 178.

¹⁶¹ Grigoryev, (2015).

Stepnoye ve Kamenniy Ambar V mezarlıklarında ele geçen bazı boynuz parçaları Sintaşta yayları olarak nitelendirilmiştir (Şekil 46). Ele geçen parçaların üzerinde yapılan analizler Sintaşta silah envanterinde kompozit yayın varlığına işaret etmektedir.

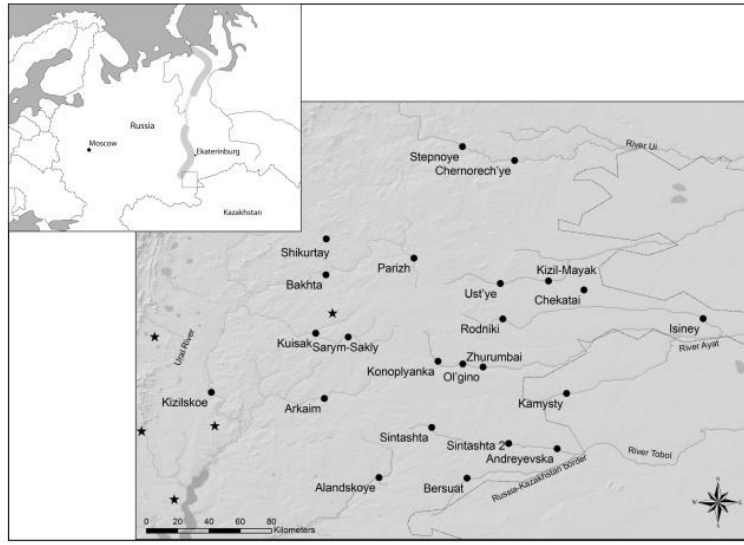
Şekil 46: Sintaşta yayının parçaları. – 1. 3. Yay kolunun üst ucu için S şekilli kancalar. – Ok desteği (Varyant 1) veya ip çentiği (Varyant 2) işlevi gören 2 çıkıntı. – Kaynak: 1. 2 Stepnoe-M mezarlığı. – 3 Solntze II mezarlığı.

Şekil 47: Sintaşta Kültürü'nün silah buluntuları. 1 topuz. - 2 savaş baltası. - 3 bıçak ya da keski - 5 öncü. - 6 yanak parçası. - 4. 7-16. 18-23 - ok uçları. - 17 zırh parçası. - Kaynak: 1. 3. 5-23: Kamennyi Ambar-5 mezarlığı. - 2. 4: Sintashta mezarlığı. - Malzeme: 1. 9-16 taş. - 2-5 bronz. - 6 korna. - 7. 8. 17 kemik.

Sintaşta Kültürü'nde Yerleşimler ve Konut Mimarisi

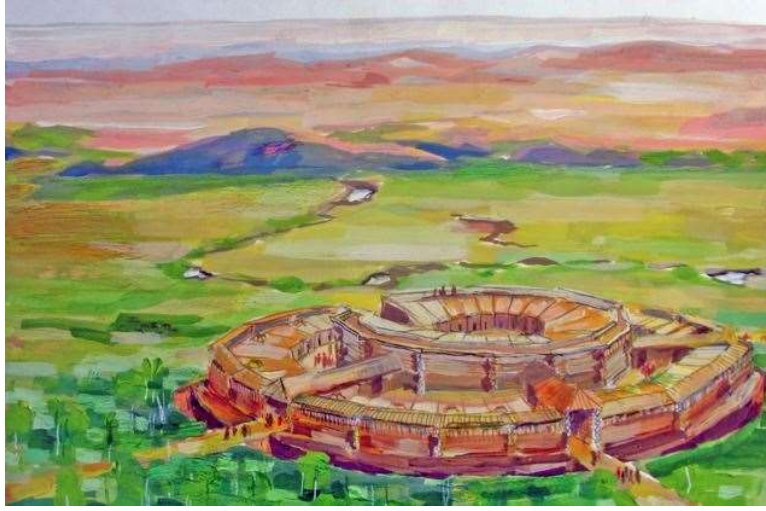
Sintaşta yerleşimleri, Güney Ural sahasının orman bozkırlarında genellikle birbirlerinden 40 ila 70 km uzaklıkta Ural ve Tobol nehirlerinin kolları üzerinde yer almaktadır. Şimdiye dek Sintaşta kültürüne ait 24 yerleşim yerinin tespit edilmiştir. Bunlardan 22'si Güney Trans Urallarda ve 2'si ise kuzey Kazakistan İsim nehri üzerinde inşa edilmiştir. Yerleşimlerin çoğu hava fotoğrafçılığı yoluyla tespit edilmiştir. Tespit edilen yer-

Harita 3: Sintaşta yerleşimlerinin dağılımını (siyah noktalar) ve tespit edilen tarih öncesi bakır madenlerinin (siyah yıldızlar) yerini gösteren harita.

leşim yerlerinden ancak 7'si değişik derecelerde kazılmıştır. Bunların arasında en detaylı kazıların yapıldığı yerleşimler Sintaşta, Arkaim ve Ust'ye yerleşimleridir.

Genel olarak yerleşimlerin yapısında üç temel düzen izlenmektedir.¹⁶² Bunlarda ikisi, radyal olarak gruplandırılmış evler ve merkez yönlendirilmiş girişlerle oval veya yuvarlak şekilli planlarla temsil edilir. Alandskoye, Bersuat, Kızılskoye, Sintaşta, Arkaim, Sarym-Sakly, Kuisak, Kamenniy Ambar ve Isenei yerleşimleri bu gruba dahil edilir. Üçüncüsü ise doğrusal ilkeye dayanmaktadır. Yerleşimler dikdörtgen bir sur planına göre inşa edilmiştir. Ust'ye, Sintaşta II, Chekantai, Andreyevskoye, Stepnoye ve Chernorechy bu gruba dahil edilir.

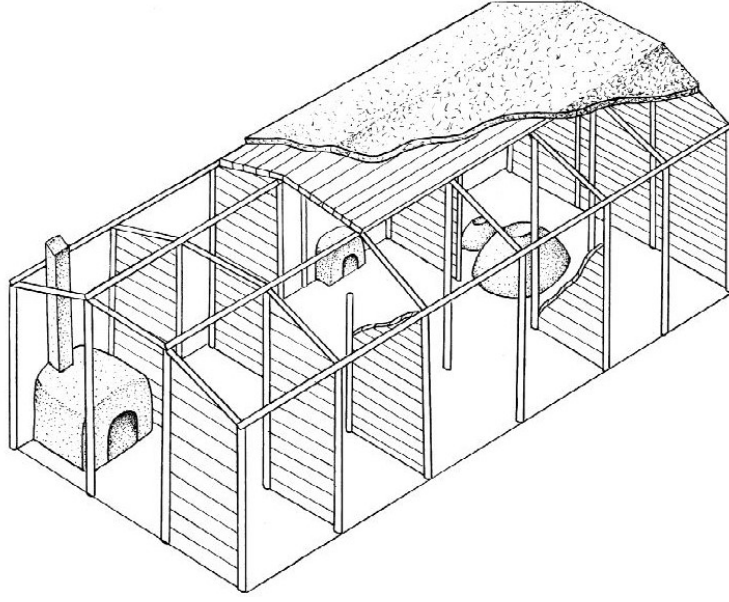

**Şekil 48: Arkaim yerleşimi. Rekonstrüksiyon G. Zdanovich.
İllüstrasyon D. Gubin.**

Sintaşta yerleşimlerinin karakteristik özelliği, sur ve hendeklerden oluşan, etrafı çit veya duvarla çevirili kapalı tahkimat sistemleridir. En bilinen Sintaşta yerleşimi Arkaim'dir. Bu

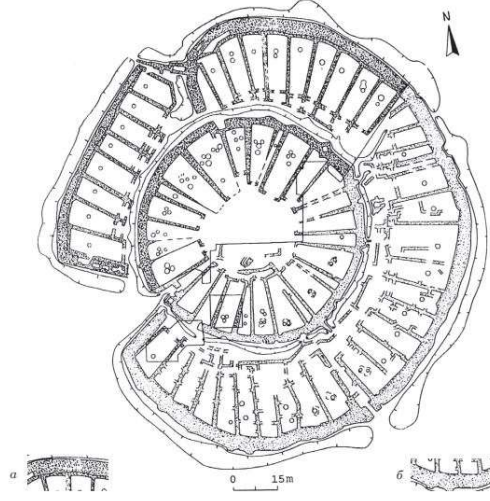
¹⁶² Koryakova ve Epimakhov, (2007), 68-69.

yerleşim yeri, biri iç çemberin içinde veya “kale” olarak adlandırılan iki dairesel, dış savunma duvarına bitişik evlerden oluşan iki dairesel, dairesel tip yerleşim yerlerinden biridir.¹⁶³ Arkaim yerleşimi bir cadde ve bir merkezi meydan ile ayrılmış iki sur çemberi ve iki adet yerleşim çemberinden meydana gelmiştir (Şekil 42).

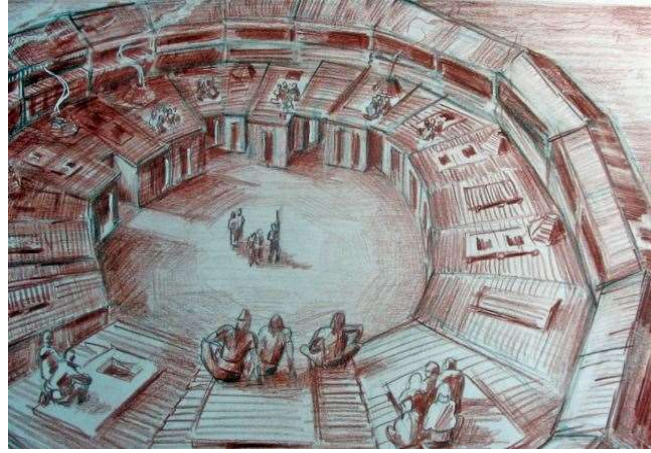

Şekil 49: Sintaşta evi. (Grigoryev 2015)

¹⁶³ Johnson, J. A., & Hanks, B. (2012). Society, demography and community: reassessing Bronze Age Sintashta populations in the southern Urals, Russia (2100–1700 BC). *Beyond Elites: Alternatives to Hierarchical Systems in Modelling Social Formations*, 215, 355-367.

şekil 50: Arkaim yerleşiminin planı

şekil 51: Arkaim yerleşimi, kale ve merkezi meydan. Rekonstrüksiyon G. Zdanovich. İllüstrasyon D. Gubin.

Arkaim yerleşiminde toplam 67 konut yapısı tespit edilmiştir.¹⁶⁴ Tüm evler ortak bir iç duvarla birleştirilmiştir. Genel olarak yerleşimlerde yer alan evlerin büyüklükleri 100 ila 250 m² arasında değişmektedir. Evler 20-30 cm kazılmış temellerin üzerine inşa edilmiştir. Yerleşimlerin yapımında ahşap, toprak ve kil ağırlıklı olmak üzere, taşlar ve çeşitli bitki materyalleri (kamuş, saman, ağaç kabuğu) kullanılmıştır.¹⁶⁵ Bugüne kadar tüm yerleşim yerlerinden toplamda 167 konut yapısının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

Tüm evler standart bir kat planına sahiptir: ekonomik bir alan, yaşam alanı ve yerleşimin merkezine bakan girişlerin yanı sıra evin çatısına bakan küçük bir ön oda veya sundurma.¹⁶⁶ Her evde, yanında metalürjik faaliyetlerin izlerini taşıyan fırınlar ve bu fırınlarla bağlantılı kuyular tespit edilmiştir. Ayrıca her evin içerisinde ocaklar yer almaktadır.

Sintaşta Kültürü'nde İki Tekerlekli Arabalar

Sintaşta arabaları, bilinen ilk savaş arabalarını temsil ettiği için çok önemlidir. Birçok araştırmacı en erken savaş arabalarının bozkırda icat edildiğini düşünür.¹⁶⁷ Bazıları ise bu arabaların savaş arabası nitelikli taşımadığını ve ölü gömme ritüellerinin bir parçası olabileceğini öne sürmüştür.¹⁶⁸ Bu tartışmalar bir sonuca bağlanamamıştır. Sintaşta Kültürü'nde arabaların varlığı, Sintaşta CM, Krivoe Ozero ve Kamenniy Ambar V mezarlıklarından ele geçen koşum takımları, yanak parçaları ve

¹⁶⁴ Koryakova ve Epimakhov, (2007), 68-69.

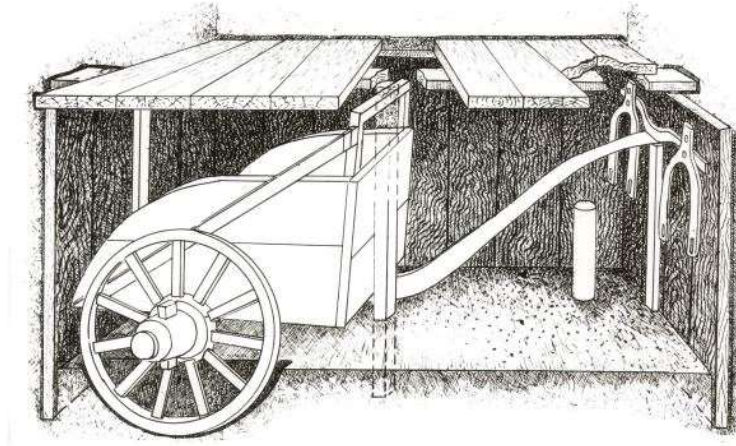
¹⁶⁵ Soldatkin, N. V. (2018). Residential Architecture of Fortified Settlements of Sintashta-Petrovka Type: Sources Review. *Nauchnyi dialog*, (1), 1.

¹⁶⁶ Koryakova ve Epimakhov, (2007), 68-69.

¹⁶⁷ Anthony, (2009), 62.

¹⁶⁸ Güneri, S., (2018), 258.

tekerlek izleri ile kesinlik kazanmıştır.¹⁶⁹ Tekerlek izleri, mercem benzeri bir bölüme sahip iki paralel oval-uzun girinti şeklinde kaydedilir. Genellikle birbirlerinden 130-160 cm uzaklıkta bulunurlar. Bu mesafe aynı zamanda Sintaşta arabasının iki tekerlek arasındaki mesafesini bize vermektedir. Bazı araştırmacılar bu mesafenin bir savaş arabasına göre yeterli olmadığı kanaatinde idirler.¹⁷⁰ Sintaşta arabaları 8 ila 12 ispitlidir.

Şekil 52: Sintaşta mezarlığından ele geçen bir savaş arabasının V. F. Gening tarafından yapılan rekonstrüksiyonu.

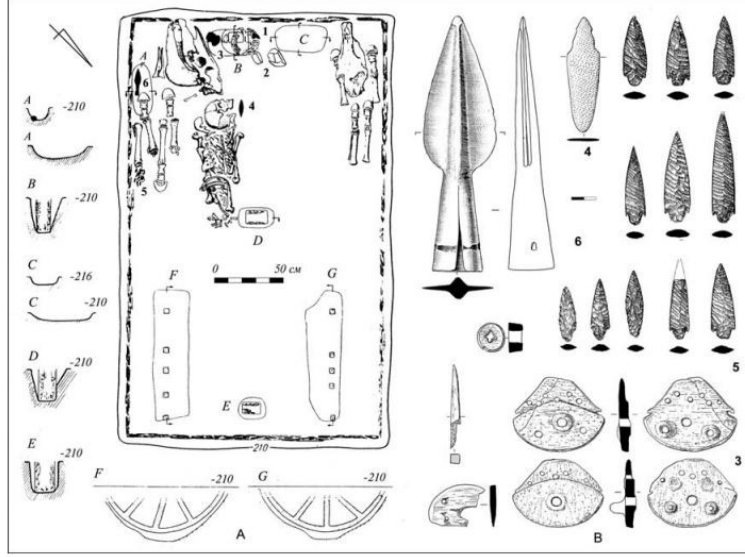
Arabalar genellikle elit zümrelere atfedilen ve içerik bakımında oldukça zengin olan “merkezi” mezarlarda ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarların aynı zamanda silah bakımından da oldukça zengin olmakla birlikte sadece erkek bireylerin gömülerini içeriyordu.¹⁷¹ Bir örnekte arabayla beraber iki erkeğin

¹⁶⁹ Gening ve diğ. (1992); Vinogradov, N. B. (2003).

¹⁷⁰ Güneri, S., (2018), 259.

¹⁷¹ Koryakova ve Epimakhov, (2007), 80.

buluntularına rastlanmıştır. Bu durum bireylerin savaş arabalarını kullanan savaşçılar olduğu yönünde değerlendirilmiştir.

Şekil 53: Krivoye Ozero mezarlığı, kurgan 9, mezar 1, plan görünümü: (1)–(3) kaplar; (4) taş ve kemik ok uçları; (5, 6) boynuz yanak parçaları; (7) tunç ok uçları; (8) tunç bıçak hançeri; (9) aşındırıcı (Vinogradov 2003'ten).

Sintaşta arabaları özellikle Sintaşta kültürünün Hint-İrani gelenekle ilişkilendirilmesi hususunda ortaya atılan teorilerde önemli bir pay sahibi olmuştur. Rig Veda ve Avesta ilahilerinde geçen arabaya dair söylemlerle karşılaştırılarak bu teorilerin güçlü kanıtları olarak değerlendirilmiştir.

Sintaşta arabaları da Sintaşta uygarlığının ortaya koymuş olduğu nadide eserlerden biridir. Bizce bu arabaların en önemli yanı, tekerleğin ve arabanın bozkırlarda icat edildiğine dair bir bakış açısı sunmasıdır. Sintaşta'dan önce de bozkırda

arabaların varlığı bilinmekteydi. Lakin Sintaşta arabaları tüm bu arabaların yanında üstün teknolojik gelişmelere sahipti.

**şekil 54: Sintaşta Arabası. Malzeme: ahşap. Usta V.I. Filippov.
V. F. Gening'in Sintaşta mezarlığından alınan malzemelere dayalı grafik
rekonstrüksiyonuna dayanmaktadır.**

SONUÇ

Yazının olmadığı devirlerde yaşamış veya yazı olsa bile varlığıyla henüz tanışmamız toplumların etnogenetik yapıları hakkında bilgi edinmek oldukça zordur. Hatta bazen yazıyı kullanan toplumların bile kökenlerine veya haleflerine ulaşmamız bile imkânsız olabilmektedir. Bunun sebebi bu toplumların izlerinin günümüze kadar kesintisiz bir şekilde ulaşamamasından kaynaklanır.

Avrasya bozkırlarında çok geç dönemlere kadar yazı kullanılmamıştır. Lakin Avrasya'nın karakteristik yapısından olsa gerek bu bozkırlarda yaşayan en erken kavimlerinin izlerine bugün dahi rastlayabilmekteyiz. Hatta bugün, özellikle Altaylar ve Sibirya'nın kuzey kesimlerine doğru gidildikçe sanki binlerce yıl öncesinden günümüze ışınlanmış gibi bozkırın proto-kavimlerinin yaşayış biçimlerini birebir benimsemiş insan topluluklarına rastlayabiliyoruz.

Dolayısıyla bu durum geçmişte var olmuş ve bugün hala var olmayan devam eden bozkır kültürlerinin bize sunduğu arkeolojik ve etnografik malzemelerden yola çıkılarak yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, etnogenetik incelemeler yapmaya imkân tanıyor. Yine de tüm bu çalışmalar yapılırken oldukça dikkatli olunmalı, araştırmalar belirli bir disiplin ve metot çerçevesinde yapılmalıdır.

Sintaşta ve benzer Avrasya kültürlerini doğru şekilde anlayabilmek için yeni bir metodoloji geliştirilmelidir. Bu metodoloji temelini İskit ve Hun toplumları gibi bozkırda ortaya çıkmış ve bozkır kültürünü benimseyerek devlet oluşumlarına imza atmış topluluklardan almalıdır. İskit ve Hun yapılanmalarını incelediğimizde çok uluslu ve kültürlü yapılardan oluştuklarını görebiliyoruz. Aynı coğrafyada yaşayan farklı kabilelerin benzer yaşam tarzlarına sahip oldukları istisnalar olmasına karşın aşikardır. Özellikle bunu bozkırda yaşayan göçebe kültürler için söylemek daha doğrudur. Bu sebeple bu kabilelerin bir araya gelerek dış etmenlere karşı birlik olmak istemeleri olasıdır. İskit ve Hun yapılanmalarının temelinde de aynı durumun olduğu düşüncesindeyiz. Avrasya'nın kimliği belirsiz kültürlerine baktığımızda birbirleriyle etkileşim içinde oldukları hemen dikkati çeker. Örneğin Abaşev Kültürü'nün seramiklerine Sintaşta ve Petrovka mezarlarında rastlıyoruz. Sintaşta mezarlarında arabaları buluntuları dikkat çekmektedir. Ama araba kullanımı Sintaşta öncesi ve sonrası Avrasya kültürlerinin birçoğunda bilinmektedir.

En dikkat çeken hususlardan biri de mezarlarda kafkasoid ve mongoloid yapıda insan tipolojilerinin birlikte yer aldığını da görebiliyoruz. İskit ve Hun yapılanmaları göz önüne alınarak Avrasya kültürlerinin değerlendirilmesi yapıldığında benzer bir oluşumdan söz etmek mümkün gözüküyor. Herodot bize İskit kabileleri arasında İskit soylu olmayan topluluklarının da yaşadığını ve İskit kültürlerini benimsediklerinden bahseder. Bunun yanında Hunlarla ilgili Çin kaynaklarında boyundurukları altındaki birçok farklı etnik yapı olduğunu söyler. Bozkır kültürlerinde durum bundan çok farklı olmalı.

Gimbutas'ın kurgan hipotezi içerisine Avrasya'da bulunan birçok kültür dahil edilir. Kurganlara sahip her kültür Hint Avrupalı sayılır. Dikkat edilmesi gereken husus, bazen kültürel özelliklerin ırklara değil coğrafyaya ait olabileceğidir. Arkeoloji bilimi bununla ilgili birçok veri sağlamaktadır. Anadolu arkeolojisine baktığımızda birçok farklı kültürde aşbo-yası, obsidyen, ölü gömme gelenekleri, el aletleri gibi örnekleri çoğaltabileceğimiz birçok ortak özellik görebiliriz. Yine de bu benzerliklere rağmen kültürler birbirleriyle karıştırılmaz. Örneğin Türk olduklarında herhangi bir şüphe olmayan Göktürk'lerin mezarlarında ve dönemin yazılı kaynaklarından elimize geçen verilere göre ölüleri yakma geleneğini görebiliyoruz. Bu gelenek doğrudan Hint İnanlılar ile ilişkilidir. Ama Göktürklerin dilbilimsel, kültürel vb. birçok yönden Hint İnanlılarla akrabalığı olmadığını iyi biliyoruz. Bildiğimiz tek şey birbirine yakın coğrafyada yaşayan iki farklı kültürel yapının etkileşimidir. Bu sebeple Avrasya'daki birçok kültür etnik yapı olarak farklı ama aynı kültürel özelliklere sahip olabilirler.

Sonuç olarak, Sintaşta Kültürü'nün etnik yapısı hakkında yapılan çalışmalar gösteriyor ki, Sintaşta'nın çağdaşı olan veya kendinden sonra gelen özellikle bozkırda Türk halklarının erken temsileri olarak tanımlanan Andronovo ve Karasuk gibi kültürleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği görülmüştür. Eldeki kanıtlar Sintaşta Kültürü'nün varlığının özellikle Andronovo içerisinde devam ettiği yönündedir.

KAYNAKLAR

- Allentoft, M. E., Sikora, M., Sjögren, K. G., Rasmussen, S., Rasmussen, M., Stenderup, J., ... & Willerslev, E. (2015). Population genomics of bronze age Eurasia. *Nature*, 522 (7555), 167-172.
- Anthony, D. W. – N. B. Vinogradov (1996). The birth of the chariot, *Archaeology*. 48. 36–41.
- Anthony, D. (2009). The Sintashta Genesis: The Roles of Climate Change, Warfare, and Long-Distance Trade. In B. Hanks & K. Linduff (Eds.), *Social Complexity in Prehistoric Eurasia: Monuments, Metals and Mobility* (pp. 47-73). Cambridge: Cambridge University.
- Anthony, D. W. (2007). *The Horse, the Wheel and Language. How Bronze-Age riders from the Eurasian Steppes shaped the Modern World*. Princeton and Oxford.
- Baltacı, Z. T. (2015). *Türk kültüründe köpek (İnanış, uygulama ve anlatılar)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Batanina, N. , & B. Hanks (2013). *Soviet period air photography and archaeology of the Bronze Age in the southern Urals of Russian*, in *Archaeology from Historical Aerial and Satellite Archives*, eds. W. S. Hanson& I. A. Oltean. London: Springer , 199-219.

- Beckwith, Christopher I. (2009): *İpek Yolu İmparatorlukları: Bronz Çağından Günümüze Orta Avrasya Tarihi*. Çev. K. Yıldırım, Ankara.
- Berezanskaya S. S. – Otroshchenko V. V. – Cherednichenko N. N. – Sharafutdinova I. N. (1986), *Kul'tury epokhi bronzy na territorii Ukrainy*. Kiev.
- Bersenev, A. – Epimakhov, A. – Zdanovich, A. (2011). The Sintashta Bow of the Bronze Age of the South Trans-Urals, *Russia from Bronze Age Warfare: Manufacture and Use of Weaponry*. BAR International Series, 2255.
- Bolshov, S. V. (2003). Srednevolzhskaya abashevskaya kul'tura (po materialam mogil'nikov). *Trudy Mariiskoi arkheologicheskoi ekspeditsii (Proceedings of Mari Archaeological Expedition) VIII*, Yoshkar-Ola.
- Borodin, A. V., & Kosintsev, P. A. (2001). Mammals of the Western Siberia. *Mammoth and Its Environment*, 200, 244-252.
- Botalov, S. G., Grigoryev, S. A., & Zdanovich, G. B. (1996). Funeral complexes of the Bronze Age of the Bolshe-Karagansky burial ground (publication of the results of archaeological excavations of 1988). *Materialy po arkheologii i etnografii Iuzhnogo Urala*, 64-88.
- Chechushkov, I. V. (2018). *Bronze Age human communities in the Southern Urals Steppe: Sintashta-Petrovka social and subsistence organization*, (Doctoral dissertation, University of Pittsburgh).
- Çoruhlu, Yaşar, (2016), *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, Ötüken Yay, İstanbul.

- Degtyareva, A. D. (2010). *Istoriya metalloproduktstva Yuzhnogo Zaural'ya v epokhu bronzy* (History of metal production in the south trans-Urals basin during the Bronze Age).
- Eberhard, W. (2019). *Çin tarihi* (No. 3). Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Epimakhov, A. V. (1995). Pogrebal'nyje pamjatniki sintash-tinskogo vremeni. In Zdanovich, G. (Ed.), *Rossiya i Vostok: problemy vzaimodeystviya. Materialy konferentsii* (pp. 43–47). Chelyabinsk: Chelyabinsk University Press.
- Epimakhov A.V. 1996 Kurgannyi mogilnik Solntse II - nekropol ukreplennogo poseleniya srednei bronzy Ustye. In *Materialy po arkheologii i etnografii i Yuzhnogo Urala*. Chelyabinsk: Kamennyi poyas, 22-42.
- Epimakhov, A. V. (2010). O sintashtinskom zemledelii (bronzovyy vek Yuzhnogo Urala). *Vestnik Arkheologii, Antropologii i Etnografii* (2).
- Epimakhov, A. V. (2002). *Yuzhnoe Zaural'ye v epokhy Srednei Bronzy*. Chelyabinsk: Izd-vo Yuzhno-Ural'skovo Gosudarstvennogo Universiteta.
- Evgen'ev, A. A. – Kuptsova, L. V. – Mukhametdinov, V. I. – Rosliakova, N. V. – Usachuk, A. N. – Faizullin, I. A. – Khokhlov, A. A. (2016). *Poselenie Maloiuldashevo I epokhi neolita i pozdnei bronzy v Zapadnom Orenburzh'e*. Orenburg: "OGAU".
- Galiullina M. V. (2000), K rekonstruktsii syr'yevoy bazy tkatskogo proizvodstva na poselenii epokhi bronzy Arkaim. *Arkheologicheskiy istochnik i modelirovaniye drevnikh*

- tekhnologiy: tr. muzeya-zapovednika "Arkaim"*. Chelyabinsk.
- Gaiduchenko, L. L. (1995). Dom i shedevr Starogo goroda v eksportno-importnykh operatsiyakh prikhod mira — no-sit' bronzu po sezonu. In *Rossiya i mir: problemy sovremenosti* (Vol. V, Book 2, pp. 110–115).
- Gayduchenko, L. L. – D. G. Zdanovich (2000). Raschyoty velikni biomassy i poedaemoi massy tela kopytnykh v arkhoeologicheskikh issledovaniyakh. *Arkheologicheskii istochnik i modelirovaniye drevnikh tekhnologii: Trudy muzeia-zapovednika "Arkheim"*. Cheliabinsk.
- Gayduchenko, L. L. (2002), The Biological Remains from the Fortified Settlements of the Country of Towns of the South Trans-Urals. *Complex Societies of Central Eurasia from the 3rd to 1st Millenium BC: Regional Specifics in Light of Global Models*, Karlene Jones Bley – D. G. Zdanovich (ed.). Institute for the Study of Man: Washington.
- Gening, V. F. (1978). The Sintashta Burial Ground and the Problem of Early Indo- Iranian Tribes, *Soviet Anthropology and Archeology*, 17:2, 34-66.
- Gening, V. F. (1992). *Sintashta* [Tekst], (ed.) V. F. Gening, G. B. Zdanovich, V. V. Gening. Chelyabinsk: Yuzh.-Ural. kn. izd-vo.
- Gernet, J. (1996). *A history of Chinese civilisation* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Gorbunov, V. S., Denisov, I. V., & Ismagilov, R. B. (1990). *Novyye materialy po epokhe bronzy Yuzhnogo Priural'ya* [New materials on the Bronze Age of the Southern Urals]. Ufa: Izd-vo BashGPI.

- Grigoriev, S. A. (1996). Sintashta i arijskie migracii vo II tys. do n.e., *Novoe v arheologii Juzhnogo Urala*, A. Grigoriev (Ed.), Chelyabinsk: Rifej.
- Grigoriev, S. A. (1999). *Drevnie indoevropejcy. Opyt istoricheskoy rekonstrukcii*. Chelyabinsk: Rifej.
- Grigoriev, S. A. (2002). *Ancient Indo-Europeans*. Chelyabinsk: Rifei.
- Grigoriev, S. A. (2013). Metallurgicheskoe proizvodstvo v Severnoi Evrazii v epokhu bronzy (Metallurgical Production in Northern Eurasia during the Bronze Age).
- Grigoriev, S. A. (2015). *Drevniye podel'nik*. Chelyabinsk: Tisero.
- Grigoriev, S. (2016). *Metallurgical production in northern Eurasia in the Bronze Age*. Archaeopress Publishing Ltd.
- Güneri, S. (2018). *Türk-Altay Kuramı*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Hanks, B. – Doonan, R. – Pitman, D. – Kupriyanova, E. – Zdanovich, D. (2015). Eventful Deaths – Eventful Lives? Bronze Age Mortuary Practices in the Late Prehistoric Eurasian Steppes of Central Russia (2100–1500 BC). *Death Rituals, Social Order and the Archaeology of Immortality in the Ancient World. 'Death Shall Have No Dominion'*, C. Renfrew – M. J. Boyd – Iain Morley (ed.), Cambridge.
- Hanks, B. K. – Linduff, K. M. (2009). *Social Complexity In Prehistoric Eurasia Monuments, Metals And Mobility*. New York: Cambridge University Press.
- Herodotos. (2011). *Herodot tarihi* (Çev. M. Ökmen). Türkiye İş Bankası Yayınları. 322-324.

- İnayet, Alimcan (2013), Türklerde Köpek Kültü Var mıydı?, *Yahm Kaya Bitigi, Osman Fikri Sertkaya Armağanı*, (Ed.) Hatice Şirin User – Bülent Gül, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Johnson, J. A., & Hanks, B. (2012). Society, demography and community: reassessing Bronze Age Sintashta populations in the southern Urals, Russia (2100–1700 BC). *Beyond Elites: Alternatives to Hierarchical Systems in Modelling Social Formations*, 215, 355-367.
- Jones-Bley, K. (1997). Defining Indo-European Burial. *Papers in Memory of Marija Gimbutas: Varia on the Indo-European Past*. Miriam Robbins Dexter – Edgar Polomé (eds.). (JIES Monograph Series, No. 19), Washington, DC: Institute for the Study of Man.
- Jones-Bley, K. (2000). The Sintashta «chariots», *Kurgans, Ritual Sites and Settlements Eurasian Bronze and Iron Age*. Oxford.
- Jones-Bley, K. (2010). *Indoyevropeyskiy pogrebal'nyy obryad, Rigveda i Avesta, Arkhaim – Sintashta: Drevnee nasledie Iuzhnogo Urala -I-*. Chelyabinsk.
- Kalieva, S. S. – V. N. Logvin (2002). Mogil'nik u Poseleniya Bestamak: Predvaritel'noe Soobshenie. *Vestnik arkheologii, antropologii i etnografii*, 9.
- Karatay, Osman (2019). *Türklerin Kökeni*. (Genişletilmiş 21. Baskı). Kripto Yayınları: Ankara.
- Karatay, Osman (2019). Türklüğün Oluşumu ve Anayurdu. *Ortak Türk Tarihi*, (Ed.) B. A. Gökdağ – S. Gömeç – O. Karatay. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 3-78.

- Karatay, O. (2022), *The Genesis of the Turks: An Ethno-Linguistic Inquiry into the Prehistory of Central Eurasia*, Cambridge Scholars Publishing.
- Khokhlov, Alexander – Kitov, Egor. (2019). Origins of the Physical Appearance of the Sintashta Circle of Cultures People of the Bronze Age: theoretical and practical aspects. *Povolzhskaya Arkheologiya*. 1.
- Khudyakov, Yu. S. (2004), *Drevnie Tyurki na Yenisey*, İzdatel'stvo İnstitutu Arheologii i Etnografii RAN, Novosibirsk.
- Kohl, P. L. (2007). *The making of bronze age Eurasia*. Cambridge University Press.
- Koksharov, S. F. (2011). Ispol'zovaniye shablona v keramicheskom proizvodstve (po materialam bronzovogo veka Urala i severa Sibiri). *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta*. Seriya: Istoriya. Filologiya, 10 (5).
- Koryakova, L. – Epimakhov, A. V. (2007). *The Urals and Western Siberia in the Bronze and Iron Ages*. Cambridge University Press.
- Koryakova, L. (1998). Sintashta-Arkaim Culture. The Center for the Study of the Eurasian Nomads (CSEN), Berkeley 1998.
- Krenke, N. – Erschov, I. – Erschova, E. (2013). *Corded ware, Fatyanovo and Abashevo culture sites on the flood-plain of the Moskva River. Sprawozdania Archeologiczne*, 6.
- Kupriyanova, E. V. (2004). Keramika "Strany gorodov": zhizn' sosuda. *Arkaim* (pp. 99-104).

- Kupriyanova, E. (2008). *Ten' zhenshiny: Zhenskii kostyum epokhi bronzy kak 'tekst'* [Shadow women: Women's Bronze Age costume as 'text']. Chelyabinsk.
- Kupriyanova, E. V. (2015). Novyye dannyye o rannikh formakh zhenskikh nakosnykh ukrasheniy sintashtinskoy i petrovskoy kul'tur (po materialam mogil'nikov Stepnoye I i Stepnoye VII). *Vestnik Yuzhno-Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta*. Seriya: Sotsial'no-gumanitarnyye nauki, 15 (2).
- Kuzmina, O. V. (1992). Abashevskaya kul'tura v lesostepnom Volgo-Ural'e (The Abashevo culture in the forest-steppe Volga-Urals). *Samara:[sn]*.
- Kuzmina, O. V. (1999). Keramika Abashevskoi kul'tury. *Voprosy Arkheologii Povolzhya, Sbornik Stalei*, vol. 1, (ed.) A. A. Vybornov – V. N. Myshkin, Samara: Samarskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet.
- Kuznetsov, P. F. (2006). The emergence of Bronze Age chariots in eastern Europe. *Antiquity*, 80 (309), 638-645.
- Lavrushin, Y. A. –E. A. Spiridonova. 1999. Osnovnyje geologopaleoekologicheskiye sobytiya kontsa pozdnego pleistitsena i golotsena na vostochnom sklone Yuzhnogo Urala. *Prirodnyje sistemy Yuzhnogo Urala*, (ed.) L. L. Gaiduchenko. Chelyabinsk: Chelyabinsk State University.
- Littauer, M. A., & Crouwel, J. H. (1996). The origin of the true chariot. *Antiquity*, 70 (270), 934-939.
- Litvinskii, B. A. (1972), *Drevnie kochevniki "Kryshi mira"*, Moskva.

- Liu Mau-Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, İstanbul, 2006.
- Logvin, A. V. – Shevnina, I. V. – Kolbina, A. V. (2017). Kurgan Halvay 5-a complex of Sintashta culture from Northern Kazakhstan. *Samara Journal of Science*, 6 (4), 131-138.
- Lun'kov V. – Engovatova A. (2003). Burial ground Orlovo 1 (Abashevo culture in territory between Volga and Oka rivers. *The Abash common historical culture*. Cheboksary, 193–197.
- M. P. Gryaznov (1969), *Southern Siberia*, Paris-Geneva-Munich.
- Medvedev, A. P. (1999). Lesostepnoye Podony'e na rubezhe epokhi bronzy i rannego zheleznogo veka. *Evrasiiskaya lesostep v epokhu metalla*, (ed.) A. D. Pryakhin. (Arkheologiya vostochno-evropeiskoi lesostepi). Voronezh: Voronezh University Press: 92–107.
- Miller, A. V. (2013). *Social Organization and Interaction in Bronze Age Eurasia: A Bioarchaeological and Statistical Approach to the Study of Communities* (Doctora tezi, University of Pittsburgh).
- Morgunova, N. L. – Evgenyev, A. A. – Kuptsova, L. V. (2016). A Funerary Complex of the Sintashta Age at Maloyuldashevo I, Western Orenburg Region. *Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia*, 43 (2), 64-71.
- Narasimhan, V., et al. (2018). The genomic formation of South and Central Asia. *Science* (In press).

- Onat, A. – Orsoy, S. – Ercilasun, K. (2015). *Han Hanedanı Tarihi (Hsiung-nu (Hun) Monografisi)*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1948). İlk Töles boyları. *Belleten*, 48, 795-831.
- Parpola, Asko (1988), The Coming of the Aryans to Iran and India and the Cultural and Ethnic Identity of the Dāsas, *Studia Orientalia* 64, 195-302.
- Petrov, F. N. (2004). Geometricheskiye ornamenty i simvoly «Strany gorodov» kak universal'nyy yazyk opisaniya mira. *Arkaim*.
- Privat, Karen, (2002), Preliminary report of palaeodietary analysis of human and faunal remains from Bolshekaragansky kurgan 25. *Arkaim: Nekropol (Po Materialam Kurgana 25 Bolshekaraganskogo Mogilnika): Kniga 1*. Chelyabinsk.
- Pryakhin, A. D. (1980). Abashevskaya kul'turno-istoricheskaya obshchnost' epokhi bronzy i lesostepe. *Arheologiya Vostochno-Evropеiskoi lesostepi*, (ed.) A. D. Pryakhin, Voronezh: Voronezhskogo universiteta.
- Pyankov, I. V. (2002). Arkaim and Indo-Iranian Var. *Complex Societies of Central Eurasia from the 3rd to the 1st Millennium BC: Regional Specifics in Light of Global Models*, (ed.) K. Jones-Bley – D. Zdanovich. Journal of Indo-European Studies Monograph Series 45. Washington, D.C.: Institute for Study of Man: 42–52.
- Shaughnessy, E. L. (1988). Historical perspectives on the introduction of the chariot into China. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 48 (1), 189–237.

- Simoons F.J. (1994), *Eat Not This Flesh: Food Avoidances from Prehistory to the Present*, Madison.
- Soldatkin, N. V. (2018). Residential Architecture of Fortified Settlements of Sintashta-Petrovka Type: Sources Review. *Nauchnyi dialog*, (1), 209-220.
- Solodovnikov, K. N. - Kolbina, A. V. (2018). Materialy k antropologii naselenia Sintashtinskoï kul'tury Turgaiskogo progiba. *XXI Ural'skoe arkheologicheskoe soveshchanie*, Vybornov, A. A. (ed.), Samara: Samara State University of Social Sciences and Education.
- Stobbe, A. – Rühl, L. – Nekrasov, A. – Kosintsev, P. (2013). Fish – An important dietary component in the settlement of Kamennyi Ambar. *Multidisciplinary investigations of the Bronze Age settlements in the Southern Transurals (Russia)*, (ed.) Rüdiger Krause – Liüdmila Nikolaevna Koriäkova, 233-237.
- Usmanova E. R. - Tkachev A. A. (1993). Golovnoy ubor i ego status v pogrebal'nom obryade. *Vestnik Drevnei Istorii*, 2, 75-83.
- Vinogradov, N. B. (1982). Kulevchi III – The Petrovka type site in the southern Trans-Urals. *Brief Reports of the Institute of Archaeology*, 169, 94–99.
- Vinogradov, N. B. (2003). *Mogil'nik bronzovogo veka Krivoë Ozero v Yuzhnom Zauralye*. Yuzhno-Uralskoye Knizhnoye Izdatelstvo.
- Vinogradov, N. B. (1998), Novye materialy dlya rekonstruktsii oblika odezhdy Alakul'skikh zhenshchin (po razul'tatam izucheniya mogil'nika Kulevchi VI. Problemy istorii, filologii, kul'tury, 6, Magnitogorsk, 186-202.

- Witzel, M. (2003), *Linguistic Evidence for Cultural Exchange in Prehistoric Western Central Asia, Sino-Platonic Papers*, 129, 1-70.
- Yaşa, R. (2019). Eski Türk Cenaze Törenlerinde Ölü Yakma Âdeti. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 275-295.
- Yıldırım, E. (2017), *Andronovo Kültürü*, Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Zdanovich, G. B. – Zdanovich, D. G. (1995). Protogorodskaya tsivilizatsiya "Strany gorodov" Yuzhnogo Zaural'ya (opyt modeliruyushchego otnosheniya k drevnosti). *Rossiya i Vostok: problemy vzaimodeystviya: Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia 29 Maia – 4 Iunia 1995 g.*, Cheliabinsk 1995, 48-62.
- Zdanovich, G. B. – Batanina, I. M. (2002). Planography of the fortified centers of the Middle Bronze Age in the southern Trans-Urals according to aerial photography data, *Complex Societies of Central Eurasia from the Third to the First Millennium BC: Regional Specifics in the Light of Global Models*, (ed.) Jones- Bley, K. – Zdanovich, D. G., Washington DC: Institute for the Study of Man, 121-147.
- Zdanovich, G. B. – Zdanovich, D. G. (2002). The 'country of towns' of southern trans-Urals and some aspects of steppe assimilation in the Bronze Age, *Ancient Interactions: East and West in Eurasia*, (ed.) Boyle, K. – Renfrew, A. C. – Levine, M., Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 249– 63.

Zdanovich, G. B. Oboronitel'nyye sooruzheniya epokhi bronzy Uralo-Kazakhstanskikh stepey, *Dostizheniya so-vetskoy arkheologii v XI pyatiletke*, (ed.) G. B. Zdanovich – V. V. Gening. Baku, 1985, 121–122.

Zdanovich, G. B. (1997). Arkaim – Cultural complex of the Middle Bronze Age in the Southern Trans-Urals. *Russian Archaeology*, 1997(2), 47–62.

Sintaşta Kültürü

Avrasya bozkırlarının derinliklerinde, M.Ö. 2100-1800 yılları arasında parlayan bir medeniyet: Sintaşta. Bakır madenciliği, tunç metalürjisi ve bilinen en eski savaş arabalarıyla bozkır kültürleri arasında benzersiz bir yere sahip olan bu kadim uygarlık, Türklüğün en erken dönemlerine ışık tutuyor.

Ali Güler, bu önemli çalışmada, Ural Dağları'nın doğusundaki bozkırlarda keşfedilen ve yalnızca yarım asırdır bilim dünyasının gündeminde olan Sintaşta Kültürü'nün gizemlerini çözüyor. Arkeolojik bulguları tarih biliminin metodolojisiyle harmanlayan yazar, Batılı araştırmacıların Proto-Hint-İrani gelenekle ilişkilendirdiği bu kültürün, aslında Türklerin kadim tarihiyle olan bağlantılarını ortaya koyuyor.

Bu kitap, Türk tarihinin yazılı kaynaklarla belgelenmiş dönemlerinden çok daha öncesine, Tunç Çağı'na uzanan kökleri hakkında çığır açıcı bilgiler sunuyor. Göktürkler ve Hunlardan önce, Türklüğün erken dönemlerini aydınlatmaya çalışan nadir eserlerden biri olan "Sintaşta Kültürü: İlk Türklerin İzinde", merak uyandıran üslubuyla dikkat çekiyor.

Sintaşta yerleşimlerinin mimari özellikleri, cenaze ritüelleri, materyal kültür unsurları ve genetik verilerin analizi ile Türklüğün eskiçağlarındaki izlerini süren bu eser, tarih sahnesinde büyük bir boşluğu doldurmaya aday.

KaraM